ATEŞİN PSİKANALİZİ

GASTON BACHELARD

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

ATEŞİN PSİKANALİZİ

GASTON BACHELARD

Fransızcadan Çeviren: Aytaç YİĞİT

BAĞLAM

Bağlam Yayınları/ 96
İnceleme-Araştırma/ 53
Birinci Basım: Ekim 1995

ISBN- 975-7696-76-5

La psychanalyse du fen
Gallimard
Collection idées
1949

Kapak Tasarımı: Canan Suner

Baskı: Bayrak Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Caddesi, 13/1
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 513 59 68

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Gerçekliği olduğu gibi görmemek gerekir.
Paul Eluard.

I

Nesnel olduğumuzu sanmamız için, bir nesneden konuşmamız yeter. Ne var ki ilk seçimimizde, bizim nesneyi göstermemizden ziyade, nesne bizi gösterir, ve dünya üstüne temel düşüncelerimiz diye bildiklerimiz, çok defa zihnimizin toyluğunu açığa vurur. Bazan seçilmiş bir nesne karşısında hayrete düşer; hipotezler ve hayaller kurup biriktirir; böylece bilgi görünümü veren kanaatler oluştururuz. Ne var ki kaynak kirlidir: ilk bakıştaki apaçıklık temel bir hakikat değildir. Aslında bilimsel nesnellik önce dolayımsız nesneden kopulmuşsa, ilk seçimin baştan çıkarıcılığı reddedilmişse, ilk gözlemden doğan düşünceler bir yana itilip tersi söylenmişse ancak mümkündür. Gereğince doğrulanmış nesnellik nesneyle ilk teması yalanlar. Önce herşeyi eleştirmeli: duyumu, sağduyuyu, hatta en değişmez geleneği, ve son olarak kelimelerin kökenini de; çünkü söz ancak şarkı söyleyip baştan çıkarmaya yaradığı için düşünceyle nadiren buluşur. Nesnel düşünce, hayrete düşmek bir yana, alaycı olmalı. Bu kötü niyetli uyanıklık olmadan asla hakikaten nesnel bir tavır almayacağız. İnsanları, eşleri, kardeşleri irdelerken yöntemin temeli hoşlaşma olur. Fakat bizim hayatımızı yaşamayan, bizim acılarımızın hiçbirini çekmeyen ve bizim sevinçlerimizin hiç biriyle coşmayan şu cansız dünya karşısında bütün duygu taşmalarına son vermeli, nefsimizi köreltmeliyiz. Şiir ile bilimin eksenleri önce terstir. Felsefenin bütün umabileceği, şiir ile bilimi birbirinin tamamlayıcısı kılmak, onları iki yetkin karşıt halinde birleştirmektir. Böylelikle taşkın şairane zihnin karşısına, daha baştan hoşlaşmamayı

sağlıklı bir ihtiyat bilen somurtkan bilimsel zihni koymak gerekir.

Şimdi, nesnel tavrın asla gerçekleşemediği, ilk baştan çıkmanın en doğru zihinleri bile saptıracak ve düşüncelerin yerini daima hayallerin aldığı şiir yuvasına geri götürecek kadar kesin olduğu, şiirlerin teoremleri sakladığı bir sorunu irdeleyeceğiz. Bu, ateş üstüne kanaatlerimizin oluşturduğu bir psikoloji sorunudur. Bu sorun bize öylesine doğrudan doğruya psikolojik görünüyor ki, ateşin psikanalizinden konuşmakta tereddüt etmiyoruz.

Çağdaş bilim, ateş olaylarının saf ruha vaz'ettiği bu hakikaten asli sorundan neredeyse tamamen yüz çevirdi. Kimya kitaplarında ateşle ilgili bölümlerin zamanla giderek kısaldığı görüldü. Pek çok modern Kimya kitabında ateş ve alev üstüne bir çalışma aramak boşuna olur. *Ateş artık bir bilim nesnesi değil.* Ateş, göze batan dolayımsız nesne olarak, pek çok başka olayı yerinden edip bir ilk seçimde kendini kabul ettiren nesne olarak, artık bilimsel bir irdeleme için hiç bir ufuk açmıyor. Bu yüzden, bu fenomenolojik değerin düşüşünü izlemek ve yüzyıllar boyunca bilimsel araştırmayı ezen bir sorunun nasıl birdenbire parçalandığını veya henüz çözülmemişken rafa kaldırıldığını irdelemek bize psikoloji açısından öğretici görünüyor. Yetişmiş kişilere, hatta bilginlere, benim defalarca yaptığım gibi: "Ateş nedir?" diye sorulduğunda, en eski ve en tuhaf felsefi teorileri bilinçsizce tekrarlayan müphem veya yuvarlak cevaplar alınır. Bunun sebebi, sorunun, kişisel sezgiler ile bilimsel deneylerin birbirine karıştığı kirli bir nesnel bölgede sorulmuş olmasıdır. Ateşe dair sezgilerin -belki herşeyden daha çok- ağır bir kusurla yüklü olduğunu açıkça göstereceğiz. Yalnız deneylerin ve ölçümlerin gerektiği bir sorunda, bu sezgiler dolayımsız kanaatlere dönüşmektedir.

Daha şimdiden eskimiş olan bir kitapta ısı veren olaylar hakkında iyice belirlenmiş bir bilimsel nesnelleştirme ekseni betimlemeyi denedik.[1] Deneyi bilimsel bir yola sokmak için geometri ile cebirin kendi soyut biçimlerini ve ilkelerini nasıl yerleştirdiklerini gösterdik. Şimdiyse, iyice tanımlanmış bile olsa özel bir gerçekliğin bilgisinin ortaya çıkardığı bütün sorunlara bağlanabi-

[1] *Etude sur l'évolution d'un problème de physique: la propagation thermique dans les solides* (Katılarda ısı yayılması: bir fizik sorununun evrimi üstüne irdeleme). Paris, 1928.

lecek çifte bakış açılarının bir örneğini vermek için, ters ekseni -nesnelleştirme eksenini değil de öznellik eksenini- araştırmak istiyoruz. Özne ile nesnenin gerçekten içiçe olduğu konusunda haklıysak, düşünceli adam ile düşünen adamı daha açık bir şekilde ayırmak gerekirdi; yine de bu ayırım hiç bir zaman tam değildir. Her neyse, bizim burada irdelemek istediğimiz düşünceli adamdır, ocağında, yalnızlık içinde, ateş parlarken, yalnızlığın bilinci olan düşünceli adamdır. Böylece ilk izlenimlerin, hoşlaşmalı bağlılıkların, rehavet hayallerinin bilimsel bilgi için tehlikelerini defalarca gösterme fırsatımız olacak. Ateşin gözleminin, bu değer verilmiş gözlemin, veya daha iyi söylemek gerekirse büyülü uykudaki bu gözlemin ilkelerini iyice açığa çıkarmak için, gözlemciyi kolaylıkla gözlemleyebileceğiz. Son olarak, değişmezliğini yakaladığımız bu hafif büyülü uyku hali psikanaliz araştırmasına girişmek için birebirdir. Elemli bir ruhun hem anılarını hem de acılarını anlatması için, bir kış akşamı, dışarda rüzgar, aydınlık bir ateş gerekir yalnız:

Örtülmüş bir ateş gibi
Yanıp şarkı söyleyen bu kalbi
Kışın külü altında
Alçak sesle büyülemeli.

Toulet

II

Ne var ki, kitabımız satır satır ele alındığında kolay olsa da onu iyi düzenlenmiş bir bütün haline getirmek bize imkansız görünüyor. İnsan hatalarının bir dökümünü çıkarmak, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir girişimdir. Özellikle de bizimki gibi bir çalışma tarihsel dökümü reddeder. Çünkü hayalin eski şartları çağdaş bilimsel öğretim tarafından bertaraf edilmiş değildir. Bilim adamının kendisi de işinden ayrılınca ilkel değerlendirmelere geri döner. Bu yüzden, bilimsel tarihin dersleriyle durmadan çelişen bir düşünceyi tarih sırasına göre betimlemek boşuna olurdu. Tersine, çabalarımızın bir kısmını, olgun düşüncenin başarılarına, bilimsel deneylerin aydınlatıcılığına rağmen hayalin il-

kel temaları tekrar tekrar ele aldığını, ilkel bir ruh gibi durmadan işlediğini göstermeye yönelteceğiz.

Ateşe tapınmayı anlatmanın pek kolay olacağı uzak bir devirde konaklayacak da değiliz. Bize ilginç gelen, sadece bu tapınmanın gizli sürekliliğini göstermek. Bu yüzden, kullanacağımız belge bize ne kadar yakın olursa tezimizi kanıtlama gücü de o kadar fazla olacak. Tarihte izini sürdüğümüz bu kalıcı belge, psikolojik evrime karşı bir direncin kalıntısıdır: küçük çocuktaki yaşlı adamın, yaşlı adamdaki küçük çocuğun, mühendisin altındaki simyagerin izidir. Ama bize göre geçmiş bilgisizlik, hayal ise güçsüzlük olduğu için, amacımız; zihni mutluluklarından kurtarmak, ilk apaçıklığın verdiği narsisizmden çekip çıkarmak, ona elde etmeden başka güvenceler, sıcaktan ve coşkudan başka ikna güçleri, kısacası alev olmayan deliller vermek!

Ama ateş olaylarının bilgisine ilişkin öznel kanaatlerin *psikanalizinin,* veya kısaca ateşin psikanalizinin anlamını duyumsatmak için yeterince konuştuk. Şimdi genel tezlerimizi özel kanıtlarla belirteceğiz.

III

Yine de bir noktaya daha dikkat çekerek uyarmak istiyoruz. Okuyucumuz bu kitabı okuyup bitirdiği zaman bilgisini artırmış olmayacak. Belki bu tamamen bizim hatamızdan değil, daha çok seçilen yöntemin bir bedeli olacak. Kendimize döndüğümüz zaman, hakikatten yüz çevirmiş oluruz. *İç* yaşantılarımızda kaçınılmaz olarak nesnel deneye ters düşeriz. Bir kere daha sırlarımızı ele verdiğimiz bu kitapta hataların dökümünü yapıyoruz. Böylece kitabımız, bütün nesnel irdelemelerin temelinde yararlı olduğuna inandığımız bu özel psikanalizin bir örneğini sunuyor. Bu, *Bilimsel Zihnin Oluşumu* üzerine, yakın zamanda çıkmış olan bir kitapta savunulan genel tezlerin örneklerle açıklamasıdır. Bilimsel zihnin pedagojisi, tümevarımları tahrif eden baştan çıkmaları açıkça ifade etmeyi böylece öğrenmiş olacaktır. Bizim burada ateş için yaptığımız taslağı su, hava, toprak, tuz, şarap, kan için yeniden yapmak zor olmaz. Doğrusu, derhal değer verilen, nesnel irdelemeyi genellikten yoksun temalara daldıran bu tözler

ateşe göre daha belirsiz şekilde çift yönlü, daha belirsiz şekilde hem öznel hem de nesneldir; ama yine de bir sahte damga, tartışmasız değerlerin sahte ağırlığını taşırlar. Psikanalizi tözcü (substantialiste) yaşantılara göre daha makul, daha az dolayımsız, bu yüzden de daha az duygu yüklü olan apaçık görünüşlere indirmek daha zor, fakat daha verimli olurdu. Bizi aşacak rakipler bulmaya layık olsaydık, bütünlük, sistem, unsur, evrim, gelişme... fikirlerini aynı şekilde nesnel bilginin psikanalizi açısından irdelemeye onları özendirirdik. Bu tür fikirlerin temelinde de duygusal yükü inkar edilemeyen, çeşit çeşit ve dolambaçlı değer vermeler bulmak zor olmazdı. Bütün bu örneklerde, bilginler veya filozoflarca az çok kolaylıkla benimsenmiş teorilerin altında çok defa pek safça kanaatler bulunacaktır. Bu tartışmasız kanaatler zihnin bir akıl yürütme çabasıyla toplamak zorunda olduğu meşru aydınlıkları bulandıran parazit ışıklardır. Herkes bu tartışmasız kanaatleri kendi içinde yok etmeye uğraşmalı. Herkes günlük yaşantılar karşısında oluşmuş zihin alışkanlıklarının katılığından sakınmayı öğrenmeli. Herkes ilk sezgilere yönelik yakınlıklarını, "sevgilerini" korkularından daha büyük bir özenle yok etmeli.

Özetle, okuyucuyu eğitmek istemeden, onu ustası olduğumuz bir alıştırmayı yapmaya, kendi kendisiyle dalga geçmeye ikna edebilirsek zahmetimize değmiş olur. Bu özeleştirici alaycılık olmadan nesnel bilgide hiç bir ilerleme mümkün değildir. Son olarak, XVII. ve XVIII. yüzyılların eski bilim kitaplarını bıkıp usanmadan okurken topladığımız belgelerin ancak pek az bir kısmını sunduk, öyle ki bu küçük eser yalnızca bir taslaktır. Ahmakça şeyler yazmak söz konusu olduğunda koca bir kitap ortaya çıkarmak çok kolay olurdu.

BİRİNCİ BÖLÜM

Ateş ve Saygı
Prometheus Karmaşası

I

Ateş ve ısı çok değişik alanlarda açıklama araçları sağlar, çünkü bizim için ölümsüz anıların, yalın ve kişisel yaşantıların vesilesidir. Bu yüzden ateş herşeyi açıklayabilen ayrıcalıklı olaydır. Yavaşça değişen herşey hayatla açıklanırsa, hızla değişen herşey de ateşle açıklanır. Ateş üstün-canlıdır. Ateş mahremdir ve evrenseldir. Kalbimizde yaşar. Gökyüzünde yaşar. Tözün derinliklerinden çıkıp kendini bir aşk gibi sunar. Maddenin içine dalıp saklanır, kin ve intikam gibi gizli, görünmez. Bütün olaylar arasında, iki karşıt değerlendirmeyi, iyi ile kötüyü aynı açık seçiklikle kabul edebilen yalnız odur. Cennet'te parıldar. Cehennem'de yanar. Tatlılık ve işkencedir. Mutfak ve kıyamettir. Ocağın yakınında uslu uslu oturan çocuk için hazdır; ama alevleriyle çok yakından oynamak isteyince her itaatsizliği cezalandırır. Huzurdur ve saygıdır. Esirgeyici ve korkunç, iyi ve kötü bir tanrıdır. Kendisiyle çelişebilir: dolayısıyla evrensel açıklama ilkelerinden biridir.

Bu ilk değer verme olmadan ne en aşikar çelişkileri bile kabul eden yargının hoşgörüsü, ne de en övücü sıfatları kanıtsız toplayan bu coşku anlaşılırdı. Örneğin XVIII. yüzyılın sonunda yazan bir hekimin şu satırlarında nasıl bir sevecenlik ve nasıl bir anlamsızlık vardır: "Benim bu ateşten anladığım, sert, parıltılı, irkiltici ve aykırı, sıvıları olduğu gibi besinleri de pişireceği yerde yakan bir sıcaklık değil; fakat yumuşak, ılımlı, balsamlı; ve kanınkine yakın belli bir nemle beraber, çeşit çeşit sıvılarla beslenmeye yarayan usarelerin içine işleyen, onları ayıran, hafifleştiren, parçalarının kabalığını ve kekreliğini düzelten, nihayet onları tabiatımıza uygun düşecek bir yumuşaklık ve inceliğe getiren

ateştir".[1] Bu satırlarda nesnel bir anlamı olabilecek ne bir kanıt, ne bir sıfat var. Ama bizi nasıl da ikna ediyor! Bana öyle geliyor ki hekimin ikna gücüyle ilacın nüfuz gücünü kendinde topluyor. Yine de ben bu sayfayı okurken, çocuk yatağımın başucuna gelip endişeli annemi bilgece bir kelimeyle yatıştıran, altın kol saatli, iyi yürekli ve tumturaklı hekimi anımsamadan edemem -bu karşı konmaz yakınlaşmayı açıklayabilen beri gelsin. Fakir hanemizde bir kış sabahıydı. Ocakta ateş parıldardı. Bana tolü şurubu verirlerdi. Kaşığı yalardım. O balsamlı sıcaklığın ve sıcak ıtırlı ilaçların zamanları şimdi nerdedir!

II

Hastalandığım zaman babam ocakta ateş yakardı. Odunları küçük tahtanın üstüne dikmeye, bir avuç yongayı ızgara demirlerinin arasında kaydırmaya çok büyük özen gösterirdi. Bir ateşi yakamamak aptalca bir beceriksizlik olurdu. Asla bir başkasına havale etmediği bu işte babamın eşi benzeri olabileceği aklıma gelmezdi. Aslında, onsekiz yaşıma gelmeden ateş yaktığımı sanmıyorum. Ancak tek başıma yaşadığım zaman ocağımın efendisi oldum. Ama babamdan öğrendiğim *yanan odunları karıştırma sanatı* benim gururum olarak kaldı. Sanırım, sabah ateşini yakamamaktansa felsefe dersini kaçırmayı tercih ederdim. Bilgiçççe araştırmalarla pek meşgul olan saygın bir yazarın, sanki benim için kişisel anılarla dolu şu satırlarını nasıl coşkun bir gönüldeşlikle okurum: "Birinin evindeyken veya evimde biri varken, şu tertiple defalarca eğlendim: Ateş sönmeye yüz tutardı; kalın bir dumanın içinden, boş yere, bilgiççe, uzun uzun, odunları karıştırmak gerekirdi. Sonunda, zamanı geçmiş olsa da, ince tahta, kömür getirmeye koşulurdu: çok defa, kara odunlar devrildikten sonra maşaları kapmayı başarırdım, ki bu sabır, cüret ve talih isteyen bir iştir. Hatta bazan, Tıbbın ümitsiz bir hastayı teslim ettiği Üfürükçüler gibi, bir büyücülük gösterebilmek için vaktim bile olurdu; sonra, çok defa hiçbir şeye dokunmadığımı fark ettirme-

[1] A. Roy-Desjoncades, *Les Lois de la Nature*, applicables aux lois physiques de la Médecine, et au bien général de l'humanité (Tıbbın fiziksel yasalarına ve insanlığın genel iyiliğine uygulanabilen, *Doğanın yasaları*). 2 cilt. Paris, 1788, c. II, s. 144.

den, birkaç odunu ağız ağza koymakla yetinirdim; sanki bir şeyler yapmamı ister gibi bakarlardı; bu arada da odun yığınını alev sarardı; o zaman beni biraz barut atmış olmakla suçlar, sonunda da usulen hava akımlarını ayarladığımı kabul ederlerdi: artık kusursuz, sızıcı, ışıyan ısılar soruşturulmayacaktı."[2] Ducarla, ateşin yayılmasının "ısı dizilerine" uyarak geometrik ilerleme gibi betimlendiği hırslı teorik bilgileri ile gündelik hünerlerini bir arada sergileyerek devam eder. Bu temelsiz matematiğe rağmen Ducarla'nın "nesnel" düşüncesinin birinci ilkesi çok açık olup, psikanalizi de hemen şöyledir: korları karşı karşıya getirelim, alev ocağımızı şenlendirecektir.

III

Belki burada nesnel bilginin psikanalizi için önerdiğimiz yöntemin bir örneği yakalanabilir. Zira görgüsel ve bilimsel bilginin temelinde bilinçdışı değerlerin etkisini bulmak önemlidir. Bu yüzden, hem nesnel ve toplumsal bilgilerden öznel ve kişisel bilgilere doğru, hem de tersi yönde durmadan gidip gelen karşılıklı ışığı göstermemiz gerekir. Çocukluk yaşantısının bilimsel deneydeki izlerini göstermek gerekir. Böylece *bilimsel zihnin bilinçdışından* bazı apaçıklıkların türdeş olmayışından bahsetme hakkımız olacağı gibi, en çeşitli alanlarda oluşmuş kanaatlerin bir merkeze doğru yöneldiğini de özel bir olayın irdelenmesiyle göreceğiz.

Aslında ateşin bir *doğal varlık* olmaktan çok bir *toplumsal varlık* olduğuna belki yeterince işaret edilmemiştir. Bu işaretin haklılığını anlamak için ne ilkel toplumlarda ateşin rolü üstüne değerlendirmeler geliştirmeye, ne de yana durmasının teknik zorlukları üstünde ısrar etmeye ihtiyaç var; uygar bir zihnin yapısını ve eğitimini irdeleyerek pozitif psikoloji yapmak yeter. Hakikaten, ateşe saygı öğretilmiş bir saygıdır; doğal bir saygı değildir. Parmağımızı mumun alevinden çektiren refleks bilgimizde bilinçli hiçbir rol oynamaz. Hatta bıkıp usanmadan, bir çeşit düşünmenin reflekse, bilginin en kaba duyuma karışmasının bir örneği olarak sunulduğu temel psikoloji kitaplarında ona bu kadar

[2] Ducarla, *Du Feu complet (Kusursuz ateş üstüne)*, s. 307.

önem verilmesine şaşılabilir. *Gerçekte toplumsal yasaklamalar hepsinden önce gelir.* Doğal yaşantı nesnel bilgiyi temellendirmek için fazla karanlık, *yersiz ve zamansız* bir kanıt getirerek ikinci sırada yer alır. Yanma, yani doğal ketlenme, ancak çocuğun gözünde toplumsal yasaklamaları teyid etmek suretiyle baba zekasının değerini artırır. Dolayısıyla ateşin çocuk tarafından tanınmasının temelinde doğal olan ile toplumsal olanın bir karışımı vardır ve toplumsal olan bu karışımda hemen her zaman üstün konumdadır. Yanma ile batma karşılaştırılırsa bu belki daha iyi görülür. İkisi de reflekslere yol açar. Peki neden *sivri uçlar* da ateş gibi korku ve saygı konusu değildir? Bu kesinlikle sivri uçlara ilişkin toplumsal yasaklamalar ateşe ilişkin yasaklamalardan daha zayıf olduğu içindir.

Demek ki alev karşısındaki saygının gerçek temeli şudur: Çocuk elini ateşe yaklaştırırsa, babası parmaklarının üstüne cetveli indirir. Ateş daha yakmadan vurur. Bu ateş ister alev isterse ısı olsun, ister lamba isterse de fırın olsun, ana babaların uyanıklığı değişmez. Bu yüzden ateş önce bir *genel yasaklama* konusudur; bundan da şu sonuç çıkar: Toplumsal yasaklama ateş hakkındaki ilk *genel bilgimizdir.* Ateş hakkında ilk öğrenilen şey ona dokunmamak gerektiğidir. Çocuk büyüdükçe yasaklar manevileşir; cetvelin sesini öfkeli ses, öfkeli sesin yerini yangın tehlikelerinin anlatılması, gökyüzü ateşi üstüne efsaneler alır. Böylece doğal olay, saf bilgiye hiç yer bırakmayan, karmakarışık ve müphem toplumsal bilgiler içine sokulur.

Bu durumda, ketlenmeler ilk bakışta toplumsal yasaklamalar olduğuna göre, ateşin kişisel bilgisi sorunu *becerikli itaatsizlik* sorunu olur. Çocuk da babasından uzakta, babası gibi tapmak ister, küçük bir Prometheus gibi kibrit araklar. Doğru tarlalara koşar, arkadaşlarının yardımıyla bir oyuğun içinde okuldan kaçanlar ocağını kurar. Şehir çocuğu üç taş arasında yalımlanan bu ateşi hiç bilmez; ne kızarmış yaban eriğini tatmıştır, ne de kızıl korların üstüne konmuş yapış yapış sümüklüböceği. Şehir çocuğu, etkisini sık sık duyduğum bu *Prometheus karmaşasından* kurtulmuş olabilir. Ateş'in babasının aslında pek zavallıca olan efsanesinin her zaman ilgiyle karşılanmasını bize yalnız bu karmaşa anlatabilir. Yine de bu Prometheus karmaşası ile klasik psikanalizin Oidipus karmaşasını birbirine karıştırmakta acele etmemek gerekir. Şüphesiz, ateş üstüne kurulmuş hayaletlerin cinsel yön-

leri özellikle belirgindir, ilerde onları da açıklığa kavuşturmaya çalışacağız. Fakat, karmaşaların nasıl birbirine yakın olduğunu sonradan görmek pahasına da olsa, bilinçdışı kanaatlerin bütün renklerini farklı ifadelerle belirtmek belki daha iyi olur. Öyle ki burada önerdiğimiz nesnel düşüncenin psikanalizinin üstünlüklerinden biri, ilkel içgüdülerin cereyan ettiği bölgeye göre daha az derin olan bir bölgenin irdelenmesi olsa gerek, bu bölge arada yer aldığı için aydınlık düşünce üstünde, bilimsel düşünce üstünde belirleyici etkisi vardır. Bilmek ve üretmek, güçlülük iradesiyle mutlaka ilişki kurmadan, kendi başına nitelenebilir ihtiyaçlardır. İnsanda gerçek bir *anlama iradesi* vardır. Pragmatizmin ve Bergsonizmin yaptığı gibi anlama ihtiyacı yararlılık ilkesinin hükmü altına konunca küçümsenmiş olur. Bu yüzden, bizi babalarımız kadar, babalarımızdan da çok, ustalarımız kadar, ustalarımızdan da çok bilmeye iten bütün eğilimleri *Prometheus karmaşası* adı altında toplamayı öneriyoruz. Zaten atalarımızda ve ustalarımızda hayran olduğumuz zihin düzeyine erişmeyi ancak nesneyi kullanarak, nesnel bilgimizi yetkinleştirerek umabiliriz. Daha güçlü içgüdülerle üstünlük kurmak elbette daha çok kişiyi imrendirir, fakat daha az raslanan zihinler de psikologlarca irdelenmelidir. Yarar gözetmeyen anlama bir istisna olsa bile, insana özgü bir evrimin ayırd edici niteliği olmaktan geri kalmaz. Prometheus karmaşası zihin hayatının Oidipus karmaşasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Ateş ve Hayal
Empedokles Karmaşası

I

Modern psikiyatri kundakçının psikolojisini aydınlattı. Eğilimlerinin ne olduğunu gösterdi. Buna karşılık, yanmakta olan bir tınazın veya damın seyrinden dolayı, geceleyin gökyüzünde, sürülmüş ovanın sonsuzluğundaki büyük bir yalımın seyrinden dolayı bir ruhun alabileceği ağır yarayı da gün ışığına çıkardı. Tarlalardaki yangın hemen her zaman bir çobanın hastalığıdır. Sefalet insanları, uğursuz meşale taşıyıcıları gibi, kendilerinin yalnız insan rüyalarını çağdan çağa iletirler. Kundakçının yangın çıkarması ne kadar mukadder ise, yangının kundakçıyı belirlemesi de o kadar mukadderdir. Ateş bir ruhta, kül altında olduğundan daha güvenle kuluçkaya yatar. Kundakçı suçluların en sinsisidir. Saint-Ylie tımarhanesinde kimliği en iyi bilinen kundakçı son derece hizmetkardır. İddiasına göre, yapmasını bilmediği tek şey soba yakmaktır. Psikiyatrinin dışında klinik psikanaliz de ateş rüyalarını uzun uzadıya irdeledi. En açık, en aydınlık, cinsel yorumu en güvenilir rüyalar bunlardır. Bu yüzden bu sorunun üzerinde durmayacağız.

Biz kendimizi daha az derin, daha zihinselleşmiş bir ruh katının psikanalizini yapmakla sınırlandırdığımız için, rüyaların irdelenmesinin yerine hayalin irdelenmesini koymalıyız, özellikle de bu küçük kitapta ateş karşısındaki hayali irdelemeliyiz. Bize göre bu hayal az çok bir nesne üzerinde merkezlenmiş olduğu için rüyadan son derece farklıdır. Rüya bir çizgi boyunca ilerler, koşarken yolunu yitirir. Hayal ise yıldız şeklinde işler. Yeni ışınlar saçmak için merkezine geri döner. Ateş karşısındaki hayal, huzurunun bilincindeki tatlı hayal ise tam da en doğal şekliyle merkezlenmiş olan hayaldir. Nesnesine veya bahanesine en bağlı hayal

odur. Bu sağlamlık ve türdeşlik ona öyle bir sevimlilik verir ki, kimse ondan soğumaz. Öyle iyi bilinir ki, ocakta yanan odun ateşini sevdiğini söylemek basmakalıp bir söz olup çıkmıştır. Sakin, düzenli, zapt edilmiş, iri odunun ufak alevlerle yandığı ateştir bu. Yeknesak ve parlak, hakikaten kusursuz bir olaydır; konuşup uçar, şarkılar söyler.

Şüphesiz, ocağa kapatılmış ateş insanoğlu için ilk hayal konusu, dinlenmenin simgesi, dinlenmeye davet oldu. Yalımlanan odunların karşısında hayale dalmadan bir dinlenme felsefesi tasarlanamaz. Öyle ki ateş karşısında hayal kurmaktan geri kalmak bizce ateşin hakikaten insanca ve ilk kullanımını ıskalamaktır. Şüphesiz ateş ısıtır ve teselli eder. Fakat ancak oldukça uzun bir temaşada bu tesellinin bilincine varılır; ancak dirsekler dizlerin üstüne konur, baş da ellerin arasına alınırsa ateşin huzuru duyulur. Bu duruş uzaklardan gelir. Ateşin yakınındaki çocuk doğal olarak öyle durur. Bunun *Düşünen Adam*ın duruşu olması boşuna değildir. Bu, tetikte bekleme veya gözleme dikkatiyle hiç bir ortak yönü olmayan, çok özel bir dikkati anlatır. Başka bir temaşa için nadiren kullanılır. Ateşin yakınındayken oturmak gerekir; uyumadan dinlenmek gerekir; kendine özgü nesnesi olan hayale razı olmak gerekir.

Elbette zihnin faydacı oluşumunun taraftarları böyle kolayca idealist olan bir teoriyi kabul etmeyecek, ateşe gösterdiğimiz ilgiyi belirlemek için bize ateşin sayısız faydalarıyla itiraz edecekler: ateş ısıtmakla kalmaz, etleri de pişirir. Sanki karına ocak, köylü ocağı hayal kurmaya engelmiş gibi!

Ocak çengelinin dişlerinde kara kazan asılıydı. Sacayağı üstündeki tencere sıcak külde ilerlerdi. Ninem çelik borunun içine ağız dolusu üfleyerek uyuyan alevleri yeniden tutuştururdu. Herşey bir arada pişerdi: domuzlar için patates, aile için daha nefis patates. Benim için külün altında taze yumurta pişerdi. Ateş kum saatiyle ölçülmez: kabuğun üstünde bir damla su, çoğu zaman da bir damla tükürük buharlaşınca yumurta pişmiş olurdu. Geçenlerde Denis Papin'in de ninemin usulünü kullanarak tenceresine baktığını okuyunca pek şaşırdım. Yumurtadan önce tirite mahkumdum. Birgün kızgın ve aceleci bir çocuk olup kaşık dolusu çorbamı ocak çengelinin dişlerine fırlattım: "ye çengel, ye çengel!" Ama uslu günlerimde çörek kabını getirirlerdi. Kuzgun-

kılıcı iğnesi gibi kırmızı diken ateşini dörtgen tabanıyla ezerdi. Elleri dudaklardan daha çok yakan çörek hemen önlüğüme konurdu. İşte o zaman, yakan çörek dişlerimin arasında çatırdarken, ateş yerdim, altınını, kokusunu, hışırtısına kadar herşeyini yerdim. İşte ateş hep bu şekilde, yemeğin ardından sofraya gelen tatlı gibi bir tür debdebe hazzıyla insanlığını kanıtlar. Pişirmekle kalmaz, gevrekleştirir. Peksimeti yaldızlandırır. İnsanların bayramını maddeleştirir. Ne kadar geri gidilirse gidilsin, yemeğin tat açısından değeri besin değerini geçer ve insan zekasını acıda değil sevinçte bulmuştur. Fazlanın fethi gereklinin fethinden daha büyük bir uyarım sağlar. İnsan ihtiyacın eseri değil, arzunun eseridir.

II

Ama ateş kenarındaki hayalin daha felsefi eksenleri vardır. Onu temaşa eden insan için ateş hem bir çabuk oluş örneği, hem de bir ayrıntılı oluş örneğidir. Akan sudan daha az yeknesak ve daha az soyut olan, çalının içinde her gün bakılan yuvasındaki kuştan daha çabuk büyüyüp değişen ateş, zamanı değiştirmek, sarsmak, bütün hayatı sonuna, öbür dünyaya götürmek arzusunu telkin eder. O zaman hayal hakikaten sarıcı ve heyecan verici olur; insanın bahtını açar; küçüğü büyüğe, ocağı yanardağa, bir odunun hayatı ile bir dünyanın hayatını birbirine bağlar. Büyülenmiş yaratık *idam ateşinin davetini* işitir. Yok olmak onun için değişmekten öte birşey, yenilenmektir.

Hem pek özel hem de pek genel olan bu hayal, ateş aşkı ile saygısının, yaşama içgüdüsü ile ölüm içgüdüsünün birleştiği gerçek bir karmaşayı belirtir. Buna hemen *Empedokles karmaşası* denebilir. Gelişimini George Sand'ın ilginç bir kitabında göreceğiz. Aurore Sand'ın unutulmaktan kurtardığı bir gençlik eseridir bu. Bu *Hayalcinin Hikayesi* belki de İtalya'ya ilk yolculuktan önce, ilk Yanardağ'dan önce, düğünden sonra ama ilk sevişmeden önce yazılmıştır. Her halükarda, betimlenmiş olmaktan çok hayal edilmiş olan Yanardağ'ın damgasını taşıyor. Edebiyatta çoğu zaman böyle olur. Örneğin Jean-Paul'de, Toprak'ın oğlu Güneş'in eriyen bir yanardağın ağzından göğe fırlatıldığını düşlediği

böylesine temsili bir sayfa bulunabilir. Ama hayal bizim için rüyadan daha öğretici olduğu için biz George Sand'ı izleyelim.

Yolcu, kıvılcımlanan denizin üstünde ateşler içindeki Sicilya'yı sabah erkenden görmek için, gece çökerken Etna'nın yokuşlarını tırmanır. Uyumak için Keçiler mağarasında duraklar ama uyuyamayınca kayın ateşinin karşısında hayale dalar; tabii "dirseklerini dizlerine dayadı, gözlerini beyaz ve mavi alevlerin binbir şekilde ve binbir değişik dalgalanmayla kaçıştığı ocağın koruna dikti. Bu Etna'nın baskınlarındaki alev oyunları ile lav hareketlerinin küçültülmüş bir görüntüsü, diye düşünüyordu. Bu hayranlık uyandıran manzarayı bütün dehşetiyle seyretmeye neden çağrılmadım ki?" (s. 22) İnsan hiç görmediği bir manzaraya nasıl hayran olabilir? Ama yazar, sanki *büyütücü hayalinin* eksenini bize daha iyi göstermek için şöyle devam eder: "Bu korlaşmış kayını hayranlıkla seyretmek için neden gözlerim karınca gözleri değil; bu küçük beyazımtrak pervane sürüleri hangi kör sevinç taşkınlığı ve aşık kadın çılgınlığıyla oraya üşüşüyorlar! Onlar için bütün haşmetiyle yanardağ bu işte! İşte uçsuz bucaksız bir yangın manzarası. Bütün bir ormanın tutuşmasını görmek benim için ne ise, bu gürleyen ışık da onları sarhoş edip coşturuyor." Aşk, ölüm ve ateş aynı anda birleşmiş. Mayıs sineği alevin kalbinde kendini kurban ederek bize bir ölümsüzlük dersi verir. Tam ve iz bırakmayan ölüm, öbür dünyaya bir bütün olarak gittiğimizin güvencesidir. Herşeyi kazanmak için herşeyi kaybetmek. Ateşin dersi açık: "Maharetle, aşkla ya da zorla herşeyi elde ettikten sonra hepsinden vaz geçmen, yok olman gerekir." (D'Annunzio, *Ölümün Temaşası*) İşte, Giono'nun *Hakiki Zenginlikler*'de kabul ettiği gibi, "Hindistan'ın Yerlilerinde veya Azteklerde olduğu gibi eski ırklardaki, dini felsefe ve gaddarlıkların başın tepesinde yalnız zeki bir top bırakarak tamamen kurutuncaya kadar kansızlaştırdığı insanlardaki" zihin itimi en azından böyledir. Yalnız bu zekalılar, zihince yetişme içgüdülerine teslim olmuş bu yaratıklar, diye devam ediyor Giono, "fırının kapısını zorlayıp ateşin sırrına erebilirler."

George Sand'ın bize anlatacağı da bu. Hayal koyulaşır koyulaşmaz Yanardağ'ın perisi ortaya çıkar. "Kasırganın getirdiği bir kar yumağına binerek... mavi kırmızı küllerin üzerinde" raks eder. Hayalciyi, kuruluşu geleneğe göre Empedokles'e atf edilen dört köşeli anıtın ötesine sürükler. "Gel şahım. Kıvılcımlanan bir

elmas ve gökyakut yağmurunun kaçıştığı beyaz ve mavi kükürtle kuşat tacını!" Kendini kurban etmeye hazır Hayalci de şöyle cevap verir: "Geldim işte! Kızgın lav ırmaklarınla sar beni, bir aşığın yavuklusunu sıktığı gibi ateşten kollarında sık beni. Kızıl örtüyü giyindim. Renklerinle süslendim. Sen de yakıcı erguvan entarini giy. Böğürlerini bu parlak kıvrımlarla ört. Etna, gel Etna! bazalt kapılarını kır, zift ve kükürt kus. Taş, maden ve ateş kus!..." (s. 50) Ateşin kucağında ölüm ölüm değildir. "Beni götürdüğün bu esiri bölgede ölüm olamaz... Narin tenim ateşte eriyebilir, canım seni oluşturan bu uçucu unsurlarla birleşmelidir. -Haydi öyleyse, der Ruh, kızıl örtüsünün bir parçasını (Hayalci'nin) üstüne fırlatarak, insanların hayatıyla vedalaş, hortlakların hayatında peşime takıl."

Demek ki alevler kayın ağacının incecik dallarını bükerken ateş kenarında kurulan bir hayal, yanardağı ve idam ateşini anımsatmaya yeter. Duman içinde uçuşan bir saman çöpü bizi kaderimize itmeye yeter! Ateşin temaşasının bizi felsefi düşüncenin kökenlerine geri getirdiği daha iyi nasıl kanıtlanır? Esasen pek istisnai ve ender bir olay olan ateş Evren'in kurucu bir unsuru olarak ele alınıyorsa, düşüncenin bir unsuru, hayal için seçme unsur olduğu için değil midir?

Psikolojik bir karmaşa tanındığı zaman bazı şiirler daha iyi, daha tam olarak anlaşılırmış gibi geliyor. Aslında bir şiir, birliğini ancak bir karmaşadan alabilir. Karmaşa eksikse, köklerinden kesilmiş olan eser artık bilinçdışıyla ilişki kurmaz. Soğuk, sahte, yapma görünür. Buna karşılık, Hölderlin'in *Empedokles*'i gibi değiştirmelere ve gereksiz tekrarlara maruz kalmış, bitmemiş bir eser bile, sadece Empedokles karmaşası üstüne oturduğu için bir birlik gösterir. Hyperion Doğa'nın hayatına daha derinden karışan bir hayatı seçerken, Empedokles kendini Yanardağ'ın saf unsuru içinde eriten bir ölümü seçer. M. Pierre Bertcaux'nun da pek güzel söylediği gibi, bu iki çözüm ilk bakışta göründüğünden daha yakındır. Empedokles, Werther'lik unsurları bir tarafa atan, fedakarlığıyla kuvvetini gösteren ve zaafını itiraf etmeyen bir Hyperion'dur; o "bilge ve kendinden emin, ilkçağın efsanevi kahramanı, olgun insandır, onun için gönüllü ölüm bilgeliğin

kuvvetini kanıtlayan bir iman eylemidir."[1] Alev içinde ölüm ölümlerin en az ıssız olanıdır. Bütün bir evrenin düşünen adamla birlikte yok olduğu, hakikaten cihanşümul bir ölümdür. İdam ateşi bir evrim yoldaşıdır.

Giova cio solo che muore, e solo
Per noi non muore, cio che muor co noi.

Yalnız hiç ölmeyen iyidir, ve yalnız
Bizimle ölen bizim için hiç ölmez.
D'Annunzio.

Bazan uçsuz bucaksız bir yangın yeri karşısında ruh Empedokles karmaşasıyla işlendiğini hisseder. Ümitsiz bir aşkın alevleriyle içi yanıp tutuşan D'Annunzio'nun Foscarina'sı camcı fırınını büyülenmişçesine seyrederken idam ateşinde tükenmeyi arzular. "Kaybolmak, yutulmak, iz bırakmamak! diye kükrüyordu kadının kalbi, yok olmaktan sarhoş. Bu ateş beni asma filizi gibi, saman alevi gibi bir saniyede yutabilir. Ve kenarda oturan işçilerin alev kalkanlarının gerisinden dudaklarıyla üfleyerek şekil vermek için demir çubukla eriştikleri, henüz şekilsiz maden cevherinin eridiği toprak kaplara dolanan, yaz öğlesinden daha parlak, akışkan alevlerin görüldüğü açık ağızlara yaklaşıyordu."[2]

Görülüyor ki idam ateşinin daveti en değişik durumlarda temel bir şiir teması olarak kalır. Modern hayatta artık hiçbir olgusal gözleme tekabül etmiyor. Yine de bizi heyecanlandırır. Victor Hugo'dan Henri de Régnier'ye kadar, Herakles'in (Herculis'in) idam ateşi doğal bir simge gibi bize insanların kaderini betimlemeye devam eder. Nesnel bilgi için tamamen yapay olan şey bilinçdışı hayaller için derinden derine gerçek ve etkin olarak kalır. Rüya deneyden güçlüdür.

---

[1] Pierre Berteaux, *Hölderlin*, Paris 1936, s. 171. 2. D'Annunzio, *Le Feu* (Ateş), çeviri, s. 322.

[2] D'Annunzio, *Le Feu* (*Ateş*), s. 322.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Ateş ve Tarihöncesi Novalis Karmaşası

I

Psikanalizin masalların ve efsanelerin irdelenmesine girişmesinden bu yana daha şimdiden uzun zaman geçti. Bu türden irdelemeler için, ateşin fethi çevresinde dönen masalları aydınlatmaya yarayacak oldukça zengin bir açıklama malzemesi hazırlandı. Ne var ki Psikanaliz de - C. G. Jung'un çalışmaları bu nokta üzerine canlı bir ışık tutsa bile - tarihöncesi insanlarının keşiflerini temellendirme iddiasındaki bilimsel açıklamaları henüz tam olarak sistemlendirmedi. Bu bölümde akılcı açıklamaların zayıflığına dikkat çekerek C. G. Jung'un gözlemlerini toplayıp tamamlayacağız.

Önce, tarihöncesindeki keşiflere bizce hiç uygun düşmez gibi görünen modern bilimsel açıklamaları eleştirmemiz gerekir. Bu bilimsel açıklamalar, geçmişe dönük bir apaçıklıktan yararlanmak iddiasında olan ama ilkel keşiflerin *psikolojik* şartlarıyla ilişkisiz, kuru ve aceleci bir akılcılıktan ileri gelmektedir. Bu yüzden biz daima bilinçli olanın altında bilinçdışı olanı, nesnel apaçıklığın altında öznel değeri, deneyin altında hayali arayan, dolaylı ve ikinci dereceden bir psikanalize yer olduğunu sanıyoruz. Ancak önce hayal edilmiş olan irdelenebilir. Bilim bir deneyden çok bir hayal üstüne kurulur; düşün sislerini dağıtmak için ise çok deneyler gerekir. Özellikle, aynı nesnel sonucu vermek için aynı maddeyi işleyen aynı eylemin, ilkel insanınki ile yetişmiş insanınki gibi bu kadar farklı zihniyetlerdeki öznel anlamı aynı değildir. İlkel insan için düşünce toplanmış bir hayaldir; yetişmiş insan için ise hayal gevşemiş bir düşüncedir. Dinamik anlam birinde ötekinin tersidir.

Örneğin ilk insanların ateşi iki kuru odun parçasını birbirine sürterek yakmış olması, akılcı açıklamanın ağzında sakız olmuştur. Ne var ki insanların bu usulü nasıl tasarladıklarını açıklamak için öne sürülen *nesnel* gerekçeler pek zayıf. Hatta çoğu zaman bu ilk keşfin psikolojisini aydınlatmak göze alınmaz bile. Bir açıklama kaygısı güden nadir yazarlar arasında da çoğu orman yangınlarının yazın dalların "sürtünmesinden" çıktığını anımsatır. Tam da bizim ele vermek istediğimiz, geçmişe dönük akılcılığı uygularlar. Bönce gözlemin şartlarını yeniden yaşamadan, tanıdık bir bilimden yola çıkarak yargıya varırlar. Günümüzde de, başka bir orman yangını sebebi bulunamadığında, bilinmeyen sebebin sürtünme olabileceği düşünülür. Fakat aslında *olayın doğal haliyle asla gözlenmediği* söylenebilir. Olaya açık yüreklilikle yaklaşılsa kelimenin tam anlamıyla bir sürtünmenin düşünülemeyeceği görülürdü. Bir *çarpışma* düşünülürdü; odunun tutuşmasını sağlayacak olan bir sürtme gibi uzun, hazırlıklı, ilerleyici bir olayı telkin edecek hiçbir şey bulunmazdı. Buradan şu eleştirici sonuca varırız: İlkel halklarda ateş yakmak için kullanılan sürtmeye dayalı aletlerin hiçbiri doğrudan doğruya doğal bir olay tarafından telkin edilemez.

Bu zorluklar Schlegel'in gözünden kaçmamıştır. Çözüm getirmemekle birlikte, akli ifadelerle ortaya konan sorunun ilkel insanın ruhi imkanlarına tekabül etmediğini çok iyi görmüştü. Tek başına bütün kültür yapısının köşetaşı olan ateşin icadı, Prometheus masalının çok iyi anlattığı gibi işlenmemiş haliyle, aşılmaz zorluklar çıkarır. Bizim için hiçbir şey ateşten daha olağan değildir; ne var ki insanoğlu yeryüzünde bir defa bile ateş görmeden binlerce yıl çöllerde dolaşabilirdi. Haydi ona püsküren bir yanardağ, yıldırımdan tutuşmuş bir orman verelim; mevsimlerin kötü şartlarına karşı çıplaklığı içinde katılaşmış haliyle, ısınmak için hemen oraya mı koşacaktır, yoksa kaçacak mıdır? Ateşin görünümü, evcil hayat sayesinde alışmış olanlar dışında hayvanların çoğunu ürkütür... Doğanın kendine sunduğu yararları tanıdıktan sonra bile, ateşi nasıl yanık tutacaktı? ... Bir kere sönünce nasıl yeniden yakacaktı? Bir vahşinin eline ilk defa olarak iki kuru odun parçası geçmiş olsun, çabuk çabuk ve uzun zaman onları birbirine sürtünce tutuşabileceğini hangi yaşantıya

dayanarak tahmin edecek?"[1]

II

Eğer ilkel bir zihnin yaptığı keşfi anlatmak için akli bir açıklama gerçekten pek doyurucu değilse, buna karşılık, ne kadar macera dolu görünürse görünsün psikanalitik bir açıklamanın eninde sonunda asıl psikolojik açıklama olması gerekir.

İlk önce, sürtünmenin son derece cinselleşmiş bir yaşantı olduğunu kabul etmek gerekir. Klasik psikanalizin derlediği belgelere göz gezdirince buna inanmak hiç zor olmaz. İkinci olarak, ısı verici izlenimlerin özel bir psikanalizinin belirtimleri iyice sistemlendirilmek isteniyorsa, sürterek ateş yakma nesnel denemesinin tamamen mahrem yaşantılarca telkin edildiğine inanılacaktır. Her halde ateş olayı ile yeniden üretimi arasındaki devre bu yönden gidince en kısadır. Ateşin nesnel yeniden üretimi için birinci bilimsel hipotez aşktır. Prometheus zeki bir filozof olmaktan çok tutkulu bir aşıktır, tanrıların intikamı da bir kıskanç intikamıdır.

Bu psikolojik nokta ifade edilir edilmez bir dizi efsane ve gelenek rahatlıkla açıklanıverir; aklileştirilmiş açıklamalara bilinçsizce karışan tuhaf anlatımlar yeni bir ışıkla aydınlanır. Nitekim derin dil bilgilerinin yardımıyla insanın kökenlerinin irdelenmesine öylesine kavrayıcı bir sezgi getiren Max Muller, farkına varmadan psikanalitik sezginin çok yakınından geçer: "Ateş üstüne anlatacak çok şey vardı!" İşte birincisi: "Ateş iki odun parçasının yavrusuydu."[2] Neden *yavrusu*? Bu doğurma düşüncesiyle baştan çıkan kimdir? İlkel insan mı, Max Muller mi? Böyle bir imge hangi yönden bakınca daha aydınlıktır? Nesnel açıdan mı daha aydınlıktır, yoksa öznel açıdan mı? Bunu aydınlatan yaşantı nerededir? İki odun parçasını birbirine sürtmenin nesnel deneyi mi, yoksa sevilen bir bedeni yalıma kestiren daha tatlı, daha okşayıcı bir sürtünmenin mahrem yaşantısı mı? Ateşin odunun yav-

[1] Auguste-Guillaume de Schlegel, *Oeuvres écrites en français* (Fransızca yazılmış eserler), c. I., Leipzig, 1846, s. 307-308.

[2] F. Max Muller, *Origine et développement de la Religion* (Dinin kökeni ve gelişimi), çeviri J. Darmesteter, 1879, s. 190

rusu olduğu inancının odağını açığa çıkarmak için bu soruları sormak yeter.

Yalnız bir aşkın meyvesi olan bu kirli ateşin daha doğar doğmaz Oidipus karmaşasıyla damgalanmış olmasına şaşmak gerekir mi? Max Muller'in anlatımı bu açıdan ifşa edici: Bu ilkel ateş üstüne anlatılması gereken ikinci şey de "doğar doğmaz anası ile babasını, yani aralarından fışkırdığı iki odun parçasını nasıl yuttuğudur." Oidipus karmaşası hiçbir zaman bundan daha iyi ve daha tam olarak belirtilmemiştir: Ateşi yakamazsan *kavurucu* başarısızlık yüreğini kemirecek, ateş senin içinde kalacak. Ateşi yakarsan esrarengiz canavar seni yakıp mahvedecek. Aşk yalnızca başkasına aktarılan bir ateştir. Ateş ise ancak yakalanıverecek bir aşktır.

Elbette Max Muller'de, Freud çağının psikoloji devriminin getirdiği aydınlıklardan yararlanamadığı için ta dil tezine kadar bazı tutarsızlıklar görülebilir. Nitekim şöyle yazar: "Peki ya (ilkel insan) ateşi *düşünüp* adlandırınca ne olmalıydı? Onu ancak yaptıklarına bakarak adlandırabilirdi: Ateş yakıp yok edici ve ışıklandırıcıydı." Bu durumda, Max Muller'in nesnel açıklamasını izleyerek, başlangıçta *görünür* olarak kavranan, dokunulmadan önce görülen bir olayı belirten vasıfların *görmeye ilişkin* olması beklenmeliydi. Ne gezer: Max Muller'in dediğine göre "insanı çarpan özellikle ateşin çabuk hareketleri idi." Nitekim ona "canlı, çevik (ag-ile), ag-nis, ig-nis" adı verilmiş. Bu şekilde nesnel açıdan dolaylı, değişken bir yan olayla belirtilmesi pek yapay gibi geliyor. Buna karşılık psikanalitik açıklama herşeyi düzeltir. Evet ateş Ag-nis, Ag-ile (çevik)'tir, ama asıl çevik olan, üretilen olaydan önce *insani* sebeptir, daha mahrem okşamaları taklit ederek tokmağı yive süren eldir. Ateş odunun yavrusu olmadan önce insanın yavrusudur.

III

Tarihöncesi insanının psikolojisini aydınlatmak için herkesçe tutulan yol, hala var olan ilkel halkların irdelenmesidir. Fakat nesnel bilginin psikanalizi için bize sonuçta daha uygun görünen başka *ilkellik* vesileleri var. Nitekim gerçekten yerinde bir nesnel

tavrın zorluğunu görmek için yeni bir olayı ele almak yeter. Öyle görünüyor ki, olayın *bilinmeyen yönü* nesnelleştirilmesine etkin olarak karşı koyar. *Bilinmeyenin* karşılığı bilgisizlik değil yanılgıdır, hem de öznel kusurlarla en ağır şekilde yüklü olan bir yanılgıdır. *İlkelliğin* psikolojisini yapmak için, özünde yeni bir bilimsel bilgiyi ele alıp, bilimsel olmayan, hazırlıksız, gerçek keşfin yollarından habersiz zihinlerin tepkilerini izlemek yeter. XVIII. yüzyılın elektrik bilimi bu açıdan bitmez tükenmez bir psikolojik gözlem hazinesidir. Özellikle elektrik ateşi, belki de psikanaliz tarafından artık eskitilmiş sıradan bir olay derekesine düşmüş olan alışılmış ateşten daha fazla *cinselleşmiş bir ateştir*. Madem ki esrarengizdir, öyleyse açıkça cinseldir. Temelde apaçık cinselliğine işaret etmiş olduğumuz sürtünme fikri üstüne, ateş için söylediklerimizin hepsini elektrik için de göreceğiz. "Fizik ve Mekanik üstüne bütün eserleri için Kral'ın ayrıcalıklı Mühendisi, Avukat" Charles Rabiqueau 1753'te yalın ateşin seyri ya da deneysel elektrik dersi üstüne bir kitap yazar. Sürterek ateş yakmayı açıklamak için bu bölümde savunduğumuz psikanalitik tezin bir karşılığı bu kitapta görülebilir: Madem ki sürtünme elektriğin sebebidir, öyleyse Rabiqueau da sürtünme teması üzerine *cinsiyetlerin elektrik teorisini* geliştirecektir. "Tatlı sürtünme, meni sıvısı adını verdiğimiz alkollü maddenin geçişine, düşüşüne karşı koyan hava ruhu parçacıklarını bertaraf eder. Ateş ruhu uçlarının inceliğine bağlı olarak, ateş ruhu hafifledikçe ve sürtünme yerinde biriktikçe bu elektrikli sürtünme bizde bir ürpermeye, bir gıdıklanmaya yol açar. O zaman, atmosferde birikmiş ateş ruhunun hafifliğine dayanamayan sıvı, yerinden ayrılıp dölyatağına düşer ki orada da atmosfer vardır: Dölyolu, genel hazne durumundaki bu dölyatağına götüren borudan başka birşey değildir. Kadında cinsiyet veren bir kısım vardır. Erkeğin cinsiyet veren kısmı erkek için neyse, bu kısım da kadın için odur. Bu kısım da aynı şekilde hafiflemeye, gıdıklanmaya ve ürpermeye maruzdur. Bu aynı kısım sürtünmeye de katılır. Hatta ateş ruhu uçları kadında daha hassastır...

Kadın, yumurtalıktaki küçük insan kürelerinin emanetçisidir. Bu küçük küreler eylemsiz, cansız bir elektrikli maddedir; yanmamış bir mum veya hayat ateşini almaya hazır bir yumurta gibi, çekirdek veya tohum gibi, ya da son olarak şu ateş ruhunu bekleyen kav veya kibrit gibi..." (s. 111-112)

Okuyucunun sabrını belki taşırdık bile; fakat daha da çoğaltılıp genişletilebilecek olan bu metinler, kendini "saf mekaniğe" verme iddiasındaki bir zihnin gizli uğraşlarını açıkça ifade ediyor. Ayrıca, kanaatlerin merkezinin asla nesnel deney olmadığı da görülüyor. Sürtünen herşey, yanan herşey, elektriklendiren herşey derhal doğurmayı açıklamaya elverişli olur.

Sürtünmenin bilinçdışı cinsel harmonikleri eksik olduğu zaman, kuru ve katı ruhlarda kötü çınladığı zaman, tamamen mekanik görünümünü alan sürtünme, açıklama gücünü derhal yitirir. Isının kinetik teorisinin karşılaştığı uzun dirençler belki bu bakışla psikanalizce aydınlatılabilir. Bilinçli düşünme için pek açık olan, samimiyetle olgucu (positiviste) bir zihne pekala yeten bu teori, bilimöncesi bir zihne derinlikten yoksun -bunu şöyle anlayalım: bilinçdışı doyuruculuktan yoksun- görünür. G. Watson'a mektuplar şeklinde yazılmış (1748 çevirisi) *Elektriğin Sebebi Üstüne Bir Deneme*'nin yazarı, hayal kırıklığını şu kelimelerle gösteriyor: "Ateşi sürtünmenin meydana getirdiğini okuduğum zaman, bu kadar kötü düşünülmüş bir şey daha bulamıyorum. Bana öyle geliyor ki bu, suyu tulumbanın meydana getirdiğini söylemekle aynıdır."

Mme Chatelet'ye gelince, o bu tezde en küçük bir aydınlanma bulmuşa benzemiyor ve bir mucizenin kabulüne takılıp kalıyor: "En şiddetli Ateş'in görünüşte en soğuk cisimlerin vuruşmasıyla bir anda yakılıvermesi şüphesiz Doğa'nın en büyük mucizelerinden biridir." Demek ki modern güççülük (énergétisme) öğrenimi üstüne kurulmuş olan ve bir çakmaktaşı parçacığının koparılmasının akkor haline gelmesine yol açacağını derhal anlayan bilimsel bir zihin için gerçekten aydınlık olan bir olgu, Mme Chatelet'nin bilimöncesi zihni için bir sırdır. Ona tözcü bir açıklama, *derin* bir açıklama gerekir. *Derinlik* gizlenen şeydir; söylenmeyen şeydir. Onu düşünme hakkı her zaman vardır.

IV

Uzlaşmaz bir faydacılıktan kurtulmak ve tarihöncesi insanını tartışmasız mutsuzluk ve muhtaçlık burcunda tasavvur etmekten vazgeçmek istenirse, tezimiz o kadar cüretkar görünmeyecektir.

Bütün gezginler bize boş yere ilkel insanın kaygısızlığını anlatır dururlar: yine de mağara insanı devrindeki hayatın tasavvuru bizi ürpertmekten geri kalmaz. Belki de atamız acı karşısında ne kadar az narin idiyse haz karşısında o kadar lütufkar, mutluluğunun o kadar bilincindeydi. Bedensel aşkın sıcak huzuru pek çok ilkel yaşantıya değer katmış olmalıydı. Tokmağı kuru odunun yivine sürerek yakmak için zaman ve sabır gerekir. Gelgelelim, bütün hayali cinsel olan bir yaratık için bu iş pek tatlı olmalıydı. İnsanoğlu şarkı söylemeyi belki de bu sevimli iş sırasında öğrendi. Besbelli ki bu ritmik bir iş, işçinin ritmine *karşılık veren*, ona çok sayıda ve güzel çınlamalar sunan bir iştir: sürten kol, vuruşan odunlar, şarkı söyleyen ses, hepsi aynı ahenkte, aynı ritimli coşturuculukta birleşir; hepsi aynı ümitle, *değeri* bilinen bir amaçta toplaşır. Sürtmeye başlar başlamaz, hoş bir idmanın sıcak izlenimiyle aynı zamanda, tatlı bir nesnel sıcaklık belirir. Ritimler birbirini destekler, birbirini oluşturur ve kendi kendini sürdürür. Eğer yalnız titreşen şeye *zaman içinde gerçeklik* tanımamızı öğütleyen M. Pinheiro dos Santos'un Ritmanaliz'inin psikolojik ilkeleri kabul edilseydi, bu kadar ritimli bir işe karışan hayati dinamizm ve uyumlu ruh değeri derhal anlaşılırdı. Bu gerçekten bütün varlığın şenliğidir. İlkel insan, en başta kendine güven demek olan kendinin bilincini acıdan çok bu şenlikte bulur.

Tasarlama tarzı çok defa tasarlanan şeyden daha öğreticidir. Yazarın ovalayarak ateş yakma şeklindeki ilkel usulü "anlamakta" gösterdiği kolaylığa -dolayısıyla gönüldeşliğe- çarpılmak için Bernardin de Saint-Pierre'in öyküsünü okumak yeter. Virginie ile birlikte ormanda kaybolan Paul, arkadaşına körpe bir hurma ağacının tepesindeki "dikenli hurmayı" vermek ister. Fakat ağaç baltaya meydan okur, Paul'ün de bıçağı yoktur! Paul ağacın dibini ateşe vermeyi tasarlar fakat çakmağı yoktur! Zaten kayalıklarla kaplı adada çakmaktaşı da yoktur. Tekrarlamalarla ve pişman olmalarla dolu bu hızlı cümleleri, imkansız ayartmaların işareti olarak kaydediyoruz. Bunlar psikanalize göre şu kararı hazırlamaktadır: Sonunda Zencilerin usulüne gelmek gerekir. Bu usul o kadar kolay görünmektedir ki önceki tereddütlere şaşılacaktır. "Ayaklarının altında sıkıştırdığı iyice kuru bir ağaç dalının üstüne bir taşın köşesiyle delik açmış, sonra o taşın keskin kenarıyla yine kuru fakat değişik türden bir başka dal parçasının ucunu sivriltmiş. Ardından bu sivri uçlu odun parçasını ayaklarının altın-

daki küçük deliğe koymuş ve köpürtmek için bir çırpma teliyle çikolata çırpar gibi ellerinin arasında hızla döndürerek, kısa zamanda değme noktasından duman ve kıvılcımlar çıkartmış. Kuru otlar ve daha başka ağaç dalları toplamış, hurma ağacının dibini ateşe vermiş, az sonra da ağaç büyük bir çatırtıyla devrilmiş. Ateş bundan başka hurmanın sert ve batıcı uzun yapraklarını soymaya da yaramış. Paul ve Virginie bu hurmanın bir kısmını çiğ, bir kısmını da küldc pişirip yemişler, ikisini de aynı derecede lezzetli bulmuşlar..."[3] Bernardin de Saint-Pierre'in *değişik türden* iki odun parçasını salık verdiği dikkati çekecektir. İlkel biri için bu fark cinsel türdendir. Bernardin de Saint-Pierre, *Arkadya'ya Yolculuk*'ta, ortada hiç sebep yokken sarmaşık ve defneyi özellikle belirtecektir. Bilimsel heveslere dalmış olan Bernardin de Saint-Pierre'in, çikolatayı köpürten çırpma teli ile sürtme aletinin karşılaştırılmasını Rahip Nollet'nin *Fizik*'inde okuduğunu da kaydedelim. Tek başına bu rüya ve okuma karışımı bir akla uydurmanın belirtisidir. Zaten yazar öyküsünün çelişkilerle dolu olduğunu görmüşe hiç benzemiyordu. Tatlı bir düşünce onu alıp götürüyor, yazarın bilinçdışı, paylaşılan bir aşkın tatlı güveni içinde, sefaletten uzakta, yakılmış bir ateşin sevinçlerine kavuşuyor.

Kaldı ki, yeterince yumuşak ve uzun olmak kaydıyla, etkin bir sürtmenin *hoş ritminin bir hoşnutluk* doğurduğunu anlamak oldukça kolaydır. İşçinin çehresine gülümseme ve dinginliğin geri gelmesi için kızgın ivmenin yatışmasını, farklı ritimlerin uyuşmasını beklemek yeter. Bu sevinç nesnel olarak açıklanamaz. Özgül bir duygu gücünün gösterimidir. Bazı ev kadınlarının kılı kırk yaran titizliğinde yeterli açıklamasını bulamayan sürtme, parlatma, cilalama sevinci bu şekilde açıklanır. Balzac, Gobseck'te, evde kalmış kızların "soğuk içlerinin" en parıltılı içlerden olduğunu kaydetmişti. Psikanaliz açısından temizlik bir kirliliktir.

Bazı zihinler, bilimdışı teorilerinde, tamamen hayalde yaşanan yalnız aşklar evresini aşarak paylaşılan aşklar evresine varmak için, sürtünmenin *değerini* abartmakta tereddüt etmezler. Kitapları defalarca basılan J.-B. Robinet 1766'da şöyle yazar: "Işıklandırmak için sürtülen taş kendinden isteneni anlar, par-

[3] Bernardin de Saint-Pierre, *Etudes de la Nature* (Doğa İrdelemeleri), 4. basım, 1791, c. IV, s. 34.

laklığı mağrurluğunun tanıtıdır... Hayırseverliğin birinci ve en büyük ödülü olan tatlı doyuma ulaşmadan madenlerin bize hasletleriyle bu kadar iyilik yapacağına inanamam." Nesnel açıdan bu kadar saçma olan görüşlerin derin bir psikolojik sebebi olmalı. Robinet arada sırada "abartmak" korkusuyla duraklıyor. Bir psikanalist buna "kendini ele vermek korkusuyla" derdi. Ama abartma daha şimdiden iyiden iyiye belirgin. Bu açıklanması gereken bir psikolojik gerçekliktir. Sistemli bir şekilde nesnel sonuçlara bağlı bir bilimler tarihinin yaptığı gibi bunu suskunlukla geçiştirmeye hakkımız yok.

Özetle, C. G. Jung'un yaptığı gibi bütün temel etkinliklerde sistemli bir şekilde Libido'nun bileşenlerini aramayı öneriyoruz. Zira Libido yalnız sanatta yüceltilmez. *O homo faber*'in bütün işlerinin kaynağıdır. İnsanı bir el ve bir dil diye tanımlarken şüphesiz çok güzel söylenmiştir. Ama faydalı davranışlar hoş davranışları gizlememeli. Nasıl el açıkça okşamaların organı ise, ses de şarkıların organıdır. Başlangıçta okşama ve çalışma birarada olmak gerekirdi. Uzun işler nispeten tatlı işlerdir. Bir gezgin, iki ay süren bir çalışmayla eğe aracılığıyla eşyalar şekillendiren ilkellerden bahseder. Törpü ne kadar sevecen ise, cilalanmış eşya da o kadar güzel olur. Biraz paradokslu bir şekilde diyebiliriz ki yontma taş çağı kırılan taş çağı iken, cilalı taş çağı okşanan taş çağıdır. Kaba adam çakmaktaşını işlemez, kırar. Çakmaktaşını işleyen adam çakmaktaşını sever, taşları sevmek kadınları sevmekten farklı değildir.

Yontulmuş çakmaktaşından bir baltayı seyrederken, yerli yerine konmuş her yüzünün kuvvetin *zapt edilmesiyle*, ketlenmiş, tutulmuş, yönlendirilmiş, kısaca *psikanalizden geçirilmiş* bir kuvvetle elde edildiği fikrine karşı direnmek imkansızdır. Cilalı taşla birlikte, süreksiz okşamadan sürekli okşamaya, tatlı ve sarıcı, ritimli ve baştan çıkarıcı harekete geçilir. Her halde böyle bir sabırla çalışan insan hem bir anıdan hem de bir ümitten destek alır, hayalinin sırrını da duygu güçleri tarafında aramak gerekir.

V

Sürterek ateş yakmaya her zaman bir şenlik gösterisi eşlik eder. Ortaçağda o kadar ünlü, bütün dünyadaki ilkel kabilelerde o kadar yaygın olan ateş şenliklerinde arada sırada ilk töreye geri dönülür ki bu ateşin *doğuşunun* ateşe tapmanın ilkesi olduğunu kanıtlar gibidir. A. Maury bize Germanya'da notfeuer veya nodfyr'i iki odun parçasını birbirine sürterek yakmak gerektiğini söyler. Chateaubriand, Natchez'lerdeki *yeni ateş* şenliğini uzun uzadıya betimler. Arife günü, bir yıldır yanan ateş sönmeye bırakılır. Şafak sökmeden, rahip alçak sesle büyülü sözler söyleyerek iki kuru odun parçasını ağır ağır birbirine sürtüyor. Güneş doğarken rahip hareketi hızlandırıyor. "Büyük Rahip derhal mukaddes narayı atıyor, sürtünmeyle ısınmış odundan ateş fışkırıyor, kükürtlü fitil tutuşuyor... hokkabaz, kamıştan çemberlere ateş iletiyor: alev bunların helezonunu izleyerek kıvrılıyor. Meşe kabukları mihrabın üstünde tutuşturuluyor, sonra da bu yeni ateş köyün sönmüş ocaklarına yeni bir tohum veriyor."[4] Nitekim Güneş şenliği ile hasat şenliğini kendinde birleştiren Natchez'lerin bu şenliği özellikle bir ateş *tohumu* şenliğidir. Bütün hasletine sahip olabilmesi için bu tohumu daha ilk canlılığında, ateş verici törpüden çıkarken yakalamak gerekir. Bu yüzden sürtme yöntemi doğal yöntem gibi görülüyor. Bir kere daha, bu yöntem insan ona *kendi doğasıyla* ulaştığı için doğaldır. Elbette ateş gökyüzünden koparılmadan önce kendi içimizde yakalanmıştır.

Frazer çok sayıda sürtmeyle yakılmış sevinç ateşi örneği verir. Bunların arasında Beltan'ın İskoçya ateşleri *zorlama* ateşle veya *zorunlu ateşle* tutuşturulmuştur. "Bu yalnızca iki odun parçasını birbirine sürterek yakılan bir ateşti. Yaşlı kayın ağaçlarının üstünde biten ve çok kolay alevlenen bir tür mantar, ilk kıvılcımlar ortaya çıkar çıkmaz ateşe yaklaştırılırdı. Görünüşte böyle bir ateş doğrudan doğruya gökten inmiş sayılabilir ve ona çeşit çeşit hasletler atfedilebilirdi. Özellikle de insanları ve hayvanları bütün kötü hastalıklardan koruduğuna inanılırdı..."[5] İnsan, Frazer'in bu *zorlama ateşin doğrudan doğruya gökten indiğini* söyle-

4 Chateaubriand, *Voyage enAmérique* (Amerika'ya Yolculuk), s. 123-124.
5 J. G. Frazer, *Le Rameau d'Or* (Altın Dal), çeviri, 3 cilt, c. III, s. 474.

mek için hangi "görünüşü" ima ettiğini kendi kendine sormadan edemiyor. Fakat bu noktada bize yanlış yolda görünen şey Frazer'in bütün açıklama sistemidir. Şöyle ki Frazer'in açıklamalarında sebep yararlılıklar içinde yer alıyor. Böylece sevinç ateşlerinden keten tarlalarını, buğday ve arpa tarlalarını bereketlendiren küller elde ediliyor. Bu ilk kanıt, karbonatların ve öteki kimyevi gübrelerin yararlılığına inanan modern bir okuyucuyu yanlış yönlendiren bir çeşit *bilinçdışı akla uydurma* getiriyor. Ama karanlık ve derin değerlere doğru kaymayı daha yakından görelim. Zorlama ateşin külleri yalnız hasatı taşıyacak olan toprağa verilmez, semirmesi için davarın besinine de katılır. Bazan da bu davarın üremesi için yapılır. Törenin psikolojik ilkesi artık açıktır. İster hayvan beslensin, ister tarla gübrelensin, açık yararlılığın ötesinde daha derin bir rüya vardır ve bu da en cinsel şekliyle bereketin, doğurganlığın rüyasıdır. Sevinç ateşlerinin külleri hem hayvanları hem de tarlaları bereketlendirir, *çünkü* kadınları bereketlendirir, doğurgan kılar. Nesnel tümevarımın temeli aşk ateşinin yaşantısıdır. Bir kere daha, *faydalı* ile açıklama *hoş* ile açıklamanın karşısında, akli açıklama psikanalitik açıklamanın karşısında pes etmelidir. Bizim önerdiğimiz gibi hoşa giden değer vurgulanınca şunda uyuşmak gerekir: ateş hazırlanması sırasında hoşa gittiği içindir ki *sonradan yararlı* olur. Belki ateş de, tıpkı aşk gibi, öncesinde sonra olduğundan daha tatlıdır. En azından ortaya çıkan mutluluk aranan mutluluğun hükmü altındadır. Eğer ilkel insan sevinç ateşinin, ilk ateşin her türlü haslete sahip olduğuna, güç ve sağlık verdiğine inanıyorsa, ateşin parlayacağı ve arzuların yerine geleceği o dönüm dakikasını yaşayan insanın huzurunu, derin ve neredeyse yenilmez kuvvetini içinde hissettiği içindir.

Ama bize öyle geliyor ki daha da ileri gidip Frazer'in açıklamasını bütün ayrıntılarında tersine çevirmek gerekir. Frazer'e göre sevinç ateşleri bitki örtüsü tanrılarının, özellikle de ormanların bitki örtüsü tanrılarının ölümüyle ilgili şenliklerdir. O zaman bitki örtüsü tanrılarının ilkel bir ruhta neden bu kadar büyük yer tuttuğu sorulabilir. Peki ağaçların ilk *insanca* işlevi hangisidir: gölgelik midir, o kadar nadir ve cılız olan meyve midir? Daha ziyade ateş değil midir? Ve işte iki şıklı soru: Frazer'in inandığı gibi, oduna tapmak için mi ateşler yakılır, yoksa daha derin bir şekilde canlıcı (animiste) bir açıklamanın gerektirdiği

gibi, ateşe tapmak için mi odun tutuşturulur? Bize öyle geliyor ki bu son yorum Frazer'in yorumunda açıklanmamış olarak kalan *ateş şenliklerinin* pek çok ayrıntısını aydınlatır. Nitekim, acaba gelenek neden sevinç ateşlerinin biraraya gelmiş genç bir kızla genç bir adam tarafından (s. 487); ya da köy sakinleri arasında en son kadın almış olanı tarafından (s. 460) yakılmasını salık verir? Frazer bize bütün genç insanları "iyi bir hasat kaldırmak ya da yıl içinde içinde iyi bir evlilik yapmak veya sancılardan sakınmak için küllerin üstünden atlarken" betimler. Bu üç güdü arasında gençlik için açıkça baskın olan biri yok mu? Neden "köyün en yeni evli kadını ateşin üstünden atlamak zorundadır"? (s. 464) Neden İrlanda'da "bir genç kız ateşin üstünden öne arkaya üç kere atlayınca yakında evleneceği, mutlu olacağı ve çok çocuk doğuracağı" söylenir? (s. 490) Neden bazı genç insanlar "Saint-Jean ateşinin kendilerini yakmayacağına" inanırlar? (s. 493) Bunların böylesine tuhaf bir inanışı dayandırmak için nesnel olmaktan çok mahrem bir yaşantıları yok mudur? Peki Brezilyalılar "kızgın kömürleri yanmadan ağızlarına" nasıl atarlar? Bu cüreti onlara hangi ilk yaşantı esinler? Neden İrlandalılar "kısır davarlarını gündönümü ateşlerinin içinden geçirirler"? (s. 499) Lech vadisinin şu efsanesi de çok açıktır: "genç bir adamla genç bir kadın bu ateşlerden birinin üstünden dumanı bile değmeden birlikte atlarlarsa, alevler değmediği ve döllemediği için kadının yıl boyunca ana olamayacağı söylenir." Böylece kadın, yanmadan ateşle oynama hünerini göstermiştir. Frazer "Estonyalıların gündönümü gününde kendilerini kaptırdıkları sefahat alemlerinin" bu son inanışa bağlanıp bağlanamayacağını sorar. Yine de Frazer, alıntı yapmaktan korkmadığı bir kitapta bu ateşli sefahatin bir öyküsünü anlatmaz. Dahası, Kuzey Hindistan'daki canlı ateş şenliğinin, "edepsizce değilse bile müstehcen şarkı ve hareketlerle dolu" bu şenliğin ayrıntılı bir öyküsünü anlatmak gerektiğine de pek inanmaz.

Nitekim sonuncu ifade açıklama araçlarının sakatlığını ele verir. Frazer'in tezinde cevapsız kalan ve ateşin başlangıçta cinselleşmiş olması tezinde kendiliğinden çözülen soruları çoğaltabilirdik. Sosyolojik açıklamaların yetersizliğini daha iyi anlatmak için Frazer'in *Altın Dal*'ı ile Jung'un *Libido*'sunu yanyana okumaktan daha elverişli bir şey yoktur. Hatta *ökseotu sorunu* gibi son derece belirli bir noktada bile psikanalistin kavrayışı kesin

görünmektedir. Zaten Jung'un kitabında sürtmenin ve ilk ateşin cinsel vasfı üstüne tezimizi destekleyen çok sayıda kanıt bulunacaktır. Biz daha az derin, nesnel bilgiye daha yakın bir ruh bölgesinden çıkarılmış belgeler katarak bu kanıtları sistemlendirmekten başka bir şey yapmadık.

VI

Frazer'in *Ateşin Kökeni Üstüne Mitoslar* başlıklı özel kitabında her sayfada, psikanalizinin yapılması gerçekten yararsız olacak kadar apaçık cinsel izlerle karşılaşılır. Bizim bu küçük kitaptaki amacımız daha çok modern zihniyetleri irdelemek olduğu için Frazer'in irdelediği ilkel zihniyetler üzerinde fazla durmayacağız. Ancak, sosyoloğun yorumunu psikanaliz doğrultusunda düzeltme gereğini göstererek birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Ateşin yaratıcısı çok defa küçük bir kuştur, kanadında ateşin izi olan kırmızı bir işaret taşır. Bir Avustralya kabilesindeki efsane pek şakacıdır, ya da daha iyi söylenirse, şaka olduğu için ateşi çalmakta başarılı olunur. "Vaktiyle sağır engerek, bedeninin içinde barındırdığı ateşin tek sahibiymiş. Bütün kuşlar onu ele geçirmeyi boşuna denemişler, ta ki küçük şahin çıkagelip öylesine güldürücü şakalar yapıncaya, engerek de ciddiyetini koruyamayıp gülmeye başlayıncaya kadar. O zaman ateş ondan kaçarak ortak malları olmuş." (Çev. s. 18) Demek ki çok defa olduğu gibi, ateşin efsanesi açık saçık aşkın efsanesidir. Ateş sayısız şakalarla yanyanadır.

Ateş çoğu yerde *çalınmıştır*. Prometheus karmaşası yaratılışın bütün hayvanları üstüne saçılmıştır. Ateş hırsızı en çok bir kuş, çalıkuşu, sakakuşu, sinekkuşu, yani küçük bir hayvandır. Bazan da kuyruğunun ucunda ateşi götüren bir tavşan, bir porsuk, bir tilki olur. Başka bir yerde kadınlar aralarında dövüşürler: "sonunda kadınlardan biri sopasını kırmış ve hemen içinden ateş çıkmış." (s. 33) Ateş "ağaçlardan iki değnek koparıp sertçe birbirine sürterek öfkesini dindiren" yaşlı bir kadın tarafından da yakılır. Ateşin yaratılışı her defasında benzer bir şiddetle birliktedir: Ateş mahrem bir öfkenin, sinirlenen bir elin nesnel olayıdır. Böylece nesnel bir keşfin kökeninde daima şiddetle heyecan

yüklü, istisnai bir ruh hali yakalamak son derece çarpıcıdır. Dolayısıyla arzuların ve tutkuların psikolojisine göre vasıflandırarak türlü ateşler, tatlı ateş, sinsi ateş, şen ateş, sert ateş ayırt edilebilir.

Bir Avustralya efsanesinde *euro* diye bir totem hayvanının ateşi bedeninde taşıdığı anlatılır. Adamın biri onu öldürmüş. "Hayvanın ateşi nasıl yaptığını, nereden geldiğini anlamak için bedeni özenle irdelemiş, çok uzun olan erkek üreme organını koparmış, ikiye yarmış ve içinde kıpkırmızı bir ateş olduğunu fark etmiş." (s. 34) Her kuşakta buna inanacak mahrem gerekçeler olmasaydı böyle bir efsane nasıl sürüp gidebilirdi?

Başka bir kabilede "erkeklerin ateşi yokmuş, yakmasını da bilmezlermiş, ama kadınlar bilirmiş. Erkekler çalılıkta avlanmaya gitmişlerken kadınlar besinlerini pişirip yalnız başlarına yemişler. Tam yemeği bitirirken uzaktan erkeklerin döndüğünü görmüşler. Erkeklerin ateşi bilmesini istemedikleri için, hala yanan külleri alelacele toplayıp, erkekler görmesin diye dölyollarında gizlemişler. Erkekler gelince: Ateş nerede? demişler. Ama kadınlar: Ateş yok, diye karşılık vermişler." Böyle bir hikaye irdelenirken *gerçekçi açıklamanın tamamen imkansız* olduğu itiraf edilmelidir, oysa tersine psikanalitik açıklama hemen ortadadır. Nitekim *gerçek* ateşin, *nesnel* ateşin, o kadar mitosun söylediği gibi, insan bedeninin içinde saklanamayacağı apaçıktır. Ayrıca bu kadar utanmazca yalan söylemek ve herşey apaçıkken en mahrem arzuyu inkar ederek, ateş yok demek ancak duygusal açıdan mümkündür.

Bir Güney Amerika mitosunda, kahraman, ateş elde etmek için bir kadını kovalar: "Kadının üstüne atlayıp onu yakalamış. Ateşin sırrını vermezse onu alacağını söylemiş: Kadın defalarca kaçmaya kalkıştıktan sonra razı olmuş. İki bacağını genişçe açarak yere oturmuş. Karnının üst kısmını kavrayarak şiddetle sarsmış ve bir ateş topu dölyolundan dışarıya, yere yuvarlanmış. Bu bizim bildiğimiz ateş değilmiş, yanmıyormuş, yiyecekleri de kaynatmıyormuş. Kadın onu verince bu özellikleri kaybolmuş; yine de Ajijeko bunun çaresini bulabileceğini söylemiş; tutuşan bütün kabukları, bütün meyveleri ve bütün kırmızı biberleri toplamış ve bunlarla ve kadının ateşiyle bugün kullandığımız ateşi yapmış." (s. 164) Bu örnek bize *eğretilemeden gerçekliğe* geçişin açık

bir betimlemesini veriyor. Bu geçişin, gerçekçi açıklamaların iddia ettiği gibi gerçeklikten eğretilemeye değil, tam tersine, bizim savunduğumuz tezin esinini izleyerek öznel kökenli eğretilemelerden nesnel gerçekliğe geçiş olduğunu kaydedelim: Aşk ateşi ile biberin ateşi birleşerek kuru otları alevlendiriyor. Ateşin keşfini açıklayan işte bu saçmalıktır.

Genel olarak, Frazer'in o kadar zengin, o kadar sarıcı kitabı gerçekçi açıklamanın fakirliğine çarpılmadan okunamaz. İncelenen efsaneler şüphesiz bini bulur, fakat bunların yalnız iki üç tanesi açıkça cinselliğe değgindir (s. 63-267). Geri kalanına gelince, altta yatan duygusal anlama rağmen mitos nesnel açıklamalar için yaratılmış gibidir. Nitekim "ateşin kökenine dair Hawai mitosu da aynı türdeki pek çok Avustralya mitosu gibi belli bir kuş türünün özel rengini açıklamaya yarar." (s. 110) Bir başka yerde, ateşin bir tavşan tarafından çalınması kuyruğunun kızıl veya kara rengini açıklamaya yarar. Nesnel bir ayrıntının uyuşturduğu bu tür açıklamalar *duygusal* ilginin ilkelliğini anlamayı ıskalar. İlkel fenomenoloji bir duygusallık fenomenolojisidir: hayalde canlandırılmış hortlaklardan nesnel varlıklar, arzulardan görüntüler, bedensel yaşantılardan maddi deneyler, aşktan da ateş üretir.

VII

Romantikler ilkelliğin şöyle veya böyle süregelen yaşantılarına geri dönerek, farkında olmadan ateşin cinsel yönden değer verilmiş temalarıyla yeniden buluşurlar. Örneğin G.-H. von Schubert, ancak ateşin psikanaliziyle gerçekten aydınlanan şu cümleyi yazar: "Nasıl dostluk bizi aşka hazırlarsa, aynı şekilde benzer cisimlerin sürtünmesinden özlem (sıcaklık) doğar ve aşk (alev) fışkırır."[6] Özlemin yuva sıcaklığının anısı, "calidum innatum" (doğuştan gelen sıcak) diye okşanan aşkın anısı olduğu daha iyi nasıl söylenebilir? Yuva, ocak şiirinin başka kökeni yoktur. Çalılar boyunca raslanan yuvalarda aranan hiçbir nesnel izlenim yuvanın ılıklığını, yumuşaklığını, sıcaklığını değerlendiren bu sıfat bolluğunu sağlayamaz. *Doğal* sıcaklığın katmerlenmesi gibi, insa-

[6] Aktaran Albert Béguin, *L'Ame romantique et le reve* (Romantik ruh ve rüya), 1937, 2 cilt, c. I, s. 191.

nı ısıtan insanın anısı olmadan aşıkların adamakıllı kapalı yuvalarından bahsetmelerini anlamak imkansızdır. Demek ki mutluluk bilincinin kökeninde tatlı sıcaklık yatar. Daha doğrusu tatlı sıcaklık mutluluğun kökenlerinin bilincidir.

Ateşin psikanalizi uygulanacak olursa Novalis'in bütün şiiri yeni bir yorum kazanır. Bu şiir *ilkelliği* yeniden yaşama çabasıdır. Novalis için masal daima az çok bir tekvindir. Birbirini doğuran bir ruh ile bir dünyanın çağdaşıdır. Masal, der, "özgürlük... devri, doğanın ilkel hali, Alem'in oluşundan önceki çağdır"[7]. İşte bütün ikiciklilliğiyle hem ateşi hem aşkı üreten *sürtünme tanrısı*. Kral Arctur'un güzel kızı "koca bir kükürt billurunun içine ustalıkla yontulmuş tahtın üzerinde, ipek yastıklara yaslanmış, uzanıyormuş; birkaç hizmetçi de süt ve erguvandan dökülmüşe benzeyen narin kollarını hararetle ovalıyormuş.

"Ve hizmetçilerin elinin süründüğü her yerde göz alıcı ışık beliriyormuş, bütün saray bu ışıkla harikulade bir şekilde ışıldıyormuş..."

Bu ışık içten gelmektedir. Okşanan kimse mutluluktan ışıldar. Okşama simgeleşmiş, ülküleşmiş sürtmeden başka bir şey değildir.

Fakat sahne devam ediyor:

"Kahraman sessizliği bozmamış.

"İzin ver, kalkanına dokunayım, demiş kadın, tatlılıkla."

Erkek razı olunca da:

"Zırhlı elbisesi titreşmiş; ve diriltici bir kuvvet bütün bedenini dolaşmış. Gözlerinde şimşekler çakmış; zırhın altında kalbinin çarptığı işitiliyormuş.

"Güzel Freya daha huzurlu görünmüş, ondan çıkan ışık da daha parlak olmuş.

"Şahane bir kuş: -Kral geliyor! diye haykırmış..."

Bu kuşun "Anka kuşu" ("Phoenix"), bir an durulmuş bir arzu gibi küllerinin içinden yeniden doğan Anka kuşu olduğu da eklenirse, bu sahnenin ateş ile aşkın çifte ilkelliğiyle damgalanmış olduğu ayrıca görülür. İnsan severken tutuşuyor ise, bu tutuşurken sevmiş olduğunun kanıtıdır.

---

[7] Novalis, *Henri d'Ufterdingen*, çeviri, s. 241, dipnot s. 191.

"Sevinçten uçan Eros kendini uyuyan Freya'nın karşısında görünce birden müthiş bir çatırtı kopmuş. Gür bir kıvılcım prensesten kılıca koşmuş."

Doğru psikanalitik imge Novalis'e: kılıçtan prensese, dedirtirdi. Zaten "Eros kılıcı bırakmış. Prensese koşmuş ve körpe dudaklarına ateşten bir öpücük kondurmuş."[8]

Novalis'in eserinden ilkel ateşin içe doğuşları çıkarılsaydı öyle görünüyor ki bütün şiir ve bütün rüyalar bir anda dağılırdı. Novalis'in durumu o kadar ayırt edicidir ki, özel bir karmaşanın örneği olabilir. Psikanaliz alanında şeyleri adlandırmak çok defa bir çökelek oluşturmaya yeter: addan önce ancak şekilsiz ve bulanık bir eriyik varken, addan sonra sıvının dibinde billurlar görülür. O halde *Novalis karmaşası* sürterek yakılmış ateşe yönelik dürtüyü, paylaşılmış bir sıcaklık ihtiyacını sentezler. Bu dürtü ateşin fethini kendi ilkelliği içinde yeniden kurar. *Novalis karmaşası* ışığın tamamen görsel bilimine daima üstün gelen mahrem sıcaklığının bilinciyle vasıflanır. Sıcak duyusunun doyurulması ve ısı verici mutluluğun bilinci üstüne temellenir. Isı bir mal, bir servettir. Kıskançlıkla saklamak ve ancak gönül birliğine, kaynaşmaya layık, seçilmiş bir kişiye armağan etmek gerekir. Işık eşyanın yüzünde oynar ve güler, oysa ısı *içe işler*. Novalis, Schlegel'e bir mektupta şunları yazıyordu: "Hikayemde ışık ve gölge oyunlarına karşı nefretimi, aydınlık, sıcak ve içe işleyen Esir'e karşı arzumu gör."

Bu *içe işleme*, eşyanın *içine*, varlıkların *içine* girme ihtiyacı mahrem sıcaklığın baştan çıkarmasıdır. Gözün değmediği, elin girmediği yere ısı sokulur. Novalis'te içeri yoluyla bu gönül birliği, bu ısılı duygudaşlık, dağın oyuğuna, mağaraya ve maden ocağına inişte simgesini bulur. Orada ısı yayılıp eşitleşir, hatları bir rüyanın sınırları gibi yumuşar. Nodier'nin de pek güzel keşfettiği gibi, her cehenneme iniş betimlemesi bir rüya yapısındadır.[9] Nasıl başkaları gökyüzünün soğuk ve parlak genişliğinin rüyasını görürse, Novalis de toprağın sıcak mahremiyetinin rüyasını gördü. Ona göre madenci "başaşağı duran müneccimdir." Novalis bir ışık yayılmasında çok yoğunlaşmış bir ısıyla yaşar. "Karanlık derinliklerin kenarında" kaç kere düşünceye dalmıştır! Maden

[8] Novalis, *aynı eser*, s. 237.
[9] Bkz. Charles Nodier, *Smarra*'nın ikinci Önsözü.

ocağı mühendisi olduğu için maden şairi olmamıştır o; yeraltının çağrısına uymak için, "calidum innatum"a dönmek için, şairken mühendis olmuştur. Dediği gibi, madenci "semavi armağanları kabul etmeye ve dünyanın ve sefaletlerinin ötesinde neşeyle coşmaya" hazırlanmış olan, derinliğin kahramanıdır. Madenci Toprağın şarkısını söyler: "Kendini O'na bağlı -ve mahremiyetle birleşmiş hisseder; yavukluya karşı aynı harareti -O'na karşı da hisseder." Toprak ana göğsüdür, bir çocuğun bilinçdışı için ana kucağı gibi sıcaktır. Aynı sıcaklık hem taşı hem de kalpleri canlandırır. "Sanki madencinin damarlarında onu delmeye özendiren toprağın iç ateşi vardır." (s. 127)

Merkezde filizler vardır; merkezde döl veren ateş vardır. Filizlenen yanar. Yanan filizlenir. "Ateşin içinde sürgün vermiş çiçeklere... muhtacım... -Çinko! diye haykırmış Kral, bize çiçek ver... Bahçıvan sıralardan çıkmış, gidip alev dolu bir saksı almış ve içine parlayan bir tohum ekmiş. Çok geçmeden çiçekler bitivermiş..."[10]

Belki olgucu bir zihin burada *piroteknik* bir yorum geliştirmekle böbürlenecektir. Bize oksidinin beyaz ve göz kamaştırıcı yumaklarını havaya fırlatan çinkonun parlak alevini gösterecektir. Oksidasyon formülünü yazacaktır. Fakat bu *nesnel* yorum, hayranlık uyandıran olayın kimyasal sebebini bulmak bizi asla imgenin merkezine, Novalis karmaşasının çekirdeğine götürmeyecektir. Hatta bu yorum imgelerle süslü değerlerin sınıflanmasında bizi yanıltacaktır, çünkü onu izleyerek, Novalis gibi bir şairde hissetme ihtiyacının görme ihtiyacından üstün geldiğini ve burada varlığın bütün tellerinde kayıtlı tatlı karanlık ısıyı Goethe'lik ışıktan önceye koymak gerektiğini anlamayacağız.

Elbette Novalis'in eserinde daha yumuşatılmış renkler de var. Aşk çok defa yerini von Schubert'teki anlamıyla özleme bırakır; ama sıcak damga silinmeden kalır. Dahası, Novalis'in "küçük mavi çiçeğin" şairi, uçurumun kenarında, ölümün gölgesinde, ölümsüz anının güvencesi diye fırlatılıp atılmış unutmabeni çiçeğinin şairi olduğunu söyleyerek itiraz edeceksiniz. Ama bilinçdışının tabanına gidin; şairle birlikte ilkel rüyaya ulaşın, gerçeği açıkça göreceksiniz: küçük mavi çiçek kırmızıdır!

[10] Novalis, *aynı eser*, s. 227.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Cinselleşmiş Ateş

I

Ateşin fethi ilkel olarak cinsel bir "fetih" ise, ateşin bu kadar uzun zaman ve bu kadar kuvvetle cinselleşmiş olarak kalmış olmasına şaşmamak gerekecek. Burada ateş üstüne nesnel araştırmaları derinlemesine bulandıran bir değer verme teması söz konusudur. Bu yüzden bir sonraki bölümde ateşin kimyasına girmeden önce, bu bölümde nesnel bilginin psikanalizinin gereğini göstereceğiz. Bildirmek istediğimiz değer verme gizli ya da açık olabilir. Elbette psikanalize en dayanıklı değerler boğuk ve karanlık değerlerdir. Bunlar aynı zamanda en etkili olanlardır. Açık ya da bağırılan değerler gülünç olmaları yüzünden derhal indirgenir. En gizli bilinçdışının *direncini* iyice göstermek için, besbelli olan hataları daha fazla vurgulamadan, okuyucunun gülerek kendi başına indirgeyebileceği derecede direnci zayıf olan örneklerle başlayalım.

Robinet'ye göre unsur ateş kendi benzerini *yeniden üretmeye* muktedirdir.[1] Bu her zaman dikkat etmeden geçilen, yıpranmış ve değersiz bir deyimdir. Fakat Robinet buna ilk ve güçlü anlamını veriyor. *Ateşin unsurunun özgül bir filizden doğduğunu* düşünüyor. Dolayısıyla, *doğuran* her güç gibi ateş de belli bir yaşa gelince kısırlığa tutulabilir. Artık Robinet, yeni ateş, canlandırılmış ateş şenlikleri üstüne anlatılanlardan haberdar görünmeden, ateş için *döl vermenin gereğini* kendi yeniden bulur. Ateş kendi doğal hayatına bırakılırsa, beslense bile, hayvanlar ve bitkiler gibi yaşlanır ve ölür.

Elbette değişik ateşler tekilliklerinin silinmez damgasını taşımak zorundadır: "Sıradan ateş, elektrik ateşi, fosforların ateşi,

[1] J.-B. Robinet, *De la Nature* (Doğa üstüne), 3. basım, 4 cilt, Amsterdam, 1766, c. I, s. 219.

yanardağların ateşi, yıldırım ateşi aynı ateş maddesini değiştiren ilineklerden ziyade, daha içsel bir ilkeye bağlamanın doğal olduğu, özden gelen, içten gelen farklara sahiptir."[2] Mahremiyetinde, yaşamasında, daha sonra da döl verme gücünde kavranan bir tözün sezgisi şimdiden işbaşında görünüyor. Robinet devam ediyor: "Her yıldırım, onları besleyen buharların bolluğuyla çabucak büyüyerek rüzgarlar tarafından toplanan ve havanın orta bölgesinde oradan oraya taşınan yeni bir Ateş Yaratıkları üretiminin sonucu olabilir. Amerika'da o kadar çoğalan yeni yanardağ ağızları, eski ağızların yeni püskürüşleri böylece yeraltı ateşlerinin meyvelerini ve doğurganlığını haber verir." Elbette bu doğurganlık bir eğretileme değildir. Bunu en kesin cinsel anlamında almak gerekir.

Şimşek çakması gibi Yıldırım'dan doğan bu ateş yaratıkları gözleme gelmez. Ama Robinet elinde kesin gözlemler olduğunu iddia ediyor: "Bir çakmaktaşını kağıt yaprağının üstünde döven ve kıvılcımların düştüğü, küçük kara lekelerle işaretli yerleri iyi bir mikroskop altında irdeleyen Hooke, her ne kadar çıplak gözle bir şey keşfedilmemiş olsa da, yuvarlak ve parlayan atomlar fark etmiş. Bunlar parıltılı küçük camlarmış."[3]

Tamamen kıvılcımlarla ve sarsıntılarla dolu olan ateşin hayatı karınca yuvasındaki hayatı anımsatmıyor mu? "En küçük olayda karıncaların kaynaşarak gürültü patırtıyla yeraltı barınaklarından çıktıkları görülür: aynı şekilde bir fosforun en küçük sarsıntısında ateş hayvancıklarının toplanarak ışıklı bir görünüm altında dışarı çıktıkları görülür." (s. 235)

Son olarak, yalnız hayat renklerin görünen tekilliklerinin *derin* ve *mahrem* sebebini vermeye muktedirdir. Robinet tayfın yedi rengini açıklamak için "ateş hayvancıklarının hayatında yedi yaş veya dönem..." önermekte tereddüt etmiyor. "Bu hayvanlar prizmadan geçerken her biri kendi kuvvetine, kendi yaşına göre kırılmaya mecbur olacak ve böylece her biri kendi rengini alacak." Ölmekte olan ateşin kızıla çaldığı doğru değil midir? Tembel bir ateşe üfleyen biri için, kızıla *düşen* dikkafalı ateş ile, bir simyacının pek güzel söylediği gibi "kır haşhaşının yüce kızıllığına doğru" yönelen genç ateş arasında açık bir ayrım vardır. Öl-

[2] Robinet, *aynı eser*, c. I, s. 219.
[3] Robinet, *aynı eser*, c. IV, s. 234.

mekte olan ateşin karşısında üfleyenin cesareti kırılır; kendi gücünü iletmek için artık içinde yeterince hararet duymaz olur. Robinet gibi gerçekçi ise cesaretsizliğini ve güçsüzlüğünü *fark eder*, kendi yorgunluğundan bir hortlak türetir. Böylece hareketli insanın damgası eşyaya vurulmuş olur. İçimizdeki inen veya yükselen şey gerçekte boğulmuş veya uyanan bir hayatın işareti olur. Böylesine şairane bir gönül birleşmesi nesnel bilgi için en dayanıklı yanılgıları hazırlar.

Zaten sık sık işaret ettiğimiz gibi, Robinet'nin verdiği şekil altında o kadar gülünç duran sezgiyi belirsiz ve müphem kılmak, bir kere şiirleştirilen, öznel anlamına kavuşturulan bu sezginin hiç bir zorluk çıkmadan kabul edilmesi için yetecektir. Böylece rengin canlı şekilleri hararetli veya solgun can veren güçler olarak kalırlarsa, nesnelerin gözbebeğine giden eksen üzerinde değil de arzu ve aşk yansıtan tutkulu bakışın ekseni üzerinde yaratılırlarsa, bir sevecenliğin nüansları olurlar. Bu yüzden Novalis şunları yazabiliyor: "Bir ışık ışını renklerden çok daha başka bir şeye kırılır. En azından ışık ışını canlandırılmaya elverişlidir, öyle ki can onda can veren renklere kırılır. O anda kim sevgilinin bakışını düşlemez ki?"[4] İyice düşününce, Robinet, Novalis'in yumuşatıp esiri şekline kavuşturacağı bir imgeyi ağırlaştırıp vurgulamaktan başka bir şey yapmıyor; fakat bu iki imge bilinçdışında soydaş gibi görünmekte, Robinet'nin nesnel taklidi ise sadece Novalis'in mahrem hayalinin hatlarını kabalaştırmaktadır. Bununla birlikte şair ruhlara yersiz görünecek olan bu yakınlaştırma, gerçekliğin karşıt uçlarında oturan iki hayalcinin karşılıklı psikanalizinde bize yardımcı olur. Bize felsefeler gibi şiirler de üreten arzularla karışık o şekillerin bir örneğini verir. Felsefe kötü iken bile şiirler güzeldir.

II

Ateşin canlıcı ve cinselleşmiş sezgisinin abartılı bir yorumunu sergiledikten sonra, ebedi hakikatlermiş gibi durmadan tekrar edilen: ateş hayattır; hayat bir ateştir, şeklindeki ifadelerde boş

[4] Novalis, *Journal intime (Mahrem günlük)*, devamında... *Maximes inédites (Yayımlanmamış özdeyişler)*, Paris, s. 106.

ne varsa şüphesiz hepsini daha iyi anlayacağız. Başka türlü söylersek, hayat ile ateşi birbirine bağlamak iddiasındaki o yanlış apaçıklığı bildirmek istiyoruz.

Sanıyoruz ki bu özümlemenin temelinde, kıvılcımın tıpkı bir filiz gibi büyük bir sonuç doğuran küçük bir sebep olduğu izlenimi yatmaktadır. Bu yüzden ateşli güç mitosuna büyük bir değer verilmiştir.

Ama biz filiz ve kıvılcım denklemini göstererek işe başlayalım ve içinden çıkılmaz bir karşılıklar oyunuyla, filizin bir kıvılcım, kıvılcımın da bir filiz olduğunu görelim. Biri olmadan öteki de olmaz. Böyle iki sezgi birbirine bağlandığında zihin düşündüğünü sanar, oysa yalnız bir eğretilemeden ötekine geçer. Nesnel bilginin psikanalizi tam da bu gelip geçici aktarımları açığa çıkarmaktan ibarettir. Bizim görüşümüze göre, bunların birbirinden başka hiçbir şeye dayanmadıklarını görmek için yanyana koymak yeter. İşte suçladığımız kolay özümlemenin bir örneği: "Koca bir kömür yığını en zayıf ışıkla, ölmekte olan bir kıvılcımla yakılsın..., iki saat sonra birdenbire bir çıra ateşiyle yakmışsınız gibi büyük bir kor oluşmayacak mıdır? İşte döl vermenin tarihi: en narin erkek, döl vermeye yetecek kadar ateş üretir ve çiftleşerek onu çok daha güçlü bir erkek kadar güçlü kılar."[5] Bu tür karşılaştırmalar açıklıktan yoksun zihinleri tatmin edebilir! Aslında, olayları anlamaya yardımcı olmak bir yana, bilimsel kültürün önünde gerçek engeller oluşturur.

Aynı tarihe doğru, 1771'de, bir hekim büyük zenginlik olan, döl verici güç olan ateş üstüne temellenmiş bir insanın döllenmesi teorisini uzun uzun geliştirir: "Meni sıvısının atılmasını izleyen bitap düşme, en azından o anda pek hararetli, pek etkin bir akışkanın kaybedildiğini haber verir. Meni keseciklerindeki bu iliğimsi, elle tutulur özsuyunun küçük- miktarda olması bir kusur mudur? Kendisi için artık yok gibi olduğu hayvan ekonomisi benzer bir hıltın (salgının) çekilişini anında fark edecek midir? Elbette hayır. Fakat ancak belli miktarda sahip olduğumuz ve bütün odakları doğrudan iletişim halinde olan ateşin maddesi

---

[5] De Malon, *Le Conservateur du sang humain, ou la saigée démontrée toujours pernicieuse et souvent mortelle (İnsan kanının koruyucusu, ya da her zaman tehlikeli ve çok defa ölümcül olduğu ispatlanmış olan kanama)*, 1767, s. 146.

için durum farklıdır..."[6] Demek ki et, ilik, özsuyu ve sıvı kaybetmek az şeydir. Ateşi, meni ateşini kaybetmek, işte büyük fedakarlık budur. Yalnız bu fedakarlık hayatı doğurabilir. Ateşe tartışmasız değer vermenin nasıl kolaylıkla temellendiği artık görülüyor.

Şüphesiz ikinci sınıf olan, fakat tam da bu yüzden bilinçdışınca değer verilmiş cinsel sezgileri bize daha önce teslim eden müellifler bazan özellikle ısı verici temalar üzerine kurulmuş bütün bir teori geliştirirler ve böylece tohum ve ateş sezgilerinin asli karışmışlığını kanıtlarlar. Doktor Pierre-Jean Fabre 1686'da, dişiler ile erkeklerin doğuşunu şöyle sergiler: "onların tohumu bir ve bütün kısımlarında benzer ve aynı tabiattadır, ama yalnızca dölyatağında bölünmüş olduğu ve biri sağ yana, öteki sol yana çekilmiş olduğu için, tohumun yalnız bu bölünmesi... onda yalnızca şekil ve suret olarak değil cinsiyet yönünden de öyle bir farklılığa yol açar ki biri erkek, öbürü dişi olur: Ve sağ yan tohumun gücünü, kuvvetini ve sıcaklığını sürdürecek olan bedenin en sıcak ve güçlü kısmı olduğu için, tohumun sağ yana çekilen kısmından erkek çıkacaktır; öteki kısım ise insan bedeninin daha soğuk olan kısmına çekildiği için orada tohumun gücünü çok azaltan ve zayıflatan soğuk nitelikler alacak, buradan da ilk kaynağında erkek olan dişi çıkacaktır.[7]

Daha öteye gitmeden önce, herhangi bir *nesnel* deneyle en küçük bir ilişkisi olmayan bu tür bildirimlerin tamamen keyfi olduğunu vurgulamak gerekir mi? *Dış* gözlemde bunların hiçbir temeli bulunamaz. O halde bu tür saçmalıklar ateşe atfedilen *öznel* olaylara yersiz değer verilmesinden değilse nereden gelir? Nitekim Fabre bütün kuvvet, cesaret, kızgınlık, erkeklik niteliklerini ateşle özdeşleştirir. "Bu soğuk ve ıslak mizaç yüzünden kadınlar erkeklerden daha kuvvetsiz, daha ürkek ve daha cesaretsizdirler, çünkü kuvvet, cesaret ve eylem etkin unsurlar olan ateş ve havadan ileri gelir, bu yüzden onlara erkek unsurlar denir; öteki unsurlar olan su ve toprak ise edilgin ve dişi unsurlardır." (s. 375)

---

[6] Jean-Pierre David, *Traité de la Nutrition et de l'accroissement, précédé d'une dissertation sur l'usage des eaux de l'amnios (Beslenme ve büyüme üstüne irdeleme, ek olarak amniyos sularının kullanımı üstüne bir konuşma).*

[7] Jean-Pierre Fabre, 0*L'Abrégé des secrets chimiques (Kimya sırlarının özeti)*, Paris, 1636, s. 374.

Bunca budalalığı bir araya getirerek, en anlamsız eğretilemeleri dolu dolu *tasarlayan* bir ruh halinin örneğini vermek istiyoruz. Günümüzde bilimsel zihin defalarca yapı değiştirmiş olduğu için çok sayıdaki anlam kaymalarına o kadar alışkındır ki bu ifadelerin daha seyrek kurbanı oluyor. Bütün bilimsel kavramlar *yeniden tanımlandı.* Bilinçli hayatımızda, kelimelerin ilk türetilişleriyle dolaysız teması kestik. Gelgelelim tarihöncesi zihin, hele hele bilinçdışı, kelimeyi şeyden ayırmaz. Eğer ateşli bir adamdan bahsediyorsa, onda bir şeyin *yanmasını* istiyordur. İcabında o ateş bir iksirle desteklenecektir. Her teselli duygusu yürek ferahlatıcı bir ilacın eseridir. Her ferahlatıcı ilaç bilinçdışı için bir afrodizyaktır. Fabre "sıcak ve kuru mizaca yönelik iyi bir besinle, dişilerin zayıf sıcaklığının, zayıflığın içte tuttuğu kısımları dışarı itecek derecede kuvvetlenebilmesini" imkansız saymıyor. Şöyle ki "kadınlar gizli erkeklerdir, çünkü içlerinde erkek unsurlar saklıdır." (s. 376) Ateşin kaynağının erkek etkinlik olduğu ve bir genleşme gibi tamamen fiziksel olan bu etkinliğin de hayatın kaynağı olduğu daha iyi nasıl söylenir? Erkeklerin ısıyla genleşmiş kadınlardan başka bir şey olmadığı imgesinin psikanalizi kolaydır. Isı, besinler, döl verme gibi belirsiz fikirlerin kolayca birbirine bağlanışını da bu arada kaydedelim: "erkek çocuk isteyenler sıcak ve ateşli iyi besinlerle beslenmeye çalışmalıdır."

Ateş fiziksel niteliklere hükmettiği gibi manevi niteliklere de hükmeder. Bir adamın inceliği sıcak mizacından gelir. "Fizyonomistler bu konuda çok yeteneklidir; çünkü zayıf, sıcaklığı kuru, küçükçe kafalı, gözleri kafasında ışıldayan, kestane rengi veya siyah saçlı, endamı dörtköşe ve orta halli bir adam gördükleri zaman, hemen o adamın temkinli ve bilge ve zeka ve incelik dolu olduğunu temin ederler." (s. 386) Tersine "uzun boylu ve iri adamlar nemli ve cıvalıdır, bu adamlarda incelik, temkin ve bilgelik asla en üst derecesinde olmaz; zira bilgelik ve temkin sağlayan ateş o kadar iri ve o kadar geniş bedenlerde asla güçlü olmaz, çünkü dağınık ve yayılmış haldedir; ve doğada gezici ve yayılmış olan bir şeyin güçlü ve olduğu görülmemiştir. Kuvvet sıkı ve tıkız olmayı gerektirir: ateşin kuvveti ne kadar sıkı ve bastırılmış olursa o kadar kuvvetli olduğu görülür. Top namluları bize bunu göstermektedir"... Ateş de bütün zenginlikler gibi bir yerde toplanmış halde hayal edilir. Onu daha iyi korumak için küçük bir alana kapatmak isterler. Bütün bir hayal tarzı bizi bir yerde

unsurun kesin bir resmi çizilmedikçe, bu *unsurlandırmanın* çeşitli evreleri ayrıntılarıyla betimlenmedikçe, ilkel imgenin hem sırrından hem kuvvetinden faydalanılır. Daha sonra da kalbimizi canlandıran ateş ile dünyayı canlandıran ateş bağdaştırılırsa, öyle görünüyor ki kesin eleştiriyi silahsız bırakacak derecede güçlü ve ilkel bir duyguda şeylerle gönül birliği kurulur. Peki ama *kesin* eleştiriden kaçabileceğini ve ilk kusurlarla yüklü ve bir aşık rüyası gibi bönce olduğu her özel durumda açığa çıkan bir ilkeyle yetineceğini iddia eden bir *unsur felsefesine* ne demeli?

III

Daha önceki bir kitapta, bütün Simya'nın engin bir cinsel hayalle, bir zenginlik ve gençleşme hayaliyle, bir güçlülük hayaliyle geçtiğini göstermeye çalıştık.[10] Burada bu *cinsel hayalin* bir *ocak hayali* olduğunu kanıtlamak istiyoruz. Hatta denebilir ki simya, *ocak hayalinin* cinsel vasıflarını kayıtsız şartsız tasarlar. Nesnel olayların bir *betimlemesi* olmak bir yana, şeylerin kalbine insani aşkı *tescil etme* girişimidir.

Bu psikanalitik vasfı ilk bakışta gizleyebilecek olan şey simyanın çabucak soyut bir havaya bürünmesidir. Şöyle ki simya kapalı ateş ile, bir fırının içine kapatılmış ateş ile çalışır. Alevlerin savurduğu ve daha uçuk, daha serbest bir hayale iten imgeler o zaman daha belirli ve daha toplu bir düşün lehine kısalır ve renksizleşir. Öyleyse simyacıyı yeraltındaki çalışma odasında, fırınının yakınında görelim.

Birçok fırının ve imbiğin yadsınamaz cinsel şekilleri olduğu daha önce de defalarca gözlemlendi. Buna açıkça işaret eden yazarlar var. "Majestelerinin kimya hekimi" olan Nicolas de Locques 1655'te şöyle yazıyor: "Sihirli suların hazırlanmasında olduğu gibi ağartmak, sindirmek, kalınlaştırmak için (simyacılar) Hayvan'ın içinde erkek ve dişi tohumların oluşması amacıyla Memeler şeklinde veya Hayalar şeklinde (bir kap alırlar) ve bu-

---

[10] *La Formation de l'esprit scientifique. Contribution a une psychanalyse de la connaissance objective. (Bilimsel zihnin oluşumu. Nesnel bilginin psikanalizine katkı)*, Paris, Vrin 1938.

na Pelikan adını verirler."[11] Şüphesiz simya kapları ile insan bedeninin çeşitli kısımlarının bu denkliği, genelliğini başka bir yerde göstermiş olduğumuz bir olgudur. Fakat bu denkliğin belkide en belirgin, en inandırıcı olduğu yön cinsel yöndür. Burada cinsel imbik içinde kapatılmış olan ateş ilk kökeninde yakalanır: bütün etkililiği buradadır.

Simyadaki ateş tekniği, ya da daha doğrusu felsefesi zaten çok belirgin cinsel belirtimlerin hükmü altındadır. XVII. yüzyılın sonunda yazan adsız bir yazara göre: "üç çeşit ateş vardır: doğal ateş, doğal olmayan ateş ve doğaya aykırı ateş. Doğal ateş erkek ateştir ve başlıca etkendir, ama onu elde etmek için Sanatkarın bütün özenini ve bütün dikkatini kullanması gerekir, çünkü madenlerin içinde o kadar dermansız ve o kadar yoğunlaşmıştır ki sebatkar bir çalışma olmadan onu harekete geçirmek mümkün değildir. Doğal olmayan ateş ise dişi ateştir evrensel eriticidir, bedenleri besleyen ve kanatlarıyla Doğa'nın çıplaklığını örten odur; onu elde etmek de aynı derecede zordur. Bu ateş beyaz bir duman şeklinde görünür ve bu şekliyle Sanatkarların ihmali yüzünden dağılıp gittiği çok olmuştur. Tenden buharlaştığı için bedensel ve göz kamaştırıcı görünse bile neredeyse anlaşılmaz bir şeydir. Doğaya aykırı ateşe gelince, bileşiği bozan ve Doğa'nın kuvvetlice bağlamış olduğunu çözme gücüne sahip ilk ateştir..."[12] Dumana bağlanan dişi göstergeyi, Jules Renard'ın dediği gibi rüzgarın vefasız kadınını vurgulamaya gerek var mı? Bilinçdışı cinselleştirmenin, saklı olan herşey dişidir, şeklindeki temel ilkesi uyarınca, her örtülü görüntü dişi değil midir? Vadiyi koşarak geçen beyaz kadın, belirsiz kadar güzel, bir rüya gibi oynak, aşk gibi gelip geçici haliyle, gece vakti simyacıyı ziyarete gelir. Uyuyan adamı okşayışıyla bir an sarar: Ani bir nefes, ve hemen buharlaşır... Kimyacı da böylece bir tepkimeyi ıskalamış olur.

Isısal bakış açısından cinsel ayırım çok açık bir şekilde tamamlayıcı bir ayırımdır. Şeylerin dişi ilkesi bir yüzey ve örtü ilkesidir, bir kucak, bir sığınak, bir ılıklıktır. Erkek ilke ise bir mer-

---

11 Nicolas de Locques, *Les Rudiments de la Philosophie naturelle touchant le systeme du corps mixte (Karma cisim sistemini ilgilendiren Doğa Felsefesinin taslakları)*, 2 cilt, Paris, 1665.

12 *La lumiere sortant de soi-meme des ténebres (Karanlıklardan kendi kendine çıkan ışık)*, İtalyanca mısralar şeklinde yazılmış, B. D. L. tarafından çevrilmiş, 2. basım, Paris 1693.

kez ilkesidir, bir güç merkezidir, kıvılcım ve irade gibi etkin ve anlıktır. Dişi ısı şeylere dışardan hücum eder. Erkek ateş ise içerden, özün merkezinde hücum eder. Simyacı hayalinin derin anlamı budur. Kaldı ki simya ateşinin bu şekilde cinselleştirilmesini ve tohumun içindeki erkek ateşe açıkça değer verilmesini anlamak için, simyanın yalnızca erkeklerin, bekarların, kadınsız erkeklerin, erkek toplumuna katılmak için insan birliğinden çekilmiş ergenlerin bilimi olduğunu unutmamak gerekir. Simya, kadın hayalinin etkilerine doğrudan doğruya maruz değildir. Ateş öğretisi de tatmin edilmemiş arzular tarafından yönlendirilmiştir.

Yalnız insanın düşünce nesnesi olan bu mahrem ve erkek ateş doğal olarak en güçlü ateştir. Özellikle "bedenleri açabilen" odur. XVIII. yüzyılın başlarında yazan adsız bir yazar, maddenin içine kapatılmış olan ateşe değer verilmesini çok açık bir şekilde anlatır. "Doğa'yı taklit eden sanat bir bedeni ateşle, ama kapalı ateşlerin ateşinin Ateş'inden daha kuvvetli bir ateşle açar." Üstün-ateş üstün-insanın taslağıdır. Buna karşılık, yalnızca öznel bir gücün talebi olarak hayal edildiği akıldışı şekliyle üstün-insan ise üstün-ateşten başka bir şey değildir.

Bedenlerin bu "açılışı", bedenlerin bu şekilde içerden elde edilişi, bu *tam* elde ediş bazan apaçık bir cinsel eylemdir. Bazı simyacıların dediği gibi *Ateşin Kamışı* ile yapılır. Bazı simya kitaplarında bolca bulunan benzer ifadeler ve mecazlar bu elde edişin anlamı konusunda şüpheye yer bırakmıyor.

Ateş karanlık işler çevirirken cinsel imgelerin bu kadar aydınlık kalmasına şaşmak gerekirdi. Oysa dolaysız simgeleştirmenin berrak olmadığı alanlarda bu imgelerin süregitmesi, ateş üstüne fikirlerin cinsel kökenini kanıtlamaktadır. Bunu anlamak için simya kitaplarında Ateş ile Toprağın *evlenmesinin* uzun hikayesini okumak yetecektir. Bu *evlenme* üç değişik bakış açısından açıklanabilir: kimya tarihçilerinin her zaman yaptığı gibi maddi anlamında; edebiyat eleştirmenlerinin her zaman yaptığı gibi şairane anlamında; bizim burada önerdiğimiz gibi asli ve bilinçdışı anlamında. Üç açıklamayı da belli bir noktada yanyana koyalım: Sık sık anılan simya mısralarını ele alalım:

Katıyı eritmeyi,
Eriyiği uçurmayı,
Uçucuyu toz yapmayı bilirsen,
Huzura erersin.

Eritilmiş bir toprağın imbikten geçirilerek buharlaştırılması olayını tanıtan kimya örnekleri kolaylıkla bulunabilir. "Ruhun kanatları kesilirse", *buhar olup uçulursa*, saf bir tuz, *toprak karmasının göğü* elde edilir. Toprakla göğün maddi evlilikleri gerçekleştirilmiş olur. Güzel fakat hantal bir ifadeyle söylenirse, işte "Gök-yeryüzü (Uranogée) ya da yüzü topraklaşmış Gök."

Novalis aynı temayı aşk rüyalarının dünyasına aktaracaktır: "Aşkımızın birgün alevden kanatlar haline gelmeyeceğini kim bilebilir, işte o zaman, yaş ve ölüm bize yetişmeden, bizi gökteki yurdumuza götürecekler."[13] Ama bu belirsiz dileğin tersi de var, nitekim Novalis'te Masal "büyük demir kalkanıyla delinmiş... kayanın yarığından bakarken" bunun farkındadır; "makaslar kendiliklerinden kalkana doğru uçmuşlar ve Ruh'un kanatlarını çırpması, sonra da kızkardeşlerini himayesi altına alarak ölümsüzleştirmesi ve büyük eseri tamamlaması için Masal ona yalvarmış... (Artık) eğirecek keten kalmaz. Cansız yeniden canından olur. Bundan böyle canlı hüküm sürecek, cansızı o kalıba döküp kullanacak. İçeri açığa çıkıyor, dışarı ise gizleniyor."

Bu sayfada, klasik zevke heyecan vermeyen zaten tuhaf bir şiirin altında, ateşin cinsel düşüncesine dalmanın derin izi var. Arzunun arkasından alevin yetişmesi gerekir, ateşin tükenmesi ve murada ermek gerekir. Bu amaçla simyacı ile şair ışığın yakıcı oyununu kesip yatıştırırlar. Göğü yerden, külü buhardan, dışarıyı içeriden ayırırlar. Mutluluk saati geçince de, Tourmaline, tatlı Tourmaline "yığılmış külleri özenle toplar."

Demek ki *cinselleşmiş* ateş bütün simgelerin mükemmel birleştiricisidir. Madde ile ruhu, kötülük ile erdemi birleştirir. Maddeci (matérialiste) bilgileri ülküleştirir; ülküsel bilgileri maddeleştirir. Durmadan itiraf etmek gereken, hem maddecilere karşı hem de ülkücülere (idéaliste) karşı iki karşıt kullanımda da psikanalizden geçirmek gereken, hiç de büyüsüz olmayan özsel bir belirsizliğin ilkesidir: "Yoğuruyorum, der Simyacı. -Hayır, hayal

[13] Novalis, *Henri d'Ofterdingen*, çeviri, s. 186.

görüyorsun. -Hayal görüyorum, der Novalis. -Hayır, yoğuruyorum." Bu kadar derin bir ikiliğin gerekçesi, ateşin hem içimizde hem dışımızda, hem görünmez hem parlak, hem ruh hem duman olmasıdır.

IV

Eğer ateş bu kadar aldatıcı, bu kadar belirsiz ise, nesnel bilginin psikanalizine her zaman ateş sezgilerinin psikanaliziyle başlamak gerekir. İnsan zihninin *yansıttığı* ilk nesnenin, ilk *olayın* ateş olduğuna inanmaktan uzaklaşmış değiliz; bütün olaylar arasında yalnız ateş, tarihöncesi insanı için tam da sevmek arzusuna eşlik ettiği için bilmek arzusunu hak eder. Şüphesiz ateşin fethinin insanı hayvandan kesinlikle ayırdığı defalarca tekrar edildi, ama zihnin, ezeli kaderinde, şiiri ve bilimiyle, ateşin düşüncesine dalarak şekillendiği belki görülmedi. *Homo faber* yüzeylerin adamıdır, alışılmış birkaç nesne üzerinde, birkaç kaba geometrik şekil üzerinde zihni katılaşır. Onun için kürenin merkezi yoktur, küre yalnız avuçlarının iç yüzünü bitiştiren yuvarlak hareketi yapar. Tersine, ocağının önünde *hayal kuran adam* ise derinliklerin adamı ve bir oluşun adamıdır. Ya da daha iyi söylenirse, ateş hayal kuran adama oluş halindeki bir derinliğin dersini verir: alev dalların yüreğinden çıkar. Max Scheler'in yorumlamadan, açık seçik ilkel vasfını elbette görmeden aktardığı, Rodin'in şu sezgisi de bundan ileri gelir: "Herşey varlığını borçlu olduğu *alevin* sınırıdır ancak."[14] Ateşi fikirlerimizin ve rüyalarımızın etmeni olarak kavrayan, filiz olarak değerlendiren, oluşturucu mahrem ateş anlayışımız olmadan, tamamen yok edici olan nesnel alev, Rodin'in derin sezgisini açıklayamaz. Bu sezgi üzerinde iyice düşünülürse, Rodin'in bir anlamda derinliğin heykeltraşı olduğu ve bu şekilde, mesleğinin gereğine karşın, bir hayat gibi, bir alev gibi, içerinin çizgilerini dışarı ittiği anlaşılır.

Bu koşullarda, ateş kitaplarının bu kadar kolayca cinselleştirilmiş olmasına şaşmamalıyız. D'Annunzio bize Stelio'yu cam ocağında, "eritme fırınının uzantısı olan soğutma fırınında, hala

[14] Max Scheler, *Nature et forme de la sympathie (Duygudaşlığın doğası ve biçimi)*, çeviri, s. 120.

ateşin kölesi olan, hala ateşin hükmü altındaki parlayan vazoları..." seyrederken gösterir. "Sonra güzel narin yaratıklar babalarını terk ediyor, ondan ebediyen kopuyorlardı; soğuyor, soğuk taşlar haline geliyor, dünyadaki yeni hayatlarını yaşıyor, şehvetli adamların hizmetine giriyor, tehlikelerle karşılaşıyor, ışığın değişimlerini izliyor, koparılmış çiçeğe veya sarhoş eden içkiye kap oluyorlardı."[15] Dolayısıyla "ateş sanatlarının yüksek vakarı", eserlerinin en derin insani damgayı, ilk aşkın damgasını taşımalarından ileri gelir. Bunlar bir *babanın* eserleridir. Paul Valéry'nin çok güzel söylediği gibi, ateşin yarattığı biçimler herşeyden çok "okşama amacıyla" kalıba dökülür[16].

Ama nesnel bilginin psikanalizi daha da ileri gitmeli. *Ateşin olayın ilk etmeni olduğunu* kabul etmeli. Gerçekten de ancak görünüm *değiştiren* bir dünya karşısında bir olay dünyasından, bir görünümler dünyasından bahsedilebilir. Oysa aslında, yalnız ateşin yol açtığı değişimler derin, çarpıcı, çabuk, harikulade, kalıcı değişimlerdir. Gündüz ve gece oyunları, ışık ve gölge oyunları nesnelerin tekdüze bilgisini pek bulandırmayan yüzeysel ve geçici görüntülerdir. Filozofların da dikkat çektiği gibi, nöbetleşe gelip gitmeleri sebep-sonuç vasıflarını bertaraf eder. Gündüz gecenin babası ve sebebi ise, gece de gündüzün anası ve sebebidir. Hareketin kendisi düşünmeye itmez. İnsan zihni bir fizik dersi gibi başlamaz. Ağaçtan düşen meyve ve akıp giden dere saf bir zihnin önüne hiç bir sır koymaz. İlkel insan dereyi düşünmeden seyrederdi:

Uyuklayan bir çobanın akıp giden suya bakması gibi.

Ama bir de şu tözsel değişimlere bakın: ateşin yaladığı bir şey insanların ağzında başka bir tat bırakır. Ateşin ışıklandırdığı bir şeyde silinmez bir renk kalır. Ateşin okşadığı, sevdiği, taptığı bir şey anılar edinmiş ve masumiyetini yitirmiştir. Argoda yanmış, yitmiş ile eşanlamlıdır, cinsellik yüklü kaba bir kelime kullanmamak için söylenir. Ateşle herşey değişir. Herşeyin değişmesi istenince ateş çağrılır. İlk olay yalnızca boş saatte, yaşanması ve parıltısı içinde, temaşa edilen ateşin olayı değildir, ateşin *yol açtığı* olaydır. Ateşin yol açtığı olay en hassas olaydır; en iyi göz kulak

[15] D'Annunzio, *Le Feu (Ateş)*, çeviri, s. 325.
[16]. Paul Valéry, *Pieces sur l'art (Sanatüstüne parçalar)*, s. 13.

olunması gereken odur kızdırmak veya yatıştırmak gerekir; bir töze damgasını vuran ateş *noktasını* bir varoluşa damgasını vuran aşk anı gibi ele almak gerekir. Paul Valéry'nin dediği gibi, ateş sanatlarında "durmak yoktur, dinlenmek olmaz; düşünce, cesaret veya huy değiştirmek olmaz. İnsan ile biçimin kavgasını en heyecanlı yönüyle dayatırlar. Temel etkenleri olan ateş en büyük düşmandır da. Hararetine sunulan madde üzerindeki harikulade işlemi, gözlemi zor bir takım fizik ve kimya *sabiteleri* tarafından sıkça sınırlanan, tehdit edilen, tanımlanan bir korkutucu kesinlik etkenidir. Her sapma öldürücüdür: eser mahv olur. Ateş uykuya dalarsa veya ateş gazaba gelirse, nazı felaket olur"...[17]

Ateşin *yol açtığı* bu olaya, tözün derinliklerinde kayıtlı olan bu hassas olaya bir ad vermek gerekir: insanın dikkatini çelen ilk olay *piromen*'dir. Şimdi, tarihöncesi insanının o kadar derinden anladığı bu piromenin yüzyıllar boyunca bilginlerin çabalarını nasıl boşa çıkardığını göreceğiz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Ateşin Kimyası: Yanlış Bir Sorunun Tarihi

I

Bu bölümde görünüşte irdeleme alanımızı değiştireceğiz; ateşin yol açtığı olayların, yani piromenlerin nesnel bilgisini edinme çabalarını irdelemeye çalışacağız. Fakat bu sorun bizce öyle kolayca bir bilim tarihi sorunu sayılamaz, çünkü bu konuda bilim, daha önceki bölümlerde etkisini göstermiş olduğumuz değer vermelerle tahrif edilmiştir. Bu yüzden, sonuçta, ancak ateş sezgilerinin bilimde üstüste yığmış olduğu *güçlüklerin* tarihini irdeleyeceğiz. Ateş sezgileri psikolojik açıdan ne kadar açık ise, yıkması o kadar zor olan *epistemolojik engellerdir.* Dolayısıyla yine de, belki biraz dolambaçlı bir yoldan olmakla birlikte, bakış açısının farklılığına rağmen süregiden bir psikanaliz söz konusudur. Bu psikanaliz şaire ve hayalciye başvurmak yerine geçen yüzyılların kimyacılarına ve biyolojistlerine bağlanıyor. Ama kesinlikle burada da düşünce ile hayalin *sürekliliğini* yakalıyor ve düşünce ile rüyaların bu birleşmesinde her zaman biçimi bozulan ve yenilenin düşünce olduğunu fark ediyor. Demek ki, daha önceki bir kitapta önerdiğimiz gibi bilimsel zihni psikanalizden geçirmek ve hayali *sürdürmek* yerine durduran, dağıtan, yasaklayan, akıl yürütücü bir düşünceye zorlamak gerekmektedir.

Ateş sorununun tarihsel bir açıklamaya pek elverişli olmadığının bir kanıtı derhal bulunabilir. M. J. C. Gregory, Herakleitos'tan Lavoisier'ye kadar yanma öğretilerinin tarihine açık seçik ve anlaşılır bir kitap ayırmıştır. Bununla birlikte bu kitap fikirleri o kadar hızlı bir şekilde birbirine *bağlıyor* ki yirmi yüzyılın "bilimini" anlatmaya elli sayfa yetiyor. Kaldı ki Lavoisier ile birlikte bu teorilerin nesnel olarak yanlış olduğunun anlaşıldığı göz önüne getirilirse, bu öğretilerin *zihinsel* vasfı konusunda titizlen-

mek gerekir. Aristotelesçi öğretilerin kabul edilebilir olduğunu, yerinde değişikliklerle bilimsel bilginin çeşitli hallerini açıklayabileceklerini, değişik dönemlerin felsefesine *uyabileceklerini* söyleyerek itiraz etmek boşuna; yalnız nesnel açıklama değerine başvurarak bu öğretilerin sağlamlığı ve kalıcılığı iyice tanımlanmış olmaz. Daha derine inmek gerekir; o zaman bilinçdışı değerlere varılır. Bir takım açıklama ilkelerinin *kalıcılığını* sağlayan bu bilinçdışı değerlerdir. Psikanaliz, tatlı bir işkenceyle,- bilgine itiraf edilemez dürtülerini itiraf ettirmelidir.

II

Ateş belki de kimyacıları en çok uğraştırmış olan olaydır. Uzun zaman, ateşin sırrını çözmenin Evren'in merkezi sırrını çözmek olduğu sanıldı. 1720'ye doğru yazan Boerhaave hala şunları söyler: "Ateş'in Doğa'sının açığa çıkarılmasında yanılırsanız yanılgınız fiziğin bütün dallarına yayılacaktır, çünkü Ateş... bütün doğal oluşumlarda her zaman başlıca etkendir."[1] Yarım yüzyıl sonra Scheele, bir yandan: "Ateş üstüne araştırmaların karşılaştığı zorlukları" anımsatır. "Gerçek özelliği hakkında daha çok bilgi edinmeyi başaramadan geçen yüzyılları düşününce insan ürküyor."[2] Öte yandan da: "Bazı kimseler de tam tersi bir yanılgıya düşerek, sanki bütün zorluklar ortadan kalkmış gibi, Ateş'in doğasını ve olaylarını büyük bir kolaylıkla açıklayıveriyor. Fakat onlara karşı ileri sürülebilecek o kadar çok itiraz var ki! Isı az önce unsur Ateş iken, az sonra Ateş'in bir etkisi oluyor; ışık bir yerde en arı ateş ve bir unsur iken, bir başka yerde yeryüzünün her yerine yayılmış durumdadır ve unsur Ateş'in dürtüsü ona kendi hareketini aktarır; ışık daha başka bir yerde *acidum pingue* aracılığıyla yakalanabilen ve bu varsayılan asidin genleşmesiyle serbest kalan bir unsurdur, vs." Scheele'nin çok iyi gösterdiği bu salınım, karanlıktan körlüğe gidip gelen ve sorunun terimlerini rahatlıkla çözümü yerine koyuveren bilgisizlik diyalektiğinin belirtisidir. Ateş sırrını açığa vurmadığı için evrenin

[1] Boerhaave, *Eléments de Chimie (Kimyanın ilkeleri)*, çeviri, 2 cilt, Leide, 1753, c. I, s. 144.

[2] Charles-Guillaume Scheele. *Traité chimique de l'air et du feu (Hava ve ateş üstüne kimyasal inceleme)*, çeviri, Paris, 1781

sebeplerinden biri olarak ele alınır: o zaman herşey açıklanıverir. Bilimöncesi bir zihin ne kadar eğitimsiz ise, ele aldığı sorun o kadar büyük olur. Bu büyük sorundan küçük bir kitap çıkarır. Chatelet markizinin kitabı 139 sayfadır ve Ateş'i ele alır.

Bilimöncesi dönemlerde bir irdeleme konusunun sınırlarını çizmek çok zordur. Ateşle ilgili olarak canlıcı anlayışlar ile tözcü anlayışlar birbirinden ayırılamayacak kadar karışmıştır. Geneli işlemiş olan kitabımızda bu anlayışları ayrı ayrı tahlil edebildiğimiz için, burada onları kaynaşmış halde irdelememiz gerekir. Tahlili ilerletebilmemiz yanılgıları yavaş yavaş ayırt etmeyi sağlayan bilimsel fikirler sayesinde olmuştur. Ama Ateş, elektrik gibi bilimini bulamadı. Aynı anda hem kimyaya hem biyolojiye ait karmaşık bir olay olarak bilimöncesi zihnin elinde kaldı. Bu yüzden ateş kavramının ateş olaylarını anlamak için hayat ile töz arasında durmadan gidip gelen açıklamaların ikircikliliğine tekabül eden bütünselleştirici görünümünü korumak zorundayız.

O zaman Ateş *Bilimsel zihnin oluşumu üstüne* kitabımızda sergilemiş olduğumuz tezleri aydınlatmamıza yarayabilir. Özellikle, yol açtıkları bönce fikirlerle ikisi de bilimsel düşünceyi köstekleyen *tözcü engel* ile *canlıcı engelin* bir örneğini verir.

İlk önce tözcü iddiaların en küçük bir kanıt olmadan ileri sürüldüğü durumları irdeleyeceğiz. Pedre L Castel *ateşin gerçekçiliğinden* şüphe etmez: "Resmin siyahları çoğunlukla ateşin eseridir ve ateş damgasını vurduğu cisimlerde her zaman aşındırıcı ve yakıcı bir şeyler bırakır. Bazı kişiler kireçlerde, küllerde, kömürlerde, dumanlarda gerçek bir ateşin yanıcı kısımlarının bulunduğunu düşünür."[3] Hiçbir şey boya maddesinde ateşin bu *tözsel kalıcılığını* haklı kılamaz ama tözcü düşünce iş başındadır: ateşe değmiş olan herşey yakıcı, yani aşındırıcı olarak kalmalıdır.

Tözcü iddia bazan her türlü kanıttan, hatta her türlü imgeden kurtulmuş halde, sakin bir arılık içinde sunulur. Nitekim Ducarla şöyle yazar: "Ateş molekülleri... ısıtır çünkü vardır; vardır çünkü var olmuştur... bu etki böylece sürer gider."[4] Tözcü nitelemenin totolojik vasfı burada özellikle belirgindir. Moliere'in uyku veren afyonun uyutucu hasleti üstüne şakası, XVIII. yüzyı-

[3] R.-P. Castel, *L'Optique des couleurs (Renklerin optiği)*, Paris, 1740, s. 34

[4] Ducarla, *aynı eser*, s. 4.

lın sonunda yazan bir yazarı, ısının ısı verici hasletinin ısıtma özelliğine sahip olduğunu söylemekten alıkoymaz.

Birçok kimse için ateşin öyle bir değeri vardır ki hiçbir şey onun saltanatını sınırlamaz. Boerhaave ateş hakkında hiçbir varsayımda bulunmadığını iddia ediyor ama hiç tereddüt etmeden söze şöyle başlıyor: "Ateş'in unsurlarına her yerde raslanır; bilinen cisimlerin en katısı olan altında da, Torricelli'nin boşluğunda da bulunurlar."[5] Ateş, filozof için olduğu kadar kimyacı için de, yetişmiş bir adam için olduğu kadar hayalci için de o kadar kolay tözleşir ki, doluya olduğu kadar boşa da bağlanır. Şüphesiz modern fizik ışıyan ısının binbir ışınının boşluktan geçtiğini kabul edecektir, fakat bu ışınları boş uzayın bir niteliği yapmayacaktır. Sallanan bir barometrenin boşluğunda bir ışık oluşursa, bilimsel zihin bundan Torricelli boşluğunun gizli ateş *içerdiği* sonucunu çıkarmayacaktır.

Ateşin tözleştirilmesi çelişik vasıfları kolayca uzlaştırır: ateş dağınık biçimler altında, diri ve hızlı olabilir; yoğunlaşmış biçimler altında derin ve kalıcı olabilir. Bu yüzden en çeşitli görünümleri kavramak için *tözsel yoğunlaşmayı* anlamak yetecektir. XVIII. yüzyılın sonunda adı sıkça geçen bir yazar olan Carra'ya göre: "Samanda ve kağıtta has flojiston çok seyrektir, oysa taşkömüründe bol miktarda bulunur. Hal böyleyken ilk iki töz ateş değer değmez tutuşur, oysa taşkömürü yanmadan önce uzun süre bekler. Bu fark ancak, samanın ve kağıdın has flojistonunun, her ne kadar taşkömürününkinden daha seyrek olsa da, daha az yoğunlaşmış, daha dağınık, dolayısıyla çabuk gelişmeye daha elverişli olduğu kabul edilerek açıklanır."[6] Böylece çabucak alevleniveren bir kağıt gibi anlamsız bir yaşantı, yeğinlik olarak flojistonun tözsel yoğunluk derecesiyle açıklanıyor. Burada bir ilk yaşantının *ayrıntılarını* açıklama ihtiyacının altını çizmek zorundayız. Bu titiz açıklama ihtiyacı hiçbir şeyi ihmal etmemek ve somut yaşantının bütün yönlerini ele almak iddiasındaki bilimsel olmayan zihinlerde çok önemli bir göstergedir. Böylece bir ateşin *zindeliği* yanlış sorunlar ileri sürer: çocukluğumuzda hayali-

[5] Boerhaave, *aynı eser*, c. I, s. 145.

[6] Carra, *Dissertation élémentaire sur la nature de la lumiere, du feu et de l'électricité (Işığın, ateşin ve elektriğin doğası üstüne başlangıç konuşması)*, Londres, 1787, s. 50.

mizi ne kadar da şaşırtmıştır! Bilinçdışı için saman alevi özel nitelikli bir ateş olarak kalır.

Güçsüz bir bilimöncesi zekaya sahip Marat için de ilk yaşantının tözcü sezgiyle bağı aynı şekilde dolambaçsızdır. *Ateş Üstüne Fizik Araştırmaları*'nın özeti olan bir kitapçıkta şunları söyler: "Ateş akışkanı neden yalnız tutuşabilen maddelere bağlanır? Çünkü kendi toparcıkları ile bu maddeleri dolduran flojiston arasında özel bir çekim gücü vardır. Bu çekim çok belirgindir. Yiyici alevi bir körükle hava üfleyerek yakıttan ayırmaya çalışırken, direnmeden boyun eğmediği ve terk ettiği yeri az sonra yeniden istila ettiği fark edilir."[7] Marat, bilinçdışına hakim olan canlıcı imgeyi tamamlamak için: "Tıpkı yanından kovuldukları ava geri dönen köpekler gibi." diye de ekleyebilirdi.

Bu pek tanıdık yaşantı, ateşin besinine nasıl inatla bağlı olduğunun iyi bir ölçüsünü verir. Ateşin direncinin öznel bir ölçüsünü elde etmek için titrek bir mumu biraz uzaktan üfleyerek söndürmek veya henüz yanan punçun üzerine üflemek yeter. Gerçi bu direnç cansız nesnelerin dokunmaya karşı gösterdiği dirençten daha yumuşaktır. Fakat çocuğu canlıcı bir ateş teorisini benimsemeye itmekte daha etkilidir. Ateş isteksizliğini her yerde gösterir: yakmak zordur; söndürmek zordur. Töz nazdır, öyleyse ateş bir kişidir.

Elbette ateşin bu zindeliği ve inatçılığı, bilimsel bilgi tarafından tamamen üstesinden gelinmiş ve açıklanmış olan ikinci dereceden vasıflardır. Sağlıklı bir soyutlama bunları ihmal etmeye yöneltmiştir. Bilimsel soyutlama bilinçdışının şifasıdır. Kültürün temelinde yaşantının bütün ayrıntıları üstüne serpiştirilmiş itirazları bertaraf eder.

III

Fakat belki de bilinçdışımızın oluşturduğu görüşler içinde en çok yer tutanı, ateşin bir canlı varlık gibi *beslendiği* fikridir. Modern bir kimse için ateşi beslemek düpedüz ateşi yanar halde

[7] Marat, *Découvertes sur le feu, l'électricité et la lumiere, constatées par une suite d'expériences nouvelles (Bir dizi yeni deneyin ardından saptanan, ateş, elektrik ve ışık üstüne keşifler)*, Paris, 1779, s. 28.

tutmanın eşanlamlısı haline geldi; gelgelelim kelimeler bizi sandığımızdan daha fazla egemenlik altında tutar ve eski kelime dile geldiğinde eski imge de ara sıra akla gelir.

Ateşin *besininin* eski anlamını koruduğu metinleri bir araya getirmek zor değil. XVI. yüzyıldan bir yazar şunları anımsatıyor: "Mısırlılar ateşin yırtıcı ve doymak bilmez; doğup büyüyen herşeyi yiyen; en sonunda iyice "otlanıp" tıka basa doyduktan sonra, açlığını giderecek ve beslenecek bir şey kalmayınca da kendi kendini yiyen bir hayvan olduğunu söylerler; çünkü ısı ve hareket dolu olduğu için yiyecek ve havadan vazgeçemezmiş."[8] Vigenere bütün kitabını bu esinle sürdürür. Ateşin kimyasında sindirimin bütün vasıflarını bulur. Nitekim, tıpkı pek çok başka yazarda olduğu gibi ona göre de duman ateşin dışkısıdır. Aynı çağda bir başka yazar da şunları söyler: "Farslar, mihrabın üstünde yemesi için ateşe kurban sunarken... Bütün dünyanın efendisi olan Ateş, ye ve şenlen, derlermiş."[9]

Yine XVIII. yüzyılda Boerhaave "*ateşin besinleri* deyince ne anlamak gerektiğine uzun bir irdelemeyle açıklık kazandırmayı gerekli bulur... Eğer (bu tözlere) o ad veriliyorsa, gerçekten ateşin yiyeceği yerini tuttuklarına, onun etkisiyle unsur Ateş'in kendi tözüne çevrildiklerine ve kendi öz ve asıl doğalarından soyunup Ateş'inkini giydiklerine inanıldığı içindir; bu yüzden dikkatle irdelemeye değer bir olgu sayılmaktadır."[10] Boerhaave'nin üstesinden gelmek istediği canlıcı sezgiye oldukça zor direndiği sayfalarda yaptığı da budur. Saldırmak için çok zaman kaybedilen bir önyargı karşısında tam anlamıyla direnmek asla mümkün değildir. Zaten Boerhaave de canlıcı önyargıdan ancak tözcü önyargıyı güçlendirerek kurtulabiliyor: onun öğretisinde ateşin *besini* ateşin *tözüne* dönüşür. Besin, özümleme yoluyla ateş olur. Bu tözsel özümleme, kimyanın ruhunun yadsınmasıdır. Kimya tözlerin nasıl birleştiğini, karıştığını veya birbirine ulandığını irdeleyebilir. Bu üç anlayış savunulabilir. Ama Kimya bir tözün başka bir tözü nasıl *özümlediğini* irdeleyemez. *Yiyecek* kavramının az çok bilimsel bir biçimi olan *özümleme* kavramını kabul et-

---

[8] Blaise de Vigenere, *Traité du feu et du sel (Ateş ve tuz üstüne irdeleme)*, Paris, 1622, s. 60.

[9] Jourdain Guibelet, *Trois Discours philosophiques (Üç Felsefe Söylevi)*, Evreux, 1608.

[10] Boerhaave, *aynı eser*, c. I, s. 303.

tiği zaman, karanlığı daha karanlıkla aydınlatmış olur; veya daha doğrusu, sindirimin mahrem yaşantısının yalancı aydınlıklarını nesnel açıklamaya zorla dayatmış olur.

Ateşin besinine bilinçdışı değer vermelerin nereye vardığını ve bilimöncesi bir bilinçdışında Pantagruel *karmaşası* adını verebileceğimiz şeyi psikanalizden geçirmenin ne kadar çekici olduğunu göreceğiz. Aslında, yanan herşeyin *pabulum ignis*'i alması gerektiği, bilimöncesi bir ilkedir. Nitekim Ortaçağın ve bilimöncesi çağın evrenbilimlerinde, yıldızlar için yiyecek fikrinden daha yaygın olarak kullanılan bir şey yoktur. Özellikle yıldızlara yiyecek olmak çok defa dünyadan sızan gazların görevidir. Sızıntılar kuyrukluyıldızları besler. Kuyrukluyıldızlar güneşi besler. Maddi olayların açıklanmasında sindirim mitosunun sürekliliğini ve gücünü göstermek için yakın çağlardan seçilmiş birkaç metinle yetinelim. İşte Robinet 1766'da yazıyor: "Oldukça doğruya yakın bir şekilde denmiştir ki, ışıklı küreler donuk kürelerden çektikleri sızıntılarla karınlarını doyurur, donuk kürelerin besini de ışıklı kürelerin sürekli olarak gönderdiği ateşli parçalar akışıdır; Güneş'in her gün yayılıyormuş ve kararıyormuş gibi görünen lekeleri ise, kendine çektiği ve hacmi giderek büyüyen kaba buhar yığınından başka bir şey değildir; yüzeyinden yükseliyormuş gibi görünen bu dumanlar, tersine, çökmektedir; en sonunda o kadar çok çeşitli madde soğuracak ki, Descartes'ın iddia ettiği gibi yalnız bunlarla örtünüp kalmayacak, hatta bunlar tamamen içine işleyecek. İşte o zaman, yaşaması demek olan ışık halinden, onun için gerçek bir ölüm diyebileceğimiz donukluk haline geçerek sönecek, neredeyse ölecek. Nitekim sülük de kan içerek ölür."[11] Görülüyor ki sindirim sezgisi hüküm sürmektedir: Robinet'ye göre, Güneş Kral çok yemekten ölecek.

Yıldızların ateşle beslenmesi ilkesi XVIII. yüzyılda hala pek yaygın olan "bütün yıldızların tek ve aynı semavi tözden, ateşten yaratıldığı"[12] fikri kabul edilince zaten iyice aydınlanır. İnce ve semavi ateşten oluşmuş yıldızlar ile kaba ve dünyevi ateşten oluşmuş madeni kükürtler arasında temel bir benzerlik kurulur.

[11] Robiner, *aynı eser*, c. I, s. 44.

[12] Joachim Poleman, *Nouvelle Lumiere de Médecine du mystere du soufre des philosophes (Filozofların kükürtü muammasına Tıp açısından Yeni Işık)*, Latinceden çeviri, Rouen, 1721, s. 145.

Böylece yeryüzü olayları ile gökyüzü olaylarının birleştiğine ve dünya hakkında evrensel bir görüşe erişildiğine inanılır.

Böylece eski fikirler çağları aşar; az çok bilgiç hayallerde ilk bönlükle yüklü olarak geri döner. Örneğin XVII. yüzyılın bir yazarı İlkçağın görüşleri ile kendi zamanının görüşlerini kolayca birleştirir: "Euripides, yıldızların gece yemek için gündüz buhar toplamaları yüzünden, geceye altın rengi yıldızların sütannesi adını verdi."[13] Sindirim mitosu olmadan, düzenini gündüz ve geceye ayarlayarak yiyip uyuyan Evren denen Büyük Varlığın mide ritmi olmadan, bilimöncesi veya şairane sezgilerin pek çoğu açıklanamazdı.

IV

Ateş sezgisi gibi duygulanım yüklü bir sezginin yeni olayların açıklanmasına nasıl katıldığını görmek, nesnel bilginin psikanalizi için özellikle ilginçtir. Bilimöncesi zihin elektrik olaylarını açıklamaya koyulduğu zaman böyle olmuştu.

Elektrik akışkanının ateşten başka bir şey olmadığının kanıtlanması, tözcü sezginin baştan çıkarıcılığına kapılmakla yetinince zor olmaz. Nitekim rahip Mangin hemen inanmış: "Yıldırımın kendi elektriğini güneşin etkisiyle çekilmiş olan ziftlerden ve kükürtlerden çıkarması gibi, elektrik maddesi en başta cam ve ziftler olmak üzere bütün kükürtlü ve ziftli cisimlerde bulunur."[14] Artık bundan sonra camın ateş içerdiğini kanıtlayıp onu da kükürtler ve ziftler sınıfından saymak için fazla bir şey gerekmez. Böylece rahip Mangin için camın "bir yere sürtünüp kırılırken yaydığı kükürt kokusu, içinde ziftlerin ve yağların ağır bastığının" inandırıcı kanıtıdır. Aşındırıcı zaçyağının (vitriol) kelimenin eski kökenine göre *camyağı* anlamına gelmesinin bilimöncesi zihinde her zaman etkin olduğunu ayrıca anımsatmak gerekir mi?

Tözcü sezgiyle bu kadar bağlı olan içsellik, mahremlik sezgisi iyice belirli bilimsel olayları açıklamaya kalkıştıkça giderek daha

[13] Guibelet, *aynı eser*, s. 22.

[14] Abbé de Mangin, *Question nouvelle et intéressante sur l'électricité (Elektrik üstüne yeni ve ilginç soru)*, 1749, ss. 17, 23, 26.

çarpıcı bir bönlük gösterir. "Tanrı, ateşi, onu gemleyebilecek kılıfların, özellikle de yağların, ziftlerin, sakızların, zamkların içine kapatmıştır." Bir *kılıf* içine kapatılmış tözsel özgülük eğretilemesine bir kez boyun eğince, üslup derhal imgelerle yüklenecektir. Eğer elektrik ateşi "kendiliğinden elektrikli cisimlerin dokusunu dolduran küçük ateş yumaklarının hücrelerine sokulabilseydi; ateşi saklı, gizli ve içerde tutma ve birleşme gücüne sahip bu çok sayıdaki küçük keseleri çözebilseydi; o zaman serbest kalmış, sarsılmış, çiğnenmiş, çözülmüş, bir araya gelmiş, şiddetle sallanmış olan bu ateş parçacıkları elektrik ateşine bir etkinlik, bir kuvvet, bir hız, bir ivme, bir öfke aktararak bileşiği ayrıştırır, kırar, tutuşturur, yok ederdi." Fakat bu imkansız olduğu için, sakız gibi kendiliğinden elektrikli cisimler ateşi küçük kılıflarında kapalı tutmak zorundadır, elektriği aktarma yoluyla alamazlar. İşte kötü iletken cisimlerin vasfının *sözü dolaştırarak açıklaması* böyle imgelerle süslü, gevezelik doludur. Kaldı ki bir vasfı yadsımaya varan bu açıklama son derece tuhaftır da. Vardığı sonucun zorunluluğu iyi anlaşılmıyor. Öyle görünüyor ki bu sonuç, eşanlamlı kelimeleri toplarken kolayca gelişiveren bir hayali yarıda kesiyor.

Elektriklenmiş insan bedeninden çıkan elektrik kıvılcımlarının şarabı tutuşturduğunun fark edilmesi gerçekten hayret verici bir şeydi. Demek elektrik ateşi gerçek bir ateşti! Winckler "bu kadar olağanüstü bir olaya" dikkat çeker. Çünkü böylesine parlak, sıcak, alevli bir "ateşin" insan bedeninde en küçük bir rahatsızlık uyandırmadan nasıl kapalı kalabildiği anlaşılır bir şey değildir! Winckler gibi kesin, titiz bir zihin tözcü temel önermenin doğruluğundan kuşku duymaz ve felsefeci eleştirisinin olmaması yüzünden şu yanlış sorun ortaya çıkar: "Bir akışkan ateş parçacıkları içermedikçe hiçbir şeyi tutuşturamaz."[15] Madem ki ateş insan bedeninden *çıkar*, demek ki daha önce insan bedeninde *saklıydı*. Daha önceki bölümlerde açığa vurduğumuz baştan çıkarmaları hiç kuşku duymadan izleyen bilimöncesi bir zihnin bu tümevarımı ne kadar kolayca kabul ettiğini belirtmeye gerek var mı? Tek sır, ateşin içerde dokuları tutuşmazken dışarda alkolü tutuşturmasıdır. Gerçekçi sezginin bu tutarsızlığı yine de *ateşin*

[15] Winckler, *Essai sur la nature, les effets et les causes de l'électricité (Elektriğin doğası, sonuçları ve sebepleri üstüne deneme)*, çeviri, Paris, 1748, s. 139.

gerçekliğini zorlamaya kadar varmaz. Ateş gerçekçiliği en yıkılmaz gerçekçiliklerden biridir.

V

Isının ve ateşin *tasarlanması* bitkisel tözler gibi özel tözler söz konusu olduğu zaman da son derece çarpıcıdır. Gerçekçi baştan çıkarma tuhaf inanışlara ve göreneklere yol açabilir. İşte Bacon'dan alınan bir örnek (Sylva Sylvarum s. 456): "Bazı öykülere inanacak olursak, bir dut ağacının gövdesine birçok delik açıp yabanfıstığı, sakızağacı, ardıç vs gibi *doğası sıcak* bir odundan yapılmış *kamaları* buralara sokarak harika dutlar elde edilir, ağaç da çok verimli olur; bu etki ağacın besisuyunu ve iç ısısını kışkırtan, dirilten ve güçlendiren o artık ısıya bağlanabilir. "Bazı zihinlerde *sıcak* tözlerin etkililiğine bu inanış canlı kalmaya devam eder, ama genellikle gücünü yitirir, yavaş yavaş eğretilime ve simge haline geçer. Defne taçları işte böyle değerden düşmüştür: Bugün artık yeşil kağıttan yapılmaktadır. İşte bütün değerleriyle defne taçları[16]: "Yeryüzünün bütün fatihlerini taçlandırması için İlkçağ'da Güneş'e ithaf edilen bu ağacın dalları birbirine vurulunca tıpkı aslan kemikleri gibi ateş çıkarır." Gerçekçi sonuç da pek uzakta değil: Defne ağacı kafa yaralarını iyileştirir, yüz lekelerini siler." Tacın altında bir alın nasıl da ışıklar saçar! Bütün değerlerin eğretileme olduğu çağımızda defne dalları artık yalnız yaralı gururları iyileştirmektedir.

Bütün bu bönce inanışları bağışlamak durumundayız çünkü bunları yalnız eğretileme olarak ele alıyoruz. Psikolojik gerçekliklere tekabül etmiş olduklarını unutuyoruz. Kaldı ki eğretilemeler çok defa *gerçeklikten, somutluktan tamamen kopmuş* değildir. Sağlıklı bir şekilde soyutlanmış bazı tanımlarda hala bir miktar somut bulunur. Nesnel bilginin psikanalizi *gerçeklikten kopmayı* yeniden yaşamak ve bitirmek zorundadır. Ateşe ilişkin yanılgıların bir ölçüsü de tartışılmamış mahrem yaşantılara, somut iddialara belki başka herşeyden daha çok bağlı olmalarıdır.

---

16 Jean-Baptiste Fayol, *L'Harmonie céleste (Gökyüzü ahengi)*, Paris, 1672, s. 320. David, aynı eser, ss. 290,292.

Böylece, ayrıca irdelenmesi gereken apayrı vasıflar iç ateşe ait bir araştırmayla açıklanmış oluyor. "Aynı sınıftan olmakla birlikte başka bazı bitkilerle karşılaştırılınca bu ateşten çok daha bol miktarda barındıran... bazı bitkilerde gözlemlediğimiz olağanüstü güç" için böyle bir durum söz konusudur. "Nitekim başka bütün bitkilerden veya doğal şeylerden daha çok küstümotu bu ateşten ister, ve anlıyorum ki başka bir cisim ona değdiği zaman ateşinin yani hayatının büyük bir kısmını ona aktarmak zorunda kalır, hasta düşer, yaprakları ve dallarını eğer, ta ki çevresindeki havadan yeni ateş çekip gücünü toplayacak zamanı oluncaya kadar." Bir psikanalist için, küstümotunun tükeninceye kadar verdiği bu mahrem ateşin adı başkadır. Bu *nesnel* bir bilgiden ileri gelmez. Tepkisiz bir küstümotu ile *ateşi* tükenmiş bir küstümotunun karşılaştırılmasını nesnel açıdan haklı gösterebilecek hiçbir şey yoktur. Nesnel bilginin psikanalizi tam anlamıyla nesnel deneyde oluşmayan bütün bilimsel inanışları kovalamak zorundadır.

Bütün alanlarda ve hiçbir kanıt olmadan, ateşin hayatın ilkesi olduğu tekrar edilir. Bu ifade o kadar eskidir ki tartışılmaz bile. *Hiç bir özel durum* uygulanmamak kaydıyla *genelde* inandırıcı gibi görünür. Uygulama ne kadar kesin ise ifade o kadar gülünç olur. Nitekim bir doğum hekimi rüşeymin büyümesi ve amniyos sularının yararlılığı üstüne uzun bir irdeleme kitabından sonra, üç alem içinde bütün besinlerin taşıyıcı sıvısı olan suyun ateş tarafından canlandırılması gerektiğini söyler. Kitabının sonunda su ile ateşin doğal diyalektiğinin çocukça bir örneği görülebilir[17]: Bitki örtüsü (ateşi) gerçekten yatıştırıcısı olan suyla birleştirmeye çalışan bir tür açgözlülüğün eseridir." Suyu *canlandıran* ateşe ilişkin tözcü sezgi o kadar baştan çıkarıcıdır ki yazarımızı basitçe Arkhimedes ilkesine dayalı bir bilimsel teoriyi "derinleştirmeye" zorlar: "Buhar haline gelmiş suyun, bu yeni halde aynı hacimdeki havadan daha hafif olduğu için atmosferde yükseldiği şeklindeki saçma görüş ne zaman terk edilecektir?" David'e göre arkhimedes ilkesi çok zavallı bir mekanikle ilişkilidir; tersine, suyu sürükleyip yükseltenin "asla aylak gezmeyen", canlandırıcı akışkan olan ateş olduğu besbellidir. "Ateş belki de bütün gücünü Yaradan'dan alan, Mukaddes Kitabın: *et spiritus Dei ferebatur super*

[17] Cosmopolite'in devamında *Lettre philosophique (Felsefe mektubu)*, Paris, 1733, ss. 9, 12.

aquas sözleriyle belirttiği o etken ilke, o ikinci sebeptir. "Amniyos suları hakkında düşünen bir doğum hekimi işte böyle coşkuyla uçuyor.

VI

Bir *töz* olarak ateş kesinlikle en çok değer verilen ve bu yüzden nesnel yargıları en çok bozan tözdür. Ateşe verilen değer pek çok açıdan altına verilen değere erişir. Altının, madenlerin değişimi için filizlenme değerleri ve bilimöncesi ilaç hazırlama usulündeki şifa değerleri dışında yalnız ticari değeri vardır. Hatta simyacı altına çok defa unsur ateşin kabı olduğu için değer verir: "Altının özü ateştir." Zaten genel olarak, değer vermenin gerçek meddahı olan ateş en metafizik ilkesel değerlerden en açık seçik yararlılıklara geçiverir. Gerçekten de doğanın bütün etkilerini özetleyen temel etkin ilkedir. XVIII. yüzyılın bir simyacısı şöyle yazmış: "Ateş... hiçbir şeyi boş yere yapmayan, aylaklık bilmeyen ve hiçbir şeyin onsuz olamadığı doğadır." Bir romantiğin tutkudan başka türlü bahsetmeyeceğini geçerken belirtelim. En küçük katılım yeter; ateş kudretini göstermek için yalnız varlığının damgasını vurur: "Ateş her zaman nicelikçe en küçük, nitelikçe birincidir." En küçük niceliklerin bu etkisi çok önemli bir belirtidir. Buradaki gibi nesnel kanıtlar olmadan düşünülünce, ele alınan küçük nicelik güçlülük iradesi tarafından büyütülür. Kimyasal etkiyi barutta, nefreti anında öldüren zehirde, sınırsız ve tarifsiz bir aşkı mütevazı bir armağanda yoğunlaştırmak istenir. Bilimöncesi bir zihnin bilinçdışında ateşin bu tür etkileri vardır: bazı evrenbilimsel rüyalarda bir atomluk ateş dünyayı tutuşturmaya yeter.

Kolay imgeleri eleştiren ve: "artık bazı eriticilerin yakıcılığının ve etkisinin, cisimlerin içine girip onları parçalarına ayıran keskin köşeler olduğu sanılan moleküllerin biçimi ve inceliğiyle açıklandığı yüzyılda değiliz"[18] diyen bir yazar birkaç sayfa ilerde şöyle der: ateş "herşeyi canlandıran, herşeyin varlığını borçlu olduğu unsurdur; hayat ve ölüm, varlık ve yokluk ilkesidir, kendi

[18] Reynier, *Du Feu et de quelques-uns de ses principaux effets (Ateş ve başlıca etkilerinden birkaçı üstüne)*, Lausanne, 1787, ss. 29, 34.

kendine işler, işleme gücünü kendi içinde taşır." Demek öyle görünüyor ki eleştirici zihin ateşin mahrem gücü karşısında duraklıyor ve ateşle açıklama o kadar derinlere gidiyor ki, şeylerin varlığı ve yokluğu hakkında karar verebiliyor ve bütün fakir mekanist açıklamaları bir çırpıda değerden düşürebiliyor. Ateşle açıklama her zaman ve bütün alanlarda *zengin* bir açıklamadır. Nesnel bilginin psikanalizi bu mahrem derinlik ve zenginlik iddiasını açığa vurmalıdır. Elbette mecazi atomculuğun bönlüğü eleştirilebilir. Yine de nesnel bir tartışmaya açık olduğunu kabul etmek gerekir, oysa bazı eriyiklerin yakıcılığında olduğu gibi *duyulur olmayan* bir ateşin gücüne başvurmak her türlü nesnel doğrulama imkanının karşısındadır.

Ateş ve hayat denklemi Parecelsus sisteminin temelini oluşturur. Paracelsus'a göre ateş hayattır ve ateşe yataklık eden bir şey gerçekten hayatın filizini taşır. Boerhaave'nin de ortaya koyduğu gibi Paracelsusçuların gözünde adi cıvanın değerli olması, son derece kusursuz bir ateş ve semavi ve gizli bir hayat içerdiği içindir.[19] Şifa bulmak ve döl vermek için bu gizli ateşi eyleme geçirmek gerekir. Nicolas de Locques ateşe değer verişini tamamen ateşin derinliğine dayandırır: Ateş "ya içte ya da dıştadır, dıştaki ateş mekanik, çürütücü ve yıkıcıdır, içteki ateş menili, döl verici, olgunlaştırıcıdır."[20] Ateşin özüne ulaşmak için kaynağına, biriktiği ve yoğunlaştığı yedekliğine, yani maden cevherine inmek gerekir. İşte o zaman eski kimyacıların yönteminin en sağlam doğrulanışı elde edilir: "Hayatı yaratan ateş hayvanda çok etkindir, bitkiye ve madene göre daha büyük bir yayılma içindedir; bu yüzden filozof onu yeniden sağlamanın yollarını aramakla uğraşır, fakat hayvandaki ve bitkilerdeki hayat ateşi tarafından uzun süre tutulamadığını görünce, bu ateşi daha sabit ve yanmaz, daha toplu ve etkice ılımlı olduğu madende aramak istedi, bu kutlu ateşin ancak bir kıvılcım gibi olduğu salatalar yapmaları için de otları Galenistlere bıraktı."

Özetle, ateşin evrensel saltanatına o kadar kuvvetle inanılır ki çabucak şu diyalektik sonuca varılır: madem ki ateş hayvanda *harcanmaktadır*, öyleyse maden cevherinde *birikir*. Orada saklı,

[19] Boerhaave, *aynı eser*, c. II, s. 876.

[20] Nicolas de Locques, *Les Rudiments de le philosophie naturelle touchant le systeme du corps mixte (Karma cisim sistemini ilgilendiren Doğa Felsefesinin taslakları)*, Paris, 1665, ss. 36, 47.

mahrem, tözseldir, demek ki herşeye kadirdir. Aynı şekilde, suskun bir aşk sadık bir aşktır.

VII

Gizli güçleri doğrulamak için bu kadar kuvvetli bir inandırıcılık yalnızca aydınlık bir ocağın karşısında duyulan huzurun dışsal yaşantısından ileri gelemez. Sindirimin tamamen içsel olan büyük güven verişlerinin, sıcak çorbanın dinçlik veren tadının, alkollü içkinin hoş yakışının da buna eklenmesi gerekir. Tok insanın psikanalizini yapmadıkça, gerçekçi besbelliliğin psikolojisini anlamak için gerekli en önemli ögeler eksik kalır. Gerçekçi kimyanın sindirim mitosuna borçlu olduğu herşeyi daha önce başka bir yerde sergilemiştik. Mide sıcaklığı duyumu ve ona bağlanan yalancı nesnel tümevarımlarla ilgili olarak sonsuz sayıda aktarmalar toplanabilirdi. Bu duyum çok defa sağlık ve hastalığın duyulur ilkesidir. Hekimlerin kitaplarında hafif ağrı duyumlarıyla ilgili olarak mideyi yakan "sıcaklıklar", "yangılar", kurumalar özellikle dikkat çeker. Her yazar bu sıcaklıkları kendi sistemi doğrultusunda açıklamaya mecbur olduğuna inanır, çünkü hayat sıcaklığının temel ilkesine dokunan herşeyin bir açıklaması olmazsa sistem bütün değerini yitirir. Nitekim Hecquet bir çarkın sürtünürken alevlenebileceğini anımsatarak sindirim ateşini midede öğütme teorisine uygun olarak açıklar. Şöyle ki besinlerin "pişmesi" için gereken ısıyı, midede öğütülmeleri sağlar. Hecquet bir bilgindir; "kuşların midelerinden ateş çıktığını gören"[21] bazı anatomistlere inanacak kadar ileri gitmez. Bununla birlikte bu görüşü tam yerinde aktararak, raks ederken alevler kusan insan imgesinin bilinçdışının gözde imgelerinden biri olduğunu gösterir. *Mide bozulmaları* teorisi sonsuz yorumlara yol açabilirdi. Besinleri *sıcaklıklarına, soğukluklarına, kuru sıcaklıklarına, yaş sıcaklıklarına, serinletici hasletlerine* göre sınıflamaya vardıran bütün eğretilemelerin kökeni araştırılabilirdi. Besin değerlerinin irdelenmesinin gelip geçici, anlamsız ve ilk izlenimlerde oluşan önyargılar tarafından bulandırıldığı kolaylıkla kanıtlanabilirdi.

[21] Hecquet, *De la digestion et des maladies de l'estomac (Sindirim ve mide hastalıkları üstüne)*, Paris, 1712, s. 263.

Bu yüzden bir takım felsefi sezgilerin kökenini bedensel iç duyumlarda aramaktan çekinmiyoruz. Özellikle mutlu bir sindirimin, bu sahip olunmuş, korunmuş, kapatılmış mahrem sıcaklığın, maddenin içinde, veya simyacıların dediği gibi maddenin karnında, saklı ve görünmez bir ateşin varlığını kabul etmeye bilinçsizce ittiğini sanıyoruz. Maddede içkin olan bu ateşin teorisi özel bir maddeciliği belirler ki, bunun için bir kelime türetmek gerekir, çünkü maddecilik ile canlıcılık arasında önemli bir felsefi ayrımı temsil etmektedir. Bu ısıcılık (calorisme) canın maddeleşmesine veya maddenin canlanmasına tekabül eder, madde ile hayat arasında bir geçiş biçimidir. Sindirimin maddi özümlemesinin, cansızın canlılaşmasının bilincidir.

Bu sindirim mitosuna başvurunca, cıvaya "Ben kendi içimde ateşim, ateş benim etimdir, ateş benim hayatımdır"[22] dedirten *Cosmopolite*'in bu sözünün anlamı ve gücü çok daha iyi duyulur. Bir başka simyacı daha az süslü fakat aynı anlama gelen sözlerle şöyle der: "Ateş herşeyin merkezinde işleyen bir unsurdur."[23] Böyle bir anlatıma bir anlam yüklemek ne kadar kolaydır! Aslında, bir tözün içi olduğunu, merkezi olduğunu söylemek karnı olduğunu söylemekten hiç de daha az eğretilemeli değildir. Bu yüzden bir nitelikten ve bir eğilimden bahsetmek bir iştahtan bahsetmek demektir. Simyacının yaptığı gibi bu içeriğin yıkılmaz ilke-ateşin kuluçkaya yattığı ocak olduğunu eklemek, sindirimin güven vericiliği üstünde merkezlenen eğretilemeli yakınlaşmalar kurmaktan başka bir işe yaramaz. Isıyı içinde göründüğü tözlerden *ayırmak* için, tamamen geçici bir nitelik, asla gizli ve saklı olmayan bir enerji yapmak için büyük nesnellik çabaları harcamak gerekir.

Ateşin içleştirilmesi yalnızca haslctlerini uyarmakla kalmaz, en keskin biçimsel çelişkileri de hazırlar. Bizce bu burada nesnel özgülüklerin değil, psikolojik değerlerin söz konusu olduğunun kanıtıdır. Belki de insan doğanın kendi kendisiyle çeliştiği ilk doğal nesnedir. İnsan etkinliğinin gezegenin yüzünü değiştirmek üzere olması zaten bu yüzdendir. Ama biz bu küçük monografide yalnız ateşin çelişkilerini ve yalanlarını ele alalım. İçleştirme sayesinde, *yanmaz bir ateşten* bahsetmeye kadar varılır. Joachim

---

[22] Cosmopolite, *aynı eser*, s. 113.

[23] Cosmopolite'in devamında *Lettre philosophique (Felsefe mektubu)*, *aynı eser*, s. 18.

Poleman uzun uzadıya kükürdünü işledikten sonra şöyle yazar: "Bu kükürt dışarda yanan bir ateş ve parlak bir ışık iken şimdi artık dışsal değil içsel ve yanmaz olmuştur, artık dışardan değil içerden yanan bir ateştir, ve daha önce yanıcı olan herşeyi nasıl yaktıysa şimdi de görünmez hastalıkları gücüyle yakıyor, ve kükürtler pişmeden önce nasıl dışardan ışıldıyor idiyse şimdi yalnız hastalıklarda ve karanlık ruhlarında ışıldıyor, ki bunlar da ölümün karanlık yatağının özgülüklerinden veya ruhlarından başka bir şey değildir... ve ateş bu karanlık ruhlarını, tıpkı insan sağlıklıyken oldukları gibi iyi ruhlara tebdil eder."[24] Buna benzer sayfaları okuyunca, hangi yönden aydınlık, hangi yönden karanlık olduklarını sormak gerekir. Nitekim Poleman'ın bu sayfası nesnel yönden karanlıktır: kimyadan ve tıptan haberdar bir zihin, anımsatılan yaşantılara bir ad vermekte zorluk çekecektir. Tersine öznel açıdan, uygun bir psikanalitik gereç elde etmek için çaba harcayınca, özellikle de sahip olma duygusu ve mahrem ateş izlenimlerinin karmaşalarını birbirinden ayırınca, sayfa aydınlığa kavuşur. Bu da nesnel bir bütünlüğü olmadığının, tersine öznel bir tutarlılığı olduğunun kanıtıdır. İster öznel ister nesnel olsun bu aydınlatma ekseninin belirlenmesi bize bilginin psikanalizinin ilk tanısı gibi görünüyor. Bir bilgide kişisel inanışların toplamı açıklanabilen, öğretilebilen, kanıtlanabilen bilgilerin toplamını aşarsa bir psikanaliz kaçınılmaz olur. Bilim adamının psikolojisi açıkça kuralcı bir psikolojiye yönelmelidir; bilgin *bilgisini kişiselleştirmekten* sakınmalı; buna bağlı olarak *inanışlarını toplumsallaştırmaya* çabalamalıdır.

VIII

Bilimöncesi bilgide fizyolojik sıcaklık izlenimlerinin şeyleştirilmiş olduğunun en iyi kanıtı, mahrem sıcaklığın hiçbir modern deneycinin birbirinden ayırmaya kalkışmayacağı *ısı türlerini* belirtmek için başvuru kaynağı olmasıdır. Başka türlü söylersek, insan bedeni Simya Sanatçılarının gerçekleştirmeye çalıştığı *ateş noktalarını* çağrıştırır. Bu sanatçılardan biri şöyle diyor: "Filozoflar hayvanın ısısının farklılığına göre ısıyı üç veya dört türe ayı-

[24] Poleman, *aynı eser*, s. 167.

nrlar: Mideninkine benzeyen sindirici ısı, dölyatağınınkine benzeyen döl verici ısı, meninin yaptığı gibi pıhtılaştırıcı ısı ve memelerinki gibi süt yapıcı ısı... Mide (ısısı) midede çürütücü sindirici, dölyatağında sindirici döl verici, böbreklerde, karaciğerde, memelerde ve başka yerlerde koyulaştırıcı kavurucudur."[25] Böylece mahrem ateş duyumu, bin türlü öznel ayrıntısı ile birlikte, doğruca bir *sıfatlar bilimine* aktarılır; tözcü ve canlıcı engeller tarafından zor duruma düşürülen bir bilimde hep böyle olur. Bilimsel zihin oldukça geliştiğinde bile insan bedeninin başvurmak daha uzun zaman gündeme gelir. İlk termometreler yapılacağı zaman derecelemek için düşünülen sabit noktalardan biri insan bedeninin sıcaklığı olmuştur. Böylece bedenin sıcaklığını fiziksel olaylarla karşılaştırarak belirleyen tıbbın gerçekleştirdiği nesnel altüst oluş görülmektedir. Oldukça kesin denemelerde bile halk arasındaki bilginin işleyişi ters yöndedir.

IX

Ama XVIII. yüzyılın sonunda bir hekimin bahsettiği "hayatımızı kışkırtan bu iyi huylu ısı", dağınıklığı veya bütünlüğü içinde, herhangi bir yerleşimi olmaksızın, hayatın toptan gerçekleşmesi gibi ele alındığında daha da önemli bir belirti olur. Gizli ateş, görünmez ateş, alevsiz ateş fikrinin temelinde bu hayat ateşi yatmaktadır.

İşte o zaman bilgiç hayallerin sonsuz yolu açılıverir. Madem ki apaçık görünen nitelik ateş ilkesinden ayrılmıştır, madem ki ateş artık sarı alev, kızıl kömür değildir; madem ki görünmez olmuştur, öyleyse en değişik özellikleri, en çeşitli sıfatları alabilir. Örneğin *kezzap* tuncu ve demiri yok eder. Saklı ateşi, ısısız ateşi madeni iyi işlenmiş bir suç gibi iz bırakmadan yakar. Dolayısıyla bilinçdışı hayallerle yüklü olan bu *basit ama saklı* etki bilinçdışının "ne kadar az bilinirse o kadar çok ad verilir" kuralı uyarınca sıfatlara bürünür. Trévisan kezzap ateşini nitelemek için bu saklı ateşin "ince, buharlı, sindirici, sürekli, sarıcı, havai, açık seçik,

[25] Nicolas de Locques, *aynı eser*, c. I, s. 52.

kapalı, akmaz, bozucu, içe işleyici ve diri" olduğunu söyler.[26] Belli ki bu sıfatlar bir nesneyi nitelemiyor, bir duyguyu, muhtemelen yıkma ihtiyacını sergiliyor.

Bir sıvının yakması bütün zihinleri hayran bırakır. Sülfürik asidin bir tıkacı küle çevirmesi karşısında öğrencilerimin şaşakaldığını defalarca gördüm. Genç deneycilerin önlükleri asitlerden özellikle zarar görür, uyarılara rağmen -veya psikanaliz diliyle söylersek, uyarılar yüzünden- böyle olur. Asidin gücü düşünceyle çoğaltılır. Psikanalize göre yıkma iradesi aside yakıştırılan yıkıcı özelliği bir katsayı ile çarpar. Aslında *bir gücü düşünmek bile yalnızca onu kullanmak değil, kötüye kullanmaktır.* Bu kötüye kullanma iradesi olmadan gücün bilinci bile pek açık olmazdı. XVII. yüzyılın sonunda, adı bilinmeyen bir İtalyan yazar "tıpkı ateş gibi kışın da yakmaktan geri kalmayan ve bütün Doğa'yı yıkmaya ve yok etmeye muktedir olduklarına inandıracak kadar etkili olan kezzaplarda ve benzer ruhlarda" bulunan o mahrem ısıtma kudretine hayran kalır. Eski bir İtalyan yazarının bu çok özel nihilizmini, gazetelerdeki şu haber ve yorumlarla (Roma, 4 mart 1937) karşılaştırmak belki ilginç olur. M. Gabriele d'Annunzio şu kahince cümlelerle biten bir haber geçer: "Artık yaşlı ve hastayım ve bu yüzden sonumu çabuklaştırıyorum. Ragusa'yı baskınla alırken ölmek bana yasak. Yatakta ölmeyi horgördüğüm için son icadımı deniyorum." Bu icadın ne olduğu gazetede şöyle açıklanıyor: "Şair ecel saatinin geldiğini hissedince, derhal öldürecek ve bedeninin dokularını anında yok edecek olan bir banyoya dalmaya karar vermiş. Bu suyun formülünü şairin kendisi bulmuş." İşte hayalimiz, bilgiç ve felsefi hayalimiz böyle çalışır, bütün kuvvetleri şiddetlendirir, hayatta da ölümde de mutlağı arar. Madem ki kaybolmak gerekmektedir, madem ki ölüm içgüdüsü en rahat hayata bile kendini kabul ettirmektedir, öyleyse bütün halinde ölelim ve kaybolalım. Hayatımızın ateşini bir üstün-ateşle, varlığın ta kalbine yokluğu oturtacak olan, alevsiz ve külsüz, insanüstü bir üstün-ateşle yok edelim. Ateş kendi kendini yiyince, güç kendine karşı dönünce, varlık yitip gidişi anında bütünselleşiyormuş gibi görünür, yok oluşunun şiddeti var oluşunun en üstün kanıtı, en açık kanıtıymış gibi görünür.

[26] Crosset de La Heaumerie, *Les secrets les plus cachés de la philosophie des anciens (Eskilerin felsefesinin en gizli sırları)*, Paris, 1722, s. 299.

Varlığın sezgisinin ta kökündeki bu çelişki sonsuz değer dönüşümlerine şevk vermektedir.

X

Bilimöncesi düşünce ağır basan deneysel vasfı silinmiş olan gizli ateş gibi bir kavram bulunca tuhaf bir rahatlık kazanır: Artık kendi kendisiyle açıkça, bilimsel olarak çelişme hakkı varmış gibi olur. Bilinçdışının yasası olan çelişki bilimöncesi bilgiye sızar. Şimdi bu çelişkiyi eleştirici zekasını ilan etmiş bir yazarda ve ham haliyle hemen görelim. Tıpkı Mme du Catelet için olduğu gibi Reynier için de ateş genleşmenin ilkesidir. Ateşin nesnel bir ölçüsü genleşme ile elde edilir. Ama bu Reynier'yi ateşin *büzen, sıkıştıran* bir güç olduğunu düşünmekten alıkoymaz. Bütün cisimler "ilkelerin bütünlüğünü ateşe borçludur; ateş olmasaydı bütünlükten yoksun olurlardı" der[27]. Çünkü "ateş bir bileşime girer girmez işgal ettiğinden çok daha küçük bir hacme büzülür." Demek ki ateş genleşme ilkesi olduğu kadar büzüşme ilkesidir de; dağıtır ve bitiştirir. Her türlü bilgiçlikten sakınmak isteyen bir yazarın 1787'de ortaya attığı bu teori aslında çok uzaktan gelmektedir. Daha eskiden simyacılar "ısı ayrı türden şeyleri ayıran ve bir türden olanları pişiren bir niteliktir" derlerdi. Bizim burada andığımız yazarlar arasında hiçbir ilişki olmadığına göre öznel açıdan, doğal olan sezgilerden biriyle karşı karşıyayız demektir.

Geometrik bir özelliğe değindiği için bu çelişkiyi örnek seçtik. Bunun için özellikle dayanılmaz bir çelişki olması gerekirdi. Fakat daha belirsiz nitelikler düzeyindeki, daha keskin çelişkiler göz önüne getirilirse bu çelişkinin de bütün öteki çelişkiler gibi ***ateşin fiziğinden*** çok *ateşin psikolojisiyle* ilişkili olduğu hemen anlaşılırdı. Bilinçdışı için çelişkinin katlanılan bir şey olmaktan öte gerçek bir ihtiyaç olduğunu göstermek için bu çelişkilerin üzerinde duracağız. Esasen özgünlüğe en kolay çelişki ile varılır, özgünlük de bilinçdışının belli başlı iddialarından biridir. Bu özgünlük ihtiyacı nesnel bilgilere uygulandığı zaman, tıpkı romancının benzersiz vasıfların yapay toplamıyla bir kahraman oluştur-

[27] Reynier, *aynı eser*, ss. 39 ve 43. 28. Nicolas de Locques, *aynı eser*, s. 46

ması, bir tutarsızlıklar toplamıyla iradeli bir kişilik oluşturması gibi, olayın ayrıntılarını *abartır,* küçük farkları *tasarlar,* kazalara *sebep bulur.* Nitekim Nicolas de Locques'a göre[28] "Bu semavi ısı, hayatı yapan bu ateş kuru bir maddenin içinde bağlı ve aptaldır, ıslak bir maddenin içinde son derece genleşmiştir, sıcak bir maddenin içinde çok etkindir, soğuk bir maddenin içinde ise donmuş ve ezilmiştir." Böylece soğuk bir maddenin içinde ateşin yitip gittiğini kabul etmektense donduğunu söylemek tercih edilmektedir. Ateşin değerini korumak için çelişkiler yığılmaktadır.

Şimdi, edebiyatçıların bilim adamı payesi verdiği bir yazarı biraz daha yakından irdeleyelim. Chatelet markizinin kitabını ele alalım. Okuyucu daha ilk sayfalardan itibaren dramın tam ortasına düşer: Ateş hem bir sırdır, hem de tanıdık bir şeydir! "İçimizde olsa bile, zihnimizin elinden hep kaçıp kurtulur." Demek ki ateşin, işlevi ateşin *görünümlerine* karşı gelmek olan bir *mahremiyeti* var. Her zaman göründüğümüzden farklı oluruz. Mme du Catelet ayrıca ışık ile ısının ateşin *özgüllükleri* değil *halleri* olduğunu belirtir. Bu metafizik ayırımlar bizi XVIII. yüzyıl deneycilerine sıkça yakıştırılıveren olguculuköncesi zihnin çok uzağına düşürmektedir. Mme du Chatelet parlayan ile ısıtanı birbirinden ayırmak için bir dizi deneye girişir. Ay ışınlarının hiç ısı vermediğini hatırlatır; bir merceğin odağında yoğunlaştırılsalar bile asla yakmazlar, Ay soğuktur. Birkaç düşünce şu tuhaf önermeyi mazur göstermeye yeter: "Isı unsur ateşin özüne ilişkin değildir". Mme du Chatelet irdelemesinin dördüncü sayfasından itibaren tek başına bu çelişkiyle özgün ve derin bir zeka örneği gösterir. Kendisinin de söylediği gibi Doğa'yı "halktan birinden farklı bir gözle" görür. Yine de bazı kimyacıların sandığı gibi ateşin ağır olmayıp yükseğe doğru bir yönelimi olduğuna karar vermek için birkaç ilkel deney veya bönce gözlem yeter. Bu tartışmalı gözlemler derhal metafizik ilkelere yol açar. "Demek ki ateş yerçekimine boyun eğmek bir yana onun daimi rakibidir; böylece Doğa'da herşey, ateş'in cisimlere etkisi ve cisimlerin de yerçekimi ve parçalarının yapışıklığıyla ateşin etkisine karşı tepkisi yüzünden, genleşme ile büzülme arasında daimi gidiş gelişlerden ibarettir... ateşin ağır olduğunu sanmak Doğa'yı yok etmektir, nihayet Yaradan'ın takdirlerinden biri olan en temel özgüllüğü-

[28] Nicolas de Locpues, *aynı eser,* s. 46.

nü ortadan kaldırmaktır." Deneyler ile vargıların orantısızlığını belirtmeye gerek var mı? Bununla birlikte evrensel yerçekimine karşı koymak için bir karşı-yasa bulmaktaki kolaylık bize bilinçdışının etkinliğinin bir göstergesi gibi gözüküyor. Bilinçdışı, açık seçik bir seçeneğe dayanan mantıklı diyalektiklerden o kadar farklı olan, yanıltıcı tartışmalarda o kadar sık raslanan kaba diyalektiklerin etkenidir. Bilinçdışı, aykırı bir ayrıntıyı bahane ederek ters bir genellemeye varır: Bilinçdışının fiziği her zaman bir istisna fiziğidir.

ALTINCI BÖLÜM

Alkol: Alev Saçan Su
Punç: Hoffmann Karmaşası
Kendiliğinden Yanmalar

I

En belirgin fenomenolojik çelişkilerden biri, insan düşüncesinin keramet sahibi etkinliğinin bir zaferi olan alkolün keşfi ile ortaya çıkmıştır. Ab-ı hayat, ab-ı ateştir. Dili yakan ve en küçük bir kıvılcımla alevleniveren bir sudur. *Kezzap* gibi eritip yok etmekle yetinmez. Yaktığıyla birlikte yok olur. Hayat ile ateşin gönül birliğidir. Alkol aynı zamanda göğüs birdenbire sıcak bastıran dolaysız bir besindir: Alkolün yanında etler bile *geç gelir.* Bu yüzden alkol apaçık bir tözsel değer verme nesnesidir. O da etkisini küçük miktarlarda gösterir: en nefis etsularını yoğunlukta geride bırakır. Gerçekçi elde etme arzularının kuralına uyar: küçük hacimde büyük güç barındırır.

Madem ki ab-ı hayat kendinden geçmiş gözler önünde yanmaktadır, madem ki boş midede bütün varlığı ısıtır, öyleyse mahrem ve nesnel yaşantıların birbirine yaklaşmasının kanıtıdır. Bu çifte fenomenoloji nesnel bilginin psikanalizinin yaşantının özgürlüğüne ulaşmak için çözmek zorunda olduğu *karmaşalar* hazırlar. Bu karmaşalar arasında biri çok özel ve kuvvetlidir; denebilir ki çemberi kapatan budur: Alev alkolün üstüne yürüdüğü zaman, ateş alametini ve işaretini getirdiği zaman, ilkel ateş suyu parlayan ve yanan alevlerle açıkça zenginleştiği zaman içilir. Dünyanın bütün maddeleri arasında yalnız abı-ı hayat ateşin maddesine bu kadar yakındır.

Çocukluğumda, büyük kış şenliklerinde *şeker ateşi* hazırlanırdı. Babam geniş bir tabağa kendi bağımızdan üzüm posası dökerdi. Ortasına şekerlikteki en iri kırma şeker parçalarını koyar-

dı. Kibrit şekerin tepesine değer değmez mavi alev küçük bir ses çıkararak tabaktaki alkolün üzerine inerdi. Annem avizeyi söndürürdü. İşte o an gizem ve biraz da ağırbaşlı şenlik anıydı. Tanıdık yüzler birdenbire morarmış ve tanınmaz bir halde yuvarlak masanın etrafını çevirirdi. Bir anda, şeker cızırdadıktan sonra tepe yıkılır, birkaç sarı saçak uzun soluk alevlerin eteklerinde çıtırdardı. Alevler sönedurursa, babam bir demir kaşıkla şeker ateşini karıştırırdı. Kaşık şeytanın aleti gibi ateşten bir kınla geri gelirdi. O zaman "teoriler kurulurdu": Çok geç söndürmek çok yumuşak bir ateş şekeri elde etmek demektir; çok erken söndürmek daha az ateş "yoğunlaştırmak", dolayısıyla da şeker ateşinin gribe karşı iyileştirici etkisini azaltmak demektir. Biri son damlasına kadar yanan bir şeker ateşi anlatırdı. Bir başkası hiç kimsenin hiçbir zaman görmediği bir patlamayla rom fıçılarının "barut fıçıları gibi patladığı" bir şaraphane yangını anlatırdı. Ne pahasına olursa olsun bu istisnai olaya nesnel ve genel bir anlam bulmak istenirdi... En sonunda ateş şekeri bardağıma konurdu: Sıcak ve sakızımsı, hakikaten özlü olurdu. Bu yüzden ateş şekerinden, biraz muzip bir eda ile, "pek kibar ve nadir... küçük bir yaşantı" diye bahseden Vigenere'i iyi anlıyorum. Aşağıdaki satırları yazan Boerhaave'i de iyi anlıyorum: "Bu yaşantıda benim en çok hoşuma giden şey, kasenin uzak bir yerinde kibritle uyarılan alevin... aynı kasedeki alkolü gidip yakmasıdır." Evet işte bu gerçekten oynak ateştir, varlığın yüzeyinde eğlenen, kendi tözü ile oynayan, kendi tözünden kurtulmuş, kendinden kurtulmuş ateştir. Bu evcilleştirilmiş saman alevi aile yuvasındaki şeytan ateşidir. Böyle bir manzaradan sonra tatlar ölümsüz anılar bırakır. Büyülenmiş gözden dirilen mideye kadar, ne kadar maddileşmiş ise o kadar sağlam olan Baudelaire'lik bir uyum oluşur. Ateş şekeri tiryakisi için, sıcak çay tiryakisinin yaşantısı ne kadar fakir, ne kadar soğuk, ne kadar *karanlıktır!*

Eğlenceli bir gece yarısında alevden doğan bu şekerli ve sıcak alkolün kişisel yaşantısı olmadan punçun romantik değeri anlaşılamaz, bazı *düş üretici şiirleri* irdelemek için gerekli olan bir teşhis aracından yoksun kalınır. Örneğin Hoffmann'ın eserinin, "düşçünün" eserinin en ayırt edici çizgilerinden biri ateş olaylarının bu eserdeki önemidir. Bir alev şiiri bütün eseri bir uçtan öbür uca kat eder. Özellikle *punç karmaşası* o kadar belirgindir ki buna *Hoffmann karmaşası* denebilir. Yüzeysel bir irdeleme

punçun masallar için bir bahane olduğunu, bir bayram akşamının basit bir eklentisi olduğunu söylemekle yetinebilir. Örneğin en güzel öykülerden biri olan "Antonia'nın şarkısı" bir kış akşamı "dostluk punçunun kap dolusu alev saçtığı tek ayaklı bir masanın etrafında" anlatılır, ama bu düşe davet yalnızca öykünün başlangıcıdır; öyküyle bir bütün oluşturmaz. Böylesine heyecan verici bir öykünün bu şekilde ateş burcuna konmuş olması çok çarpıcı olsa bile başka yerlerde ateş burcu masalla gerçekten bütünleşmiştir. Phosphorus ile Zambak Çiçeğinin aşkları ateş şiirine örnektir (üçüncü akşam): "Bütün varlığında hayırlı bir sıcaklık uyandıran arzu az sonra yüreğine delici bir mızrak batıracak: çünkü... içine bıraktığım bu kıvılcımın tutuşturduğu büyük şehvet, tuhaf bir şekilde yeniden filizlenmek için seni mahv edecek olan ümitsiz acıdır. Bu kıvılcım düşüncedir! -Yazık! diye iç çeker çiçek, yakınan bir eda ile, şimdi beni yalıma kestiren bu hararet içinde senin olamayacak mıyım?" Aynı masalda öğrenci Anselme'i zavallı Véronique'e götürecek olan cadılık sona erince geriye "kazanın dibinde yanan hafif bir şarap ruhu alevinden" başka bir şey kalmamıştır. Daha ileride semender Lindhorst punç kasesine girip çıkar; alevler onu bir emer, bir gösterir. Cadı ile semenderin savaşı bir alev savaşıdır, punç kasesinden yılanlar çıkar. Delilik ile sarhoşluk, akıl ile zevk her zaman üstüste gelmiş bir şekilde sunulur. Zaman zaman masallarda "anlamak" isteyen bir burjuva görünür ve öğrenciye der ki: bu lanetli punç nasıl oldu da başımıza çıkabildi ve bizi bin türlü taşkınlığa itebildi? Profesör Paulmann ertesi sabah talihsiz perukasının parçalarına ayrılmış bir halde punç denizinde eriyip yüzdüğü, kırık çömleklerin hala ortada saçılmış olduğu odaya girdiğinde böyle konuşmuştu." Demek ki akli açıklama, burjuvaca açıklama, bir sarhoşluk itirafıyla açıklama düş ürünü görüntüleri hafifletiverir, öyle ki masal akıl ile rüyanın arasında, öznel yaşantı ile nesnel görüntünün arasında hem sebebi açısından makbul, hem sonucu açısından gerçekdışı görünür.

M. Sucher Hoffmann'da *Harikuladenin Kaynakları* üstüne irdelemesinde alkol yaşantılarına hiç yer vermez; bununla birlikte arada bir şöyle yazar: Hoffmann'a kalırsa semenderleri punç alevlerinin içinden başka hiçbir yerde görmemiştir." (s. 92) Ama bundan bizce kaçınılmaz olan sonucu çıkarmaz. Eğer bir yandan Hoffmann semenderleri yalnız bir kış akşamı, alev saçan punçun

içinde hortlaklar yürekleri titretmek için insanların bayramının ortasında çıkageldikleri zaman gördüyse; eğer öte yandan apaçık göründüğü gibi ateş iblisleri Hoffmanncı hayalde temel bir rol oynuyorsa, alkolün aykırı alevinin ilk esin olduğunu ve Hoffmann binasının bütün bir yüzünün bu ışıkla aydınlandığını kabul etmek gerekir. Bu yüzden bize öyle geliyor ki M. Sucher'in o kadar zekice ve o kadar ince irdelemesi önemli bir açıklama ögesinden yoksun kalmıştır. Özgün bir edebi dehayı anlamak için aklın kurgularına başvurmakta acele etmemek gerekir. Bilinçdışının kendisi de bir özgünlük etkenidir. Özellikle alkolik bilinçdışı derin bir gerçekliktir. Alkolün sadece manevi imkanları uyardığı düşünüldüğü zaman yanılgıya düşülür. Aslında alkol bu imkanları yaratır. Dışavurmak için çabalayanın içine katılır. Apaçıktır ki alkol bir dil etkenidir. Söz dağarını zenginleştirir, sözdizimini özgürleştirir. Gerçekten, ateş sorununa geri dönersek, psikiyatri alkol deliliklerinde ateş rüyalarının sıklığını tanımıştır; Lilliput'luk varsanıların alkolün uyarımına bağlı olduğunu göstermiştir. Zaten küçük boyuta yönelen hayal, derinliğe ve sağlamlığa yönelir; nihayet akli düşünceyi en iyi hazırlayan da hayaldir. Bacchus iyi bir tanrıdır, aklı sayıklatarak mantığın katılaşmasını engeller, akli icadı hazırlar.

Jean-Paul'ün bir otuzbir aralık gecesi o kadar Hoffmann'ca bir edayla yazdığı şu sayfada, şair ile dört arkadaşının bir punçun söneduran alevinin etrafında birdenbire *birbirlerini ölmüş olarak görmeye* karar vermeleri çok anlamlıdır: "Sanki Ölüm'ün eli bütün suratlardan kanı çekivermiş gibiydi; dudaklar kansızlaştı, eller beyaz ve uzamıştı; oda bir cenaze mahzenine döndü... Ayın altında sessiz bir rüzgar bulutları yırtıp kamçılıyordu ve engin gökyüzünde açtığı gediklerde yıldızların ötesine doğru uzanan karanlıklar fark ediliyordu. Herşey sessizdi; yıl çırpınıyor, son nefesini veriyor ve geçmişin mezarlarına gömülüyor gibiydi. Ey Zaman Meleği, sen ki insanların iç çekişlerini ve göz yaşlarını saydın, ya unut onları ya da sakla! Onların çok olduğu düşüncesine kim dayanabilecek?"[1] Hayali bir o yana bir bu yana eğmek için ne kadar da az şey gerekli! Bir bayram günüdür; şair şen arkadaşlarının yanında elinde bir kadeh tutmaktadır; fakat ateş şekerinden çıkan mor bir parıltı en genç şarkılara gamlı bir hava

[1] Aktaran ve yorumlayan Albert Béguin, *L'Ame romantique et le rêve (Romantiklik ve rüya)*, Marsilya, 1937, 2 cilt, c. II, s. 62.

verir: Birdenbire gelip geçici ateşin karamsarlığı hayali değiştiriverir, ölgün alev geçip giden yılı simgeler ve acıların yeri olan zaman yüreklere çöker. Eğer Jean-Paul'ün punçu Novalis'in büyülü ülkücülüğünden ancak biraz daha maddi olan düş ürünü bir ülkücülüğün basit bir bahanesidir diye itiraz edilecek olursa, o zaman bu bahanenin okuyucunun bilinçdışında gönül alıcı bir gelişme bulduğu kabul edilmelidir. Bizce bu son derece değer verilmiş nesnelerin temaşasının duyulur yaşantılar kadar düzgün, o kadar kaçınılmaz hayallere yol açtığının bir kanıtıdır.

Daha sığ ruhlar daha yapay titreşimler verir, fakat ana tema her zaman gürler. O'Neddy, *İlk Ateş ve Alev Gecesi*'nde şu şarkıyı söyler:

Odanın ortasında, cehennem çanakları kadar geniş
Bir demir bardağın etrafında
İçinde güzel bir punç, alevleri rengarenk
Dalgalı bir kükürt gölü gibi,

Ve loş çalışma odasının tek ışığıdır
Punç demeti, alkollü serap.
Sönük alınlı başların bu taçlanmasında
Ne saf bir ozanlık var...

Mısralar kötü, fakat bütün şeker ateşi geleneklerini bir araya getiriyor ve şiir fakirliği içinde bönce izlenimler üstüne bilge düşünce kaplayan Hoffmann karmaşasını çok iyi belirtiyor. Şaire göre kükürt ve fosfor alevlerin prizmasını beslemektedir; cehennem bu kirli bayramın içinde yer almaktadır. Eğer bu sayfalarda alev karşısındaki hayalin *değerleri* olmasaydı şiir *değeri* okumayı sağlayamazdı. Okuyucunun bilinçdışı şairin bilinçdışındaki yetersizliğin yerini doldurur. O'Neddy'nin dörtlükleri yalnızca punç alevinin "ozanlığı" ile ayakta duruyor. Bize romantik Genç-Fransızların Punç Kadehinin etrafında toplandığı[2] Henry Murger'in dediği gibi bohem hayatının "tutkunun şeker ateşleri" ile aydınlandığı bütün bir çağı anımsatıyor.

Şüphesiz bu çağ geride kaldı. Ateş şekeri ve punç bugün artık değerden düştü. Alkol düşmanlığı sloganlardan ibaret olan eleş-

[2] Bkz. Théophile Gautier, *Les Jeunes-France. Le Bol de Punch (Genç-Fransızlar. Punç Kadehi)*, s. 244.

tirisiyle bu şiir yaşantıları yasakladı. Bizce düş ürünü edebiyatın bütün bir alanının alkolün şiir uyarımından doğduğu yine de doğrudur. Edebi kurguların psikolojik anlamı kavramak isteniyorsa somut ve kesin temelleri unutmamak gerekir. Yönlendirici temaları genel özetlerde alelacele boğmadan kesinlikleri içinde tek tek ele almakta yarar var. Eğer bizim bu çalışmamızın bir yararı olabilecekse, şair mizaçlarının sınıflanmasını hazırlayabilecek bir nesnel temalar sınıflamasını telkin etmesi gereğidir. Henüz genel bir öğreti kuramadık. Fakat bize öyle geliyor ki dört cismani unsur öğretisi ile dört mizaç öğretisi arasında ilişki vardır. Öyle ki ateş burcunda, su burcunda, hava burcunda, toprak burcunda hayal kuran ruhlar çok farklı gibi görünüyor. Özellikle su ve ateş hayal kurmada bile birbirine düşmandır ve dereyi dinleyen biri alevlerin şarkısını işiten birini asla anlayamaz: Aynı dili konuşmazlar.

Bu hayal Fiziğini ve Kimyasını bütün genelliğiyle geliştirerek şair mizaçlarının dört-değerlikli bir öğretisine varılabilir. Gerçekten hayalin dört-değerliği, karbonun kimyasal dört-değerliği kadar açık, o kadar üretkendir. Hayalin dört alanı, sonsuz uzaya atıldığı dört ucu vardır. Gerçek bir şairin, samimi bir şairin, anadiline sadık, bütün duyguları kullanmak isteyen duyusal seçmeciliğin ahenksiz yankılarına ise kulakları kapalı bir şairin sırrına ermek için bir kelime yeter: "Bana hayaletini söyle! Yeraltı cücesi mi, semender mi, su perisi mi, yoksa havai cin mi?" Dikkati çektiği gibi bütün bu hayali yaratıklar tek bir maddeden oluşur ve beslenir: Tıknaz yeraltı cücesi kaya yarığında yaşar, madenin ve altının bekçisidir, en tıkız tözlerle boğazına kadar doymuştur; ateşler içindeki semender kendi alevinde yutulur; su perisi gölün üstünde sessizce yüzer ve kendi yansısıyla beslenir; en küçük tözle ağırlaşan, en hafif alkolden ürken, "unsurunu kirleten" (Hoffmann) bir tütün tiryakisine belki kızan havai cin iştahsızlığından memnun bir halde mavi gökte zahmetsizce yükselir.

Bununla birlikte şair esinlerinin böyle bir sınıflamasını, insanların etinde ağır basan maddi bir unsur bulunduğunu iddia eden az çok maddeci bir hipoteze bağlamamak gerekir. Madde değil yönelim söz konusudur. Tözsel kök değil eğilimler, coşku söz konusudur. Psikolojik eğilimleri yönlendiren şey ilkel imgelerdir, çekiciliği olmayana ansızın çekicilik veren, *nesneye çekicilik* veren görünümler ve izlenimlerdir. Bütün imgelem değer ve-

rilen bu imgenin üzerinde toplanmıştır; Armand Petitjean'ın dediği gibi imgelem dar bir kapıdan "bizi aşar ve dünyanın karşısına koyuverir". Armand Petitjean'ın şaşırtıcı bir aydınlıkla tahlil ettiği[3] imgelemin tam *döndürülmesi*, imgeler yığınının tercihli bir imgenin diline çevrilmesiyle hazırlanmış gibidir. Eğer imgelemi bu şekilde kutuplaştırmak konusunda haklıysak, Hoffmann ve Edgar Poe gibi görünüşte soydaş olan iki ruhun neden eninde sonunda temelden farklı çıktığı daha iyi anlaşılacaktır. İkisi de insanüstü, insanlık dışı, dahiyane uğraşlarında güçlü alkolün güçlü yardımını gördüler. Bununla birlikte Hoffmann'ın alkolizmi Edgar Poe'nun alkolizminden çok farklı görünmektedir. Hoffmann'ın alkolü alev saçan alkoldür; Ateşin tamamen nitel, tamamen erkek işaretiyle damgalıdır. Poe'nun alkolü, su altında bırakan ve unutuş ve ölüm getiren alkoldür; suyun tamamen nicel, tamamen dişi işaretiyle damgalıdır. Edgar Poe'nun dehası uyuyan sulara, ölü sulara, *Usher Evi*'nin yansıdığı göle bağlıdır. "Göl uyanık bir uykuyu tadarken", "dünya vadisinde... damla damla yavaşça damıtılan, afyonlu, karanlık, ıslak buğunun" peşinde, "kesik kesik gelen dalganın uğultusunu" işitir (*Uyuyan Kadın*, Mallarmé çevirisi). Ona göre dağlar ve şehirler "ebediyen kıyısız denizlere düşer". O "geçmişin üzerine sünger çekilmiş anılarını -gezginin yakınından geçerken iç çekip gerileyen, toprağa gömülmüş şekiller" olarak, "en çok göze gelmiş her yerde -en kederli her köşede- gulyabanilerin oturduğu" iç karartıcı gölcüklerin, su birikintilerinin ve bataklıkların yakınında bulur (*Düş Toprağı).* Bir yanardağı düşünse bile ırmakların suyu gibi aktığını görmek için düşünür: "Kalbim bir yanardağın köpüklü dereleridir." Demek ki imgeleminin kutuplaştığı unsur ya su ya da ölü ve çiçeksiz topraktır; ateş değildir. Mme Marie Bonaparte'ın olağanüstü eserini[4] okurken buna psikanaliz açısından da inanılacaktır. O kitapta ateş simgesinin yalnızca karşıt unsuru, yani suyu anıştırmak için işe karıştığı (s.350); alev simgesinin, karşısında tehlike çanları çalınan, çok kaba şekilde cinsel bir imge gibi itici bir tarzda oyuna girdiği görülecektir (s. 232). Ocak simgeciliği (s. 566, 597, 599) canilerin kurbanlarını itip kapattığı soğuk bir dölyolu simgeciliği suretinde kendini gösterir.

[3] Armand Petitjean, *Imagination et Réalisation (İmgelem ve Gerçekleşme)*, Paris, 1936, çeşitli sayfalar.

[4] Marie Bonaparte, *Edgar Poe*, Paris, çeşitli sayfalar.

Edgar Poe sahiden de bir "yuvasız", gezginci komedyenlerin çocuğu, genç yaşta ve gülümseyerek ölüm uykusuna yatmış bir annenin görüntüsüyle dehşete düşmüş bir çocuktu. Alkol bile onu ısıtmadı, diriltmedi, neşelendirmedi! Yanan punçun etrafında, şen dostların elinden tutup, beşeri bir alev gibi raks etmedi Poe. Ateş aşkında biçimlenen karmaşalardan hiçbiri ona destek ve esin vermedi. Ona ufkunu, sonsuzluğunu, acısının dipsiz derinliğini yalnız su verdi. Oysa yelkenlerin ve parıltıların şiirini, içimizde Gece'nin iniltilerini çınlatarak yüreğimizi oynatan müphem korkunun şiirini belirlemek bambaşka bir kitap gerektirir.

II

Şair zihninin tercihli bir imgenin baştan çıkarıcılığına tamamen boyun eğdiğini görmüş bulunuyoruz; bütün imkanları genişlettiğinin, büyüğü küçüğün suretinde, geneli resim suretinde, gücü gelip geçici bir kuvvet suretinde, cehennemi şeker ateşi suretinde düşündüğünü gördük. Şimdi de bilimöncesi zihnin ilkel atılımında hiç de başka tarzda işlemediğini, onun da gücü bilinçdışınca abartılmış bir şekilde büyüttüğünü göstereceğiz. Alkol o kadar ürkütücü etkileriyle çizilecek ki betimlenen olaylarda seyircilerin *ahlak dersi veren iradesini* okumamız zor olmayacak. Alkol düşmanlığı, XIX. yüzyılda, evrimci temaya uyarak, ırkının tüm sorumluluklarını içkiciye yükleyerek gelişirken, XVIII. yüzyılda hâlâ ağır basan tözcü tema üzerinde geliştiğini göreceğiz. Mahkum etme iradesi, her zaman elinin altında hangi silah varsa onu kullanır. Daha genel olarak, alışılmış ahlak dersinin dışında, nesnel bilginin eşiğinde tözcü ve canlıcı engellerin bir örneğini daha bulacağız.

Alkol son derece yanıcı olduğundan, tutuşabilir maddelerin alkollü içkilere düşkün kişilere bir anlamda *sindiği* düşünülür. Alkolün özümlenmesinin alkolü dönüştürüp dönüştürmediği hiç akla gelmez. Her türlü maddi çaba gibi kültüre de hükmeden Harpagon karmaşası, bizi yuttuğumuz hiç bir şeyi kaybetmediğimize ve bütün değerli tözlerin özenle korunduğuna inandırır; yağdan yağ olur; fosfatlardan kemik olur; kandan kan olur; alkolden alkol olur. Özellikle bilinçdışı, yanıcılık kadar ayırt edici

ve harikulade bir niteliğin tamamen yok olabileceğini kabul edemez. O zaman şu sonuca varılır: alkol içen kimse alkol gibi yanabilir. Tözcü inanış o kadar kuvvetlidir ki daha normal ve daha değişik bir açıklaması şüphesiz olabilecek *olgular* bütün XVIII. yüzyıl boyunca insanların saflığına kendini kabul ettirir. İşte bunlardan, ünlü yazar Socquet tarafından 1801'de yayımlanan *Isı Akışkanı Üstüne Deneme*'de geçen birkaçı. Geçerken belirtelim, bütün bu örnekler Aydınlanma çağından alınmıştır.

"Kopenhag belgelerinde, 1692'de besini neredeyse yalnız alkollü içkilerin ölçüsüz kullanımından ibaret olan halktan bir kadının, bir sabah, parmaklarının son eklemleri ile kafatası hariç tamamen yanmış halde bulunduğu yazılı... "

"1763 yılı Londra*Annual Register*'i (c. XVIII, s. 78) şu örneği bildirir: "birbuçuk yıldan beri günde bir pint rom veya şarap içen, kendini ayyaşlığa vermiş elli yaşında bir kadın, ocağı ile yatağı arasında küle dönmüş bir halde bulunmuş, örtüler ve öteki döşeme fazla zarar görmemiş; dikkate değer bir şey." Bu son kayıt bir anlamda tercihli yakıtını tanıyan, tamamen içsel, tamamen tözsel bir yanma varsayımının sezgiyi tatmin ettiğini oldukça açık bir şekilde dile getiriyor."

"*Encyclopédie méthodique*'te ("insanın patolojik anatomisi" başlığında) devamlı olarak alkollü içkileri aşırı kullanan 50 yaşlarında bir kadının aynı şekilde birkaç saat içinde yanıp yok olduğu anlatılır. Olayı aktaran Vicq-d'Azyr, reddetmek bir yana daha başka pek çok benzerinin de olduğunu doğrular.

Londra Kraliyet Derneği Hatıratında aynı derecede çarpıcı bir olay sunulur... Altmış yaşında bir kadın, söylendiğine göre, önceki akşam bol miktarda alkollü içkiler içtikten sonra, sabah kül olmuş bir halde bulunmuş. Döşeme fazla zarar görmemiş ve ocağın ateşi tamamen sönmüşmüş. Bu durum çok sayıda görgü tanığı tarafından onaylanmış...

Le Cat, *Kendiliğinden Çıkan Yangınlar Üstüne Bildiri*'de bu türden birçok insan yanması olgusu aktarır." Pierre-Aimé Lair'in *İnsan Yanmaları Üstüne Deneme*'sinde başka olaylar da görülebilir.

Jean-Henri Cohausen Amsterdam'da *Lumen novum Phosphoris accensum* başlığıyla basılan bir kitapta: "Kraliçe Bona Sfor-

za zamanında, bol miktarda şarap içmiş bir asilzadenin alevler kustuğunu ve yanıp yok olduğunu" anlatır. (s. 92)

Almanya Günlükleri'nde de şunlar okunabilir: "Kuzey ülkelerinde sık sık, bol miktarda kuvvetli içkiler içenlerin midesinden alevler yükselir. Onyedi yıl önce, yakışık almayacağı için adlarını saklı tutacağım üç Courlande asilzadesi yarışma gereği kuvvetli içkiler içmiş, bunlardan ikisi midelerinden çıkan bir alevle yanıp boğularak ölmüş."

Elektrik olayları zanaatçısı olarak en sık adı geçen yazarlardan biri olan Jallabert 1749'da, insan bedeninden elektrik ateşi üretimini açıklamak için benzer "olgulara" dayanıyordu. Romatizma hastası bir kadın uzun süre hergün kafurlu şarap ruhuyla kendini ovalamış. Bir sabah küle dönmüş halde bulunmuş ve bu tuhaf kazada ne gökyüzü ateşinin ne de ev ateşinin dahlini düşündürecek bir şey yokmuş. "Bu ancak ovalamayla şiddetli olarak sarsılıp kafurlu şarap ruhunun en ince zerrecikleriyle karışan beden kükürtlerinin en hafif kısımlarına atf edilebilir."[5] Bir başka yazar, Mortimer şu öğüdü verir[6]: "Çok miktarda alkollü içki içmeye veya kafurlu şarap ruhuyla yağlanmaya alışmış kişiler için elektriklenmenin tehlikeli olacağına inanırım."

Etlerdeki alkolün tözsel yoğunluğu o kadar yüksek olarak değerlendiriliyor ki, ayyaşın alev almak için kibrite bile gerek duymadığı *kendiliğinden çıkan yangından* bahsediliyor. 1766'da bir Buffon rahibi olan Rahip Poncelet şunları söyler: "Yaşam ilkesi olarak ısı, hayvan bedeninin oyununu başlatıp sürdürür, fakat ateş derecesine kadar götürüldüğü zaman tuhaf yıkımlara yol açar. Kuvvetli içkilerin sürekli ve aşırı miktarda içilmesiyle bedenlerine bol miktarda kızgın ruhlar sinmiş ayyaşların bir anda kendi kendilerine alevlenivererek kendiliğinden çıkan yangınlarla yok oldukları görülmedi mi?" Demek ki alkolizm yüzünden çıkan yangın, ısı akışkanının olağandışı yoğunlaşmasının özel bir halinden başka bir şey değildir.

Bazı yazarlar bir patlamadan bahsedecek kadar ileri gider. *Tadın ve Kokunun Kimyası*'nın yazarı olan mahir bir damıtıcı, al-

---

[5] Jallabert, *Expériences sur l'électricité avec quelques conjectures sur la cause de ses effets (Elektrik üstüne deneyler ve etkilerinin sebebi üstüne bazı tahminler)*, Paris, 1749, s. 293.

[6] Mortimer, *Dissertations sur la chaleur (Isı üstüne konuşmalar)*, çeviri, Paris, 1751, s. 350.

kolün tehlikelerini şu sözlerle belirtir:[7] "Alkol ne kas, ne sinir, ne kan, ne de akkan bırakır, son haddine kadar aşırıya vardıranları şaşırtıcı ve ani bir patlamayla yok edecek derecede yakar."

XIX. yüzyılda alkolizmin dehşet verici cezası olan bu kendiliğinden çıkan yangınlar hemen hemen tamamen son bulur. Yavaş yavaş eğretileme haline gelir ve ayyaşların yanık yüzleri üstüne, bir kibritle yanıverecek kırmızı burun üstüne ucuz şakalara yol açarlar. Bu şakalar da derhal anlaşılır ve bu da bilimöncesi düşüncenin uzun süre dil içinde sürüp gittiğinin kanıtıdır. Bilimöncesi düşünce edebiyatta da sürüp gider. Balzac, şirret bir kadının ağzından aktararak, bu konuya ihtiyatla değinir. Kuzen Pons'ta istiridyeci güzel kadın Mme Cibot, bozuk ağzıyla şöyle konuşur:[8] "Bu kadın herşeyi içip kendi kendine çıkan bir *yanıktan* ölen kocası yüzünden şimdilik başarılı olamadı."

Buna karşılık Emile Zola, en "bilgiç" kitaplarından biri olan *Doktor Pascal*'da, bir insanın kendi kendine yanışını uzun uzun anlatır:[9] "Yüz kuruşluk para genişliğindeki kumaş deliğinden küçük mavi bir alevin çıktığı çıplak kırmızı bir bacak görünüyordu. Félicité önce çarşafın, iç çamaşırının, gömleğin yandığını sandı. Ama şüphe yoktu, çıplak eti iyice görüyordu ve küçük mavi alev, tutuşmuş bir alkol kabının yüzünde gezici bir alev gibi raks ederek ondan çıkıyordu. Bir gece lambası alevinden daha canlı değildi, sessiz bir yumuşaklıkta, en küçük hava ürpertisiyle sallanacak kadar oynaktı. Besbelli ki Zola'nın olgular alemine aktardığı punç kadehi karşısında kurduğu hayali kendi Hoffmann karmaşasıdır. O zaman, önceki sayfalarda ayırt ettiğimiz tözcü sezgiler bütün maharetleriyle gözler önüne serilir: "Félicité dayısının şaraba batmış sünger gibi oracıkta yanmakta olduğunu anladı. Dayısı yıllardan beri şarabın en kuvvetlisiyle, en yanıcısıyla doymuştu. Şüphesiz az sonra baştan ayağa alev saracaktı." Görüldüğü gibi canlı et, geçen yıllarda yutulmuş olan bardaklar dolusu şarabı

---

[7] Yazar adı yok. *Chimie du Gout et de l'Odorat ou Principes pour composer facilement, et a peu de frais, les liqueurs a boire et les eaux de senteur (Tadın ve Kokunun Kimyası ya da İçkiler ve kokulu suları kolayca ve ucuza üretmenin ilkeleri)*, Paris, 1755,s. V.

[8] Balzac, *Le Cousin Pons (Kuzen Pons)*, Calmann-Lévy yayınları, s. 172.

[9] Emile Zola, *Le Docteur Pascal (Doktor Pascal)*, s. 227.

yitirmemiştir. Besini özümlemek, bağra basılan tözü özenle yoğunlaştırmak, cimrice biriktirmektir...

Doktor Pascal ertesi gün Macquart Dayıyı görmeye geldiğinde, anlatmış olduğumuz bilimöncesi öykülerdeki gibi, kararmış sandalyenin önünde yalnız bir avuç ince kül bulur. Zola artık iyice abartır: "Geriye hiçbir şey kalmadı, ne bir kemik, ne bir diş, ne bir tırnak; kapının rüzgarının süpürdüğü şu kül rengi tozdan başka hiçbir şey." İşte sonunda ateşle takdis etmenin gizli arzusu belirir; Zola topyekun idam ateşinin, mahrem idam ateşinin çağrısını işitir; kendi romancı bilinçdışında Empedokles karmaşasının çok açık izlerini ele verir: Macquart Dayı "Krallara yakışır bir şekilde, ayyaşların şahı gibi, kendi kendine alev saçarak, kendi bedeninin idam ateşinde yok olmuş... Saint-Jean ateşi gibi kendi kendine yanarak" ölmüştü! Zola kızgın tutkular gibi kendi kendine yanan Saint-Jean ateşlerini nerede görmüştür? Nesnel eğretilemelerin anlamının başaşağı çevrildiği ve canlı bedeni yakıp yok edebilen kızgın alevlerin esininin en mahrem bilinçdışında bulunduğu daha iyi nasıl itiraf edilebilir?

Tamamen hayal ürünü olan böyle bir öykü, "Ben yalnızca bir bilginim" diyen mütevazı bir yazarın kaleminden çıkınca özellikle ciddiye alınmalıdır. Zola'nın kendi bilim imgesini en bönce hayalleriyle oluşturduğunu ve soyaçekim teorilerinin, ette alkolün, tutuşmuş bir kalpte ateşin *yoğunlaşması* kadar acınacak derecede tözcü, kaba gerçekçi bir şekilde maddeye kazınmış bir geçmişin basit sezgisine boyun eğdiğini düşündürüyor.

Demek ki masalcılar, hekimler, fizikçiler, romancılar, hepsi hayalci olup, aynı imgelerden yola çıkarak aynı düşüncelere varıyorlar. Hoffmann karmaşası onları bir imgede, bir çocukluk anısında düğümlüyor. Kendi mizaçlarına göre, kişisel "hayalet"lerine uyarak, temaşa nesnesinin ya öznel yönünü ya da nesnel yönünü zenginleştiriyorlar.. Şeker ateşinden çıkan alevlerden ateş adamları veya töz fışkırtıları oluşturuyorlar. Her halde *değer veriyorlar*; bir alev parıltısını açıklamak için bütün tutkularını ortaya koyuyorlar; gözlerini kamaştıran, dolayısıyla da aldatan bir görünümle "gönül birliği" kurmak için bütün kalplerini veriyorlar.

YEDİNCİ BÖLÜM

Ülküleştirilmiş Ateş
Ateş ve Arılık

I

Max Scheller, klasik Psikanalizin geliştirdiği şekliyle *yüceltme* teorisinin aşırı yönünü gösterdi. Bu teori evrimci açıklamaların temelindeki faydacı öğretiyle aynı sezgiyi izler. "Doğalcı ahlak çekirdek ile kabuğu her zaman karıştırır. Kutluluk dileyen insanların manevi ve tanrısal şeylere karşı duydukları aşkın ateşini kendilerine ve başkalarına açıklamak için, dilin bu kadar ender şeyleri açıklamaya elverişli olmayan kelimelerine, yalnızca şehevi aşkın dünyasından alınmış imgelere, benzetmelere ve karşılaştırmalara başvurduklarını görünce: Burada üstü örtülü, gözden saklanan veya incelikle yüceltilmiş cinsel istek söz konusudur, demekten geri durulamaz."[1] Max Scheller gökyüzünün maviliğinde yaşamayı yasaklayan bu besleyici damarı engin bir kavrayışla açığa çıkarır. Eğer şairane yüceltmenin, özellikle de romantik yüceltmenin tutku hayatıyla teması sürdürdüğü doğruysa, tutkulara karşı savaşan ruhlarda başka türden bir yüceltme bulunabilir; klasik Psikanalizin tek başına ele aldığı sürekli yüceltmeden ayırmak için biz buna *diyalektik yüceltme* adını vereceğiz.

Ruhsal enerjinin türdeş olduğu, sınırlı olduğu ve normal biyolojik işlevinden koparılamayacağı söylenerek bu diyalektik yüceltmeye karşı çıkılacaktır. Kökten bir dönüşümün temel cinsel etkinliklerde bir boşluk, bir aralık, bir karışıklık yaratacağı söylenecektir. Böyle bir maddeci sezgi klasik tutkusal Psikanalizin üzerinde temellendiği *nevrozlu gereçle* bağlantılı gibi görünüyor. Oysa biz psikanaliz yöntemlerini *nesnel bilgi* etkinliğine uygulayarak *bastırmanın* normal bir etkinlik, faydalı bir etkinlik, üstelik

[1] Max Scheller, *Nature et Formes de la Sympathie (Duygudaşlığın Doğası ve Biçimleri)*, çeviri, s. 270.

sevinçli bir etkinlik olduğu sonucuna vardık. Bastırma olmadan bilimsel bilgi olmaz. Dikkatli, ince, soyut düşüncenin kaynağında bastırma yatar. Her tutarlı düşünce sağlam ve açık ketleme sistemleri üstünde oluşur. Kültür sevincinin temelinde bir *katılık sevinci* vardır. Sağlıklı bastırmanın canlı ve faydalı olması sevinçli olmasındandır.

Bu yüzden bastırmayı temellendirmek için faydalı ile hoşun ters çevrilmesini öneriyoruz. Gerçekten yükseltici tedavi bastırılmış eğilimleri salıvermeye değil, bilinçdışı bastırmanın yerine bilinçli bastırmayı, kararlı bir doğrultma iradesini koymaya dayanır. Bu dönüşüm nesnel veya akli bir yanılgının düzeltilmesinde açıkça görülebilir. Nesnel bilginin psikanalizinden önce, bilimsel bir yanılgı felsefi bir görüşe katılır, bu yanılgı ortadan kaldırılmaya karşı direnir, gerçekçi bir felsefeyi izleyerek örneğin olaysal özellikleri tözcü bir tarzda açıklamakta inat eder. Nesnel bilginin psikanalizinden sonra yanılgı tanınır ama eğlenceli bir polemik konusu olmayı sürdürür. *Nesnel* yanılgı itiraflarında ne derin bir coşku vardır. Yanıldığını itiraf etmek zekasının kavrayış gücüne en parlak saygı göstergesidir. Kültürünü yeniden yaşamak, güçlendirmek, aydınlatmaktır. Aynı zamanda kültürünü dışa vurmak, ilan etmek, öğretmektir. Mana aleminin arı sevinci işte o zaman doğar.

Hele bu sevinç, nesnel bilgi öznelin nesnel bilgisi olduğu zaman, insanda evrensel olanı kendi kalbimizde keşfettiğimiz zaman, kendimizi irdelemeyi dürüstçe psikanalizden geçirerek ahlak kurallarını psikoloji yasaları ile birleştirdiğimiz zaman ne kadar büyük olur. İşte o zaman bizi yakan ateş ansızın aydınlatır. Raslanan tutku istenen tutku olur. Aşk aile olur. Ateş ocak olur. Bu normalleşme, bu toplumsallaşma, bu aklileşme yeni anlamlarının yüküyle genellikle soğuma gibi değerlendirilir. İlkel içgüdülerle hala sımsıcak, kendiliğinden, başıboş aşk yandaşlarında ucuz bir alay uyandırır. Ama mana alemine yükselen için arınmanın tuhaf bir tadı vardır ve arılık bilinci tuhaf bir ışık saçar. Derin bir aşkın sadakatini yok etmeden diyalektikleştirmeyi yalnız arınma sağlayabilir. Yüklü bir madde ve ateş kütlesini bırakmasına rağmen, arınmanın imkanları doğal dürtünün imkanlarından az değildir, hatta daha çoktur. Yalnız *arınmış aşkın* sevecen buluşları vardır. O *bireyleştiricidir.* Özgürlükten kişiliğe geçmeyi sağlar. "Elbette, der Novalis, bilinmeyen bir sevgilinin bü-

yülü bir çekiciliği vardır. Ama bilinmediğe, beklenmediğe heveslenmek son derece tehlikeli ve uğursuzdur."[2] Kararlılık ihtiyacı serüven ihtiyacına en çok tutkuda üstün gelmelidir.

Fakat sevincini açıkça sistemleştirilmiş bir bastırmadan alan bu diyalektik yüceltme tezini burada uzun uzadıya geliştiremeyiz. Genel şekliyle belirtmiş olmak bize yeter. Şimdi bu kitapta irdelediğimiz sorun vesilesiyle bunu iş başında göreceğiz. Ayrıca bu özel irdelemenin kolaylığı ateşin bilgisi sorununun psikolojik yapısı olan gerçek bir sorun olduğunu kanıtlayacaktır. O zaman kitabımız nesnel bahaneli bazı temaşaların zihin hayatı üzerindeki temel etkisini göstermek için girişilebilecek, özne ile nesne arasında arabulucu irdelemeler dizisinin bir örneği gibi görünecektir.

II

Ateşe ilişkin psikoloji sorunu diyalektik yüceltme yorumuna bu kadar kolay uyuyorsa bu daha önce kaydettiğimiz gibi ateşin özellikleri pek çok çelişkiyle yüklü olduğu içindir.

Hemen sorunun özüne inmek ve iki yüceltme merkezi olabileceğini göstermek için, her ikisi de ateşe atf edilen arılık ve kirliliğin diyalektiğini irdeleyelim.

Cinselleştirilmiş ateş üstüne söylediklerimiz anımsanınca, ateşin bazan günahın ve kötülüğün işarcti olması kolaylıkla anlaşılır bir şeydir. Bu yüzden cinsel dürtülere karşı her mücadele ateşe karşı bir mücadeleyle simgcleştirilmelidir. Ateşin şeytani vasfının belirtik veya örtük olarak yer aldığı metinler kolayca toplanabilir. Cehennemin edebi betimlemeleri, şeytanı ateşten diliyle temsil eden gravürler ve tablolar apaçık bir psikanalize imkan verir.

Öyleyse öbür uca taşınıp ateşin nasıl bir arılık simgesi haline geldiğini görelim. Bunun için açıkça olaysal özelliklere kadar inmemiz gerekir. Aslında bu, bütün fikirleri nesnel olgulara dayandırmak zorunda olduğumuz bu kitapta seçilmiş olan yöntem karşılığında ödediğimiz bedeldir. Özellikle ateşle arınmaya iliş-

[2] Novalis, *Journal intime, suivi... de Fragments inédits (Mahrem günlük, devamında...Yayımlanmamış parçalar)*, çeviri, s. 143.

kin teolojik soruna burada hiç değinmeyeceğiz. Bu sorunu ortaya koymak için çok uzun bir irdeleme gerekirdi. Sorunun düğümünün eğretileme ile gerçekliğin birbirine değdiği yerde olduğunu belirtmek gerekir: Kıyamette dünyayı tutuşturacak olan ateş, yani cehennem ateşi yeryüzündeki ateşe benzer mi benzemez mi? Her iki yönde de çok sayıda metin var çünkü cehennem ateşinin bizimkiyle aynı türden maddi bir ateş olduğu kesin değildir. Nitekim görüşlerdeki bu çeşitlilik ateşin ilk imgesi çevresindeki eğretilemelerin bolluğunu vurgulayabilir. Teolojik aklın "kardeşimiz ateşi" süsleyen bütün bu çiçeklerini sabırla sınıflamak zahmetine değer. Ama biz şairane ve ahlaki imgelerin nesnel köklerini belirlemeyi görev edindiğimiz için yalnızca ateşin *herşeyi arındırdığı* ilkesinin *duyulur temellerini* aramalıyız.

Ateşe bu yönde değer verilmesinin en önemli sebeplerinden biri belki de *kokuları gidermesidir.* Zaten bu arınmanın en dolaysız kanıtlarından biridir. Koku en sinsi veya en can sıkıcı şekilde var olarak kendini kabul ettiren, zorlayıcı, temel bir niteliktir. Gerçekten mahremiyetimize tecavüz eder. *Ateş herşeyi arındırır* çünkü iç bulandırıcı kokuları giderir. Burada da hoş faydalıdan üstündür ve mutfak ateşini keşfederek hazırlanan yiyecekleri daha iyi sindiren ve böylece komşu kabileleri boyunduruk altına alan bir kabilenin erkeklerine pişmiş besinin daha fazla kuvvet verdiğini söyleyen Frazer'in yorumunu kabul edemeyiz. Daha kolay bir sindirimden ileri gelen bu gerçek, maddi kuvvetten önce insanın huzurunun, mahrem şenliğinin bilinciyle, bilinçli hoşnutluğuyla ortaya çıkan hayali kuvvete yer vermek gerekir. Pişmiş et herşeyden önce kokuşmanın üstesinden gelinmesini temsil eder. Mayalanmış içkiyle birlikte, şölenin ilkesidir, yani ilkel toplumun ilkesidir.

Ateş koku giderici etkisiyle en esrarengiz, en belirsiz ve dolayısıyla en çarpıcı değerlerden birini aktarır gibidir. *Tözsel haslet* fikrinin fenomenolojik temelince oluşturulan duyulur değer işte budur. Bir ilkellik psikolojisi kokusal ruhsallığa geniş yer vermelidir.

Ateşle arınma ilkesinin ikinci bir sebebi çok daha bilgiççe, dolayısıyla da psikoloji açısından daha az etkili bir sebep olan, ateşin maddeleri ayırması ve maddi kirleri yok etmesidir. Bir başka deyişle ateşin sınavından geçen, türdeşlik yani arılık ka-

zanmış olur. Maden filizlerinin dökümü ve dövülmesi hepsi aynı değer vermeye yönelik olan bol miktarda eğretileme sağlamıştır. Yine de bu döküm ve dövme, istisnai yaşantılar olarak nadir olaylar üstüne öğrenim gören kitap adamının hayali üstüne çok etkili olsa da, her zaman ilkel imgeye geri dönen doğal hayal üstüne pek az etki eden bilgiçce yaşantılar olarak kalır.

Son olarak, nadas topraklarını arındıran tarımsal ateşi de bu eritme ateşlerine yaklaştırmak gerekir. Bu arındırma gerçekten derin olarak anlaşılır. Ateş yalnız faydasız otu yok etmekle kalmaz, toprağı zenginleştirir de. Çiftçilerimizin ruhunda hala o kadar etkin olan Virgile'lik düşünceleri anmak gerekir mi? "Bereketsiz bir tarlayı ateşe vermek ve hafif anızı çatırdayan aleve teslim etmek çok defa iyi olur; ateş ister toprağa gizli bir haslet ve daha bol özsular katsın; isterse toprağı arındırıp fazla nemini kurutsun; isterse yeni bitkilerin köklerine besisuyu götüren yeraltı yollarını ve gözeneklerini açsın; isterse de toprağı sertleştirsin, fazla açık olan damarlarını sıksın, aşırı yağmurların, yakıcı güneş ışınlarının, Poyraz'ın girişini kapatsın."[3] Her zaman olduğu gibi çoğu çelişkili olan açıklamaların bolluğu tartışmasız bir ilk değer kazanıyor. Fakat buradaki değer verme ikirciklidir: Bir kötülüğün giderilmesi ile bir iyiliğin gerçekleştirilmesi düşüncelerini birleştiriyor. Bu yüzden bize nesnel arınmanın gerçek diyalektiğini anlatmaya çok elverişlidir.

III

Şimdi de ateşin arı halde olduğu bölgeyi görelim. Öyle görünüyor ki bu bölge rengin yerini neredeyse görünmez bir titreşime bıraktığı yerde, alevin ucunda, sınırındadır. Orada ateş maddelikten çıkar, gerçeklikten çıkar; ruh olur.

Öte yandan ateş fikrinin arınmasını yavaşlatan şey ateşin kül bırakmasıdır. Küller sık sık gerçek dışkı gibi değerlendirilir. Nitekim Pierre Fabre insanlığın ilk zamanlarında Simya'nın "doğal ateşinin gücüyle daha güçlü..." olduğuna inanır, "dolayısıyla herşeyin şimdi göründüğünden daha uzun sürdüğü görülürdü, çünkü bu doğal ateş toplum tarafından sonsuz sayıda bireylerde ta-

[3] Virgile, *Géorgiques*, kitap I, mısra 84 ve devamı.

mamen sönmesine yol açan, atamadığı bol miktarda dışkıyla çok zayıflatılmıştır."[4] Dolayısıyla ateşi yenileme, arı ateş olan asli ateşe dönme gereği vardır.

Buna karşılık ateşin *kirliliğinden* şüphelenildiği zaman mutlaka tortularını açığa çıkarmak gerekir. Nitekim *kanın normal ateşinin* son derece arı olduğuna inanılır: Kanda "insanı var eden o canlandırıcı ateş bulunur, nitekim en son o bozulur; bozulduğu zaman da ancak öldükten biraz sonra bozulur."[5] Fakat humma, kan ateşindeki kirliliğin alametidir; kirli bir kükürtün alametidir. Bu yüzden hummanın "solunum yollarını, herşeyden önce de dili ve dudakları kara ve yanık bir isle"[6] sıvamasına şaşmamak gerekir. Burada bir eğretilemenin, ateş gibi temel bir temayı işlediği zaman bön bir ruh için nasıl bir açıklama gücü kazandığı görülüyor.

Aynı yazar, sanki tartışmasız apaçıkmış gibi, hummalar teorisini arı ateş ile kirli ateş ayrımına başvurarak kurmuştur. "Doğada iki çeşit ateş vardır; biri şarap ruhunda, yıldırımda vs olduğu gibi, bütün topraklı ve kaba kısımlardan ayrılmış olan çok arı bir kükürtten yapılmıştır, öteki ise odun ve ziftli maddelerin ateşleri gibi, toprak ve tuzla karışık oldukları için kaba ve kirli kükürtlerden yapılmıştır. Bunların yakıldığı ocak bize bu farkı oldukça iyi gösterir; şöyle ki birinci ateş yanarak tamamen yok olduğu için hiçbir elle tutulur madde bırakmaz. Oysa ikinci türden ateş yanarken büyük bir duman çıkarır ve baca borularında bol miktarda is... ve işe yaramaz toprak bırakır." İşte bu bayağı gözlem tesadüfen *kirli ateşin* boyun eğdirdiği hummalı bir kanın kirliliğini nitelemek için hekimimize yeter. Bir başka hekim de şöyle der: Hummaları o kadar habis yapan şey "dili kuruluk ve isle yükleyen yakıcı bir ateştir."

Görüldüğü gibi arılığın ve kirliliğin fenomenolojisi en yalın olaysal biçimlerin üstünde oluşuyor. Biz bunların yalnız birkaçını örnek olarak verdik ve belki daha şimdiden okuyucunun sabrını taşırdık bile. Fakat bu sabırsızlığın kendisi de tek başına bir işarettir: İstenir ki değerlerin saltanatı kapalı bir saltanat olsun. İl-

[4] Pierre-Jean Fabre, *aynı eser*, s. 6.

[5] De Malon, *Le Conservateurdu sang humain (İnsan kanının koruyucusu)*, Paris, 1767, s. 135.

[6] De Pezanson, *Nouveau Traité des Fievres (Hummalar üstüne Yeni İnceleme)*, Paris, 1690, ss. 30, 49.

kel deneysel anlamlarla uğraşmadan değerleri yargılamak istenir. Oysa öyle görünüyor ki birçok değer bazı nesnel deneylerin üstünlüğünü sürdürmekten öte gitmez, öyle ki olgular ve değerler ayırılması imkansız bir karışımda buluşur. Nesnel bilginin psikanalizinin ayıklaması gereken işte bu karışımdır. İmgelem akılsız maddeci ögeleri "çöktürdüğü" zaman yeni bilimsel deneyler oluşturmak için daha serbest kalacaktır.

IV

Fakat ateşin asıl ülküleştirilmesi ateş ile ışığın fenomenolojik diyalektiğini izleyerek biçimlenir. Diyalektik yüceltmenin temelinde bulduğumuz bütün duyulur diyalektikler gibi, ateşin ışıkla ülküleştirilmesi de olaysal bir çelişkiye dayanır: Ateş bazan yanmadan parlar; işte o zaman değeri tam anlamıyla arılık olur. Rilke'ye göre: "Canlı olmak alevde yok olmak demektir; sevmek bitmez tükenmez bir ışıkla parlamaktır." Çünkü sevmek kuşkudan kurtulmaktır, kalbin saydamlığında yaşamaktır.

Bu ilke olaylara en yakın olduğu yerde kavranmak istenirse, ateşin ışıkta bu şekilde *ülküleştirilmesi* tam da Novalisçi aşkınlığın ilkesi olarak görülür. Nitekim Novalis şöyle der: "Işık ateş olayının perisidir." Işık yalnız bir arılık simgesi değildir, aynı zamanda bir arılık etkenidir. "Işık, yapacak hiçbir şey, ayıracak hiçbir şey, birleştirecek hiçbir şey bulamadığı yerde durmaz geçer. Ayrılamayan, birleştirilemeyen bir şey yalındır, arıdır." Demek ki sonsuz uzaylarda ışık ***hiçbir şey*** yapmaz. Gözü bekler. Ruhu bekler. Bu yüzden manevi aydınlanmanın temelidir. Belki de hiçbir zaman bir doğa olayından, Novalis mahrem ateşten semavi ışığa geçişi anlatırken olduğu kadar çok düşünce çıkarılmamıştır. Dünyevi bir aşkın ilk aleviyle yaşamış olan varlıklar sonunda arı ışığın coşkusuna ererler. Bu yolla kendini arındırma, Romantik Deney üstüne makalesinde Gaston Derycke tarafından açık seçik belirtilmiştir[7]. Novalis'i şöyle anar: "Belli ki bu hayata fazlaca bağımlıydım, -Sert bir uyarı gerekiyordu... aşkım aleve dönüştü ve bu alev bende dünyevi olan ne varsa hepsini yavaş yavaş yok etti..."

---

[7] Bkz. *Cahiers du Sud (Güney Defterleri)*, mayıs 1937 sayısı. s. 25.

Derinliğini yeterince anlattığımız Novalisçi ısıcılık aydınlık bir görüş haline yükselir. Bu maddi bir zorunluluktur: Novalis'in aşkı için bu ışıkçılıktan başka bir *ülküleşme* mümkün görünmüyor. Swedenborg'unki gibi daha özgün bir ışıkçılığı ele alarak, bu hayatın gerisinde, bir ilk ateşin içinde daha mütevazı bir dünyevi hayat ortaya çıkarılıp çıkarılamayacağını sormak belki ilginç olabilir. Acaba Swedenborg'un ateşi kül bırakıyor muydu? Bu soruyu çözmek bu kitapta sunduğumuz bütün tezlerin tersini geliştirmek olurdu. Bu tür soruların bir anlamı olduğunu ve hayalin psikolojik irdelemesini bizi büyüleyen imgelemin nesnel irdelemesiyle tamamlamanın faydalı olacağını kanıtlamak bize yetti.

Bu çalışma, hayalin fiziğinin veya kimyasının temeli olarak, hayalin nesnel koşullarını belirlemenin taslağı olarak ele alınabilirse, kelimenin tam anlamıyla bir edebiyat eleştirisinin araçlarını da hazırlamak zorundadır. Göstermelidir ki, eğretilemeler fişek gibi fırlayıp gökte patlayarak anlamsızlığını saçan basit soyutlamalar değildir, tam tersine eğretilemeler duyumlardan daha çok birbirlerini çağrıştırır ve örer, o kadar ki şair zihni ancak ve ancak eğretilemelerin bir sözdizimidir. Nasıl bir çiçeğin diyagramı çiçeklik eyleminin anlamını ve bakışımını saptarsa, her şairin de kendi eğretileme örgülerinin anlamını ve bakışımını gösteren bir *diyagram* ortaya koyması gerekir. Bu geometrik uyum olmadan *gerçek çiçek* olmaz. Aynı şekilde şiir imgelerinin belli bir sentezi olmadan şiir çiçek açmaz. Bununla birlikte bu tezde şiir özgürlüğünü sınırlama, şair yaratıcılığına bir mantık veya -aynı şey- bir gerçeklik dayatma istemi görmemek gerekir. Bir şiir eserinin gerçekçiliğini ve mantığını ancak sonradan, nesnel olarak, çiçeklendikten sonra keşfettiğimiz inancındayız. Bazan birbirine aykırı, düşman, geçimsiz sanılan, sahiden değişik imgeler nefis bir imgede kaynaşıverir. Gerçeküstücülüğün en acayip mozayikleri birdenbire süreklilik arz eder; bir parıltı derin bir ışığı açığa çıkarır; alay parıltıları saçan bir bakıştan birdenbire sevecenlik akar: itiraf ateşinin üzerine dökülen gözyaşı. İmgelemin kesin eylemi işte budur: canavarı çocuk yapar!

Fakat *şiir diyagramı* yalnızca bir resim değildir: bizi gerçekçilikten kurtarabilen, hayal kurmamızı sağlayabilen tereddütleri, belirsizlikleri bütünleştirmenin yolunu bulması gerekir; işte bu noktada, kapısını araladığımız görevin bütün güçlüğü ve bütün değeri ortaya çıkar. Birlik içinde şiir yapılmaz: biricik, şiir olma özgülüğü taşımaz. Eğer daha iyisini yapmak ve sıralanmış çokluğa hemen ulaşmak mümkün değilse, uyuyan tınlamaları uyandıran bir çatırtı gibi diyalektikten yararlanılabilir. Armand Petitjean çok doğru söylüyor: "İmgeli veya imgesiz olsun, düşüncenin

diyalektiğinin çalkantısı İmgelem'i başka herşeyden daha iyi belirler." Yine de herşeyden önce yansımalı bir anlatımın atılımlarını kırmak, eğretilemelere ve özellikle eğretileme eğretilemelerine ulaşmak için alışılmış imgeleri psikanalizden geçirmek gerekir. Petitjean'ın İmgelem'in -psikanaliz de dahil olmak üzere- psikolojinin belirlemelerinden sakındığını ve kendi başına yerli bir dünya kurduğunu yazabilmesi o zaman anlaşılacaktır. Bu görüşe katılıyoruz: ruhsal üretimin asıl kuvveti iradeden daha çok, hayati atılımdan daha çok İmgelem'dir. Ruhsal açıdan, bizi hayalimiz yaratır. Hayalimiz yaratır ve sınırlar, çünkü ruhumuzun son sınırlarını çizen hayaldir. İmgelem doruktaki bir alev gibi çalışır ve hayal önceden dönüştürülmüş biçimleri dönüştürürken, Tristan Tzara'nın da gördüğü gibi, değiştirici enerjilerin sırrını rüyanın bir yaşantı denemesi olduğu dadaist bölgede, eğretileme eğretilemesinin bölgesinde aramak gerekir. Hiç şüphesiz kişisel bir kargaşa yüzünden yoldan çıkarak, ama her halde başkalarının baştan çıkarmasının da zoruyla, asli dürtünün bölündüğü yere yerleşmenin yolunu bulmak gerekir. Mutlu olmak için bir başkasının mutluluğunu düşünmek gerekir. En bencil zevklerde bir özgelik vardır. Öyleyse şiir diyagramı, bileşim birliğinin *bencil* ülküsünden, bön ülküsünden kopup kuvvetlerin *ayrışmasına* yol açmalı. Burada yaratıcı hayat sorununa geldik: Geçmişi unutmadan geleceğe nasıl ermeli? Tutkunun soğumadan ışımasını nasıl sağlamalı?

Kaldı ki, eğer imge ancak onu ayrıştıran eğretilemeler dolayısıyla ruhsal açıdan etkin oluyorsa, ancak en aşırı dönüşümlerde, eğretileme eğretilemeleri bölgesinde sahiden yeni bir ruh yaratıyorsa, ateş imgelerinin şairane üretiminin bolluğu anlaşılır. Bu yüzden biz imge etmenleri arasında, en *diyalektikleşmiş* olanın ateş olduğunu göstermeyi denedik. Yalnız o *hem özne hem nesnedir*. Bir canlıcılığın temeline inildiği zaman orada daima bir ısıcılık bulunur. Canlı diye, doğrudan doğruya canlı diye tanıdığım şey sıcak olarak tanıdığım şeydir. Isı tözsel zenginliğin ve sürekliliğin en üstün kanıtıdır; yalnız ısı hayati şiddete, var olma şiddetine dolayımsız bir anlam verir. Mahrem ateşin şiddetinin yanında öteki duyulur şiddetler ne kadar gevşek, atıl, durağan, kadersiz kalır! Onlar gerçek büyümeler değildir. Verdikleri sözü tutmazlar. Aşkınlığı simgeleyen alevde ve ateşte harekete geçmezler.

Dahası, ayrıntılarıyla gördüğümüz gibi özne ile nesnenin bu temel diyalektiğinin karşılığı olarak, mahrem ateş bütün özgülüklerinde birden diyalektikleşir. Öyle ki, kendi kendiyle çelişmek için tutuşmak yeter. Bir duygu ateşin perdesine yükseldiği anda, ateşin metafiziklerinde şiddetiyle ortaya çıktığı anda, karşıtları bir araya toplayacağından emin olunabilir. O zaman seven varlık saf ve hararetli, tek ve her yerde, abartılı ve sadık, anlık ve sürekli olarak işler. Vielé-Griffin'in Pasiphaé'si yoldan çıkmadan önce şöyle mırıldanır:

Sıcak bir nefesle erguvana keserim, büyük bir ürperme beni dondurur.

Bu diyalektikten kaçınmak imkansızdır: Yandığının bilincinde olmak soğumaktır; bir şiddeti duymak hafifletmektir: fark etmeden şiddet olmak gerekir. Eylem halindeki insanın acı yasası budur.

Yalnız bu belirsizlik tutkusal tereddütleri anlamaya elverişlidir. Öyle ki ateşe bağlı *karmaşalar* sonuçta sancılı karmaşalar, hem nevroz hem de şiir yapıcı karmaşalar, tersyüz edilebilir karmaşalardır: cennet harekette veya istirahatte, alevde veya küldc bulunabilir.

Gözlerinin açıklığında
Ateşin yıkımlarını esinli eserlerini
Ve külünün cennetini göster
Paul Eluard.

Ateşi almak veya kendini ateşe vermek, yok etmek veya yok olmak, Prometheus karmaşasının veya Empedokles karmaşasının peşinden gitmek, işte bütün değerleri döndüren, ama değerlerin geçimsizliğini de gösteren psikolojik çevirme budur. Ateşin, tam da C. G. Jung'un anladığı anlamda, "doğurgan bir arkaik karmaşanın" vesilesi olduğu ve özel bir psikanalizin, hayale hakiki özgürlüğünü ve hakiki yaratıcı ruhsallık işlevini veren diri diyalektikleri daha iyi açığa çıkarmak için, sancılı belirsizlikleri yıkması gerektiği bundan daha iyi nasıl kanıtlanır?

11 Aralık 1937

ATEŞİN PSİKANALİZİ
GASTON BACHELARD

Gaston Bachelard 27 Haziran 1884'de Bar-sur-Aube'da doğdu. Anne ve babası bu şehirde bir gazeteci dükkanı işletiyordu. İlk yıllarını burada geçirdi. 1903'de liseyi bitirerek 1913'e kadar çalışacağı Posta idaresine girdi ve Telgraf mühendisliği öğrenciliği sınavına hazırlandı. Aynı zamanda matematik lisansını tamamladı. Ancak mühendis olmadı. 1919'da savaş sonrası doğduğu şehirde Fen öğretmenliği yapmaya başladı. 1922'de felsefe doktorasını verdi. 1927'de, daha sonraki birçok yayınının habercisi olacak tezlerini tamamladı: Tahmini bilgi, bir fizik probleminin evrimi ve katılarda termik yayılma üzerine çalışma yaptı. 1930'da Dijon Edebiyat Fakültelerine, 1940'da Sorbonne'a davet edildi. 16 Ekim 1962'de Paris'te öldü.

Ateşi almak veya kendini ateşe vermek, yok etmek veya yok olmak, Prometheus karmaşasının veya Empedokles karmaşasının peşinden gitmek, işte bütün değerleri döndüren, ama değerlerin geçimsizliğini de gösteren psikolojik çevirme budur. Ateşin, tam da C. G. Jung'un anladığı anlamda, "doğurgan bir arkaik karmaşanın" vesilesi olduğu ve özel bir psikanalizin, hayale hakiki özgürlüğünü ve hakiki yaratıcı ruhsallık işlevini veren diri diyalektikleri daha iyi açığa çıkarmak için, sancılı belirsizlikleri yıkması gerektiği bundan daha iyi nasıl kanıtlanır?

BAĞLAM

ISBN: 975-7696-76-5